
MARTTI VALKONEN

Journalismin salat I:

SANANVAPAAUS KAUPPATAVARANA

Saatesanat

On vaikeaa nostaa julkisen pohdinnan kohteiksi aiheita, joista lehdistö, sen omistajat ja päätoimittajat, eivät halua keskustella. Yksi näitä hankalia ja keskeisiä teemoja on sananvapaus ja sen valvonta. Keskustelun pitäisi juuri nyt ryöpytä sananvapaudesta, sillä eduskunta käsittelee syksyllä 2002 uutta sananvapauslakia, joka korvaa vanhan tsaarinaikaisen ja monta kertaa paikatun lain.

Sanomalehtien kustantajat eivät ole kiinnostuneita keskustelusta, koska heillä on jo sananvapaus, jota he käyttävät kuin muutakin omaisuutta, kasvattaakseen sitä edelleen. Tämän hetken tila vanhan lain väistyessä on epätodellinen: Lehdissä julkaistujen ilmoitusten täytyy olla totta mutta toimituksellisen tekstin ei tarvitse. Toimitukset voivat silti väittää kaikessa rauhassa, että tekstit ovat tosia ja lehdenomistajien ja päätoimittajien yhteinen etujärjestö Julkisen sanan neuvosto saa päättää, mikä on totta ja rehellistä.

Uuden sananvapauslain valmistelu on tapahtunut alan suppeissa piireissä pimennetyin lyhdyin. Lehdistö ei ole erityisemmin vaivautunut pohtimaan esityksestä annettuja lausuntoja. Kustannusyhtiöt eivät julkaise uutta lakia käsittelevää kirjallisuutta, koska vaikea ja ongelmallinen asia ei kiinnosta maksavaa yleisöä.

Alan järjestöjen lausunnot lakiehdotuksesta kertovat, että lehdistö haluaa ottaa lakisääteisesti itselleen oikeuden päättää sananvapauden käytöstä. Lehdistö on sananvapauslain kohdalla kuin pukki kaalimaan vartijana, yhtä aikaa todistaja ja tuomari omassa asiassaan. Uutta lakia säädettäessä vaara väestön eriarvoisuuden lisääntymisestä kasvaa.

Uusi joukkotiedotusta koskeva laki on ennen kaikkea laki journalismista. Se määrää sananvapauden käytön ehtoista varmaankin seuraavan puolen vuosisadan ajan, joten lain käsittely on merkittävä asia. Se on erityisen merkittävä taloudellisessa mielessä, sillä sananvapaus on muuttunut perustuslaillisesta jokamiehen oikeudesta joukkotiedotuksen kentällä omaisuusarvoksi, tuotantovälineeksi, jonka avulla voidaan tehdä rahaa ja hankkia vaikutusvaltaa erioikeuksin muun yhteiskunnan kustannuksella.

Sananvapauden aineellistamisen myötä journalismi on muuntunut yhteiskunnallisesta keskustelusta ja vallanpitäjien vahtimisesta kaupalliseksi vapaapainiksi, jossa säännöt ja normit ovat silmänlumetta.

Maailman muuttumisen myötä sananvapauskäytäntö on muuttunut ja se on muuttanut tiedotusvälineitä, lehdistöä ja televisiota sekä kehittänyt uusia välineitä kuten internetin. Journalismi on muuttunut ja antanut periksi kaiken läpäisevälle kaupallisuudelle.

Moderni journalismi on jotakin aivan muuta kuin väistyvä sananvapauslaki otaksuu, eikä nykyjournalismi enää tunnusta vanhaa moniarvoisten läntisten demokratioiden sananvapaussopimusta, jossa lehdistö eli neljäs valtiomahti toimi kolmen virallisen valtiomahdin vahtikoirona ja käytti siinä virassa vastuullisesti laajennettua sananvapautta.

Journalismin muutos tiedonvälityksestä viihteeksi kiihtyi 1980-luvun loppuvaiheilla samalla innolla kuin aikoinaan ryhdyttiin kultaisen vasikan valuun. Yleistermi MEDIA on korvannut kelvollisen sanan LEHDISTÖ.

Markkinamiehiltä on siepattu iskevää terminologiaa, joka viihteellisenä kulissina peittää sisällön ohentumisen ja kriittisen otteen katoamisen. Sanojen merkitysten muutosta kuvaa Ylen aamutelevision muuan teema torstaina 11.4.2002: Aamun painetussa televisio-ohjelmassa asiaa mainostettiin mediakeskusteluna, mutta kun hetki koitti, juontaja esitteli pienen porukan, joka oli kokoontunut keskustelemaan uusista musiikkivideoista.

Journalismin muutos kuuluu asiaan, sillä se ei voi eriytyä maailman muusta muutoksesta. Tämän hetken journalismi on arvotonta, koska vallanpitäjien vahtikoiraksi perustettu lehdistö onkin nyt itse etuoikeutettu osa vallanpitäjiä eikä muuttanutta tilannetta vastaavaa uutta yhteiskuntasopimusta ole vielä ehditty tehdä. Uudenlainen journalismi ja media ovat viihdeteollisuutta, joka hyödyntää lehdistön vanhaa oikeutta kollektiiviseen sananvapauteen. Siihen vedoten se tekee painokoneillaan rahaa ilman tuotevastuuta, mikä sitoo muun teollisuuden ja talouselämän käsiä.

Suomen kaltaisessa pienessä maassa monopoliasemaa tavoittelevat suuret mediatilat hallitsevat alan markkinoita painamisesta ja julkaisemisesta aina alan opetuksen vahtimiseen siten, ettei juuri kukaan tiedotusaloilla toimiva uskalla avata julkisesti suutaan työpaikan menettämisen pelossa. Teknisesti edistytvä ja aineellisesti rikastuva Suomi köyhtyy henkisesti mediamoguleiksi muuttuvien lehdenomistajien otteessa. Uudelta sananvapauslailta on voitava odottaa täyden vastuun periaatteen palauttamista laajennetun sananvapauden hyödyntäjille joukkotiedotuksen kentällä.

Helsingissä 16.9.2002

Martti Valkonen

.....

Tämä kirja on ilmestynyt Internetissä:
www.journalismi.info

Copyright 2003: Martti Valkonen
Kirjan tekstin kaupallinen kopioiminen
ilman tekijän lupaa kielletty.

Sisällysluettelo:

SAATESANAT

1. "KANSANVALTA EI TOIMI JOS KANSA EI TIEDÄ."
2. "SOTA ALKAA KUN KAMERA KÄY."
3. "TOTUUDESSA EI OLE KAUPALLISUUDEN VAATIMAA DRAMATIIKKAA."
4. "KUULLA ON YHTÄ KUIN LUULLA."
5. "JONKUN PITÄÄ KERTOAA, JOS KEISARILLA EI OLE UUSIA AATTEITA."

Martti Valkonen

Copyright 2002: Martti Valkonen
Kirjan tekstin kaupallinen kopioiminen
ilman tekijän lupaa kielletty.

LUKU 1:
"KANSANVALTA EI TOIMI JOS KANSA EI TIEDÄ."

"Kun kirjoitatte Sanomatalosta, pankaa aina sen eteen jokin kiittävä adjektiivi", opasti vastaava päätoimittaja Janne Virkkunen toimittajiaan eräänä maanantaiaamuna syksyllä 1998 Helsingin Sanomien keskustoituksen aamuneuvottelussa.

Sunnuntain lehdessä oli ilmestynyt rakenteilla olleesta Sanomatalosta jossakin määrin kriittinen tai paremmin sanottuna vain laimeasti ylistävä juttu ja päätoimittaja koki muuttaa asiaa yhtiölle mieleisemmäksi. Talon arvostelu olisi voinut antaa puhtia helsinkiläisille, jotka olivat jo ihmetelleet, miksi yksi Suomen tasavallan keskeisiä paikkoja oli annettu vaivihkaa yksityisen yhtiön rakennuspaikaksi. Sellainen julkinen paraatipaikka demokratiaa ja kansanvaltaa symboloivan parlamentin edessä kuuluu kaikissa pääkaupungeissa valtakunnallisesti tärkeiden, kansakunnan yhteisiä tehtäviä hoitavien julkisten rakennusten paikaksi.

Ohjeistuksellaan Virkkunen rikkoi Journalistin ohjeita, aiemmalta nimeltään Toimittajan eettisiä ohjeita, kun hän käski toimittajiaan käyttämään uutissivujen palstatilaa lehtiyhtymän omien taloudellisten ja valtaetujen edistämiseksi. Monella tavalla hyvän, joskus jopa erinomaisen sanomalehden päätoimittaja rikkoi läntisen journalismin sääntöjä tavalla, joka murentaa vakavasti lehden luotettavuutta.

Helsingin Sanomat on se Helsingin paikallislehti, jonka tulisi läntisen moniarvoisen lehdistäteorian mukaan ajaa kaupunkilaisten etuja virkavaltaa ja poliittisia ja talouselämän päättäjiä vastaan. Journalistisen tehtävänsä sijaan lehti ajoi omistajansa Sanoma-yhtymän, nykyisen SanomaWSOY-pörssiyhtiön, taloudellisia etuja ja valtapyyteitä. Lehti ei nostanut äläkkää edes kesken Sanomatalon rakentamisen tapahtuneesta korkeuden kasvattamisesta kahden kerroksen verran ja leveyden lisäämisestä vastoin alkuperäistä asemakaavaa, tuskin edes kirjoitti asian vaatimaa näkyvää uutista saati julkaisi sellaisesta uutisesta väkisininkin johtunutta keskustelutulvaa. Sanomalehti ei ole julkaissut pääkirjoituksia asemakaavan rikkomista vastaan. Yksikään lehden kolumnisteista ei ole kirjoittanut kansakunnan eikä helsinkiläisten puolesta suuryhtiötä vastaan. Kukaan lehtiyhtiössä ei ole noudattanut moniarvoisen läntisen journalistisen perinteen velvoituksia.

Helsingin keskustassa eduskunnan edessä hallitsevalla paikalla olevan tontin hankkimisesta alkaen kaupungin valtalehti vaiensi pumpuliin kaiken taloa koskevan kriittisen keskustelun. Päätoimittajan käsky kiittää ja kehua Sanomataloa kaikissa yhteyksissä oli selkeä osoitus yleisen mielipiteen määrätietoista manipulointihalusta.

PIILOMAINONTAA

Journalistiselta kannalta katsottuna Helsingin Sanomien toiminta 90-luvulla ja etenkin sen loppuvuosina on esimerkki tiedotusvälineen vaikenemisesta omistajansa etujen ajamiseksi. Lehdistöneuvos Antero Okkosen kirjoittama journalismin perusoppikirja Toimittajan työ sanoo yksiselitteisesti, että sanomalehdistön keskeisiä tehtäviä on toimia poliittisten ja taloudellisten vallanpitäjien vahtikoirana: "Lehdistön tehtävänä on hallitsevien valvonta ja arvostelu."¹⁾ Okkonen johti vuosikymmeniä sitten Sanoma Osakeyhtiön toimittajakoulua ja hänen oppikirjansa oli alan opiskelijoiden kultainen ohjekirja, jota koulussa luettiin hartaasti. Nyt hänen aiemmat oppilaansa ovat kääntäneet opetukset päällelleen.

SanomaWSOY-yhtymän kannalta Janne Virkkusen päätoimittajakauden toistaiseksi suurin saavutus on ollut Sanomatalon uittaminen Helsingin keskustaan Suomen tasavallan paraatipaikalle ilman vastalauseita. Estämällä avoimen keskustelun johtamassaan lehdessä hän on auttanut lehtiyhtymää hankkimaan lyömättömän taloudellisen hyödyn ja poliittisen vallan kasvuvivun.

Helsingin Sanomat on käyttänyt uutis- ja kommenttisivujaan piilomainontaan ajaakseen SanomaWSOY-yhtymän taloudellisia etuja. Liikemiehenä Virkkunen on jo ansainnut kultaisen kädenpuristuksen, mutta hän saattaa jatkaa epäjournalistista toimintaansa ja yrittää estää loppuun saakka keskustelun myös Sanoma Osakeyhtiön optiosta toiseen suureen liiketaloon eduskuntatalon edessä Töölönlahden alueella. Hän on vienyt sanomalehtensä juuri sille lehdistönvapauden väärinkäytön tielle omistajien omien etujen ajamiseen, mikä Yhdysvalloissa pelästytti 1947 lainsäätäjät muuttamaan lakeja yhteiskunnan suojelemiseksi lehdistöparoneja vastaan.

Väärinkäsitysten välttämiseksi on varmuuden vuoksi tehtävä journalistinen rajankäynti. Päätoimittaja on toiminut kuin liikemies, kuin Sanoma-yhtymän toimitusjohtaja, jonka työnä on ajaa yhtiön taloudellisia etuja. Päätoimittajan journalistiset tehtävät ja velvollisuus ovat tietenkin toisenlaisia ja aika usein vastakkaisia liikemiehen toimenkuvulle.

Päätoimittaja olisi voinut läntisen journalismin sääntöjen mukaan aivan hyvin kirjoittaa kuvallaan varustetun kolumnin tai pääkirjoituksen ja kertoa siinä lehden mielipiteenä, että Sanomatalo ansaitsee koko kansan saumattoman ihailun. Se olisi ollut journalismia. Sen sijaan läntisen journalismin säännöt eivät hyväksy sanomalehden sivuille uutis- ja reportaasiteksteihin upotettua piilomainontaa.

Sanoma Osakeyhtiö olisi voinut moitteetta julkaista henkilökunta- ja asiakaslehdissään Sanomatalon ylistystä loputtomasti tai yhtiö olisi voinut maksaa Helsingin Sanomiin ilmoituksen kehuakseen taloa, mutta käsky ylistyksen sujuttamisesta tekstipalstoille oli piilomainontaa ja rikkoi läntisen journalismin vaatimuksia.

KESKUSTELUN VAARAT

Keskustelun sijaan Helsingin Sanomat harjoitti palstoillaan poikkeuksellista kyynisyyttä lukijakuntaansa kohtaan, kun se vastauksena Helsingin kaupunkisuunnitteluseuran perustamiselle julkaisi seuraavan lyhyen jälkiartikkelin otsikolla "Lisää keskustelua":

"Helsinkiin perustetulle kaupunkisuunnitteluseuralle on syytä toivottaa lämpimästi onnea ja menestystä. Seura on oikealla asialla, kun se herättelee virka- ja luottamusmiehiä käymään nykyistä rakentavampaa keskustelua pääkaupungin kaavoitusratkaisuista. Seura on erityisesti suivaantunut Töölönlahden ja Kampin suunnittelusta, jota kaupunki jyrää eteenpäin kriittisiä puheenvuoroja juuri kuuntelematta. Demokratia kyllä näennäisesti toimii, mutta aito keskustelu ei."2)

Helsingissä juuri paikallislehden journalistisena ja yhteiskunnallisena tehtävänä on avata sivunsa julkiselle keskustelulle, mutta Virkkusen johtama lehti ei ole tehnyt sitä Sanomatalojen osalta, vaikka aiemmin Kiasman ja sitten musiikkitalon kohdalla se kertoikin kansalaiskeskustelun alkavan.3) Sen sijaan se pilkkasi päteviä ja hyvän ammattihistorian omaavia kriittisiä henkilöitä, jotka huolestuneina Helsingin keskustan pilaamisesta perustivat yhdistyksen ja julkaisivat kirjan Uhattu Helsinki

päästäkseen käymään keskustelua, jonka iso sanomalehti on estänyt yhdessä muiden keskusta-alueen maanomistajien ja sellaisiksi pyrkivien kanssa.4)

Varsinainen parodia syntyi Helsingin Sanomien mainoskampanjasta, jonka iskulauseita saatiin talvella 1999 lukea kuukausikaupalla Helsingin raitiovaunujen ja bussien kyljistä. Yksi niistä kuulutti: "Kansanvalta ei toimi jos kansa ei tiedä." Tuo on demokratian toimivuuden kynnyksikysymys, jonka joku lehdistönvapauden sisäistänyt neropatti Sanoma Osakeyhtiön mainososastolla tai kenties lehtiyhtiön palkkaaman mainostoimiston ideanikkari oli siepannut taitavasti mainoslauseeksi. Hän oli ymmärtänyt tiedon merkityksen kansanvallalle ja idealistisesti tai sinisilmäisesti luuli sanomalehden tähtäävän juuri siihen.

Sanomatalojen hankkeissa ja Helsingin keskustan suunnittelussa kansanvalta ei toiminut eikä kansa vielääkään tiedä kaikkea yhä edessä olevaa ja kulissien takana kabineteissa aivan ilmeisesti sovittua. Helsingin Sanomat on tosin julkaissut ahkerasti reportaaseja Töölönlahden ja Kampin kaavoituksesta ja rakennushankkeista. Niitä on vuosien varrella ilmestynyt kymmenittäin.

Lehti on juoksuttanut ministereitä, kansanedustajia, Helsingin kaupungin edustajia ja arkkitehtejä kotoa ja ulkomailta pitkin Mannerheimintietä, Töölönlahtea ja Pikkuparlamentin puistoa ja keskustellut heidän kanssaan milloin minkin rakennuksen sijoittelusta.

Keskustelut ovat koskeneet eduskunnan lisärakennusta, musiikkitaloa, hotellia, linja-autoasemaa, kaupunginkirjastoa, VR:n vanhoja tiilimakasiineja ja muita hankkeita, mutta nähdäkseni ei kertaakaan Sanoma Osakeyhtiön ensimmäistä jättiläishanketta Sanomataloa eikä toista Helsinki-Median uutta toimitaloa, jotka lehden mielestä ovat kaiken muuttuvan keskellä ainoat kiveen hakatut pysyvät asiat. Ilmestyneiden pitkien kirjoitusten määrä on niin suuri, että vellovaan massaon on ollut helppo hävittää se tosiseikka, että Sanomataloista on vaiettu ja vaietaan yhä.

MAKASIINIMARKKINAT

Jokseenkin kaikesta muusta lehti on kertonut ja asettanut kyseenalaiseksi, mutta ei omistajayhtiönsä suurhankkeista. Jopa lehtiyhtiön pääomistajaa ministeri Aatos Erkkoa on vastoin tapoja haastateltu Töölönlahden rakennussuunnitelmista. Erkko on saanut ehdottaa ruusutarhaa ja antaa sitä varten kaupungille taskustaan miljoona markkaa, satakuusikymmentäkahdeksan tuhatta kaksisataakahdeksan euroa ja viisikymmentäseitsemän senttiä, sekä vedota kaupunkilaisiin ja kaupungin johtoon, ettei aluetta rakenneta liian hätäisesti eikä liian tiiviisti. Lehti ei ole tullut muistuttaneeksi, että jos joku on rakentamassa hätäisesti tiiviitä jättiläishankkeita Töölönlahden alueelle ilman avointa julkista keskustelua, se on juuri Erkko ja hänen suuri kustannusyhtiönsä.

Uhattu Helsinki tuo esille erittäin kiinnostavia yksityiskohtia Sanomatalosta. Siihen lisättiin rakentamisen aikana kaksi kerrosta korkeutta alkuperäisestä asemakaavasta poiketen ja sitä levennettiin sivusuuntaan. Talon oli määrä olla ensin Kiasman ja sitten Postitalon korkuinen, mutta valmiina talo ylittää reippaasti molemmat ja jättää koollaan Eduskuntatalon varjoonsa.5) Selostaessaan lehtiyhtiön menettelyä Rakennuslehti kirjoitti: "Sanoma Oy:lle annettiin ilman julkista keskustelua Helsingin arvokkaimpiin kuuluva tontti Töölönlahdelta ja vielä optio toiseen tonttiin. Se paremmin kaupunki kuin Sanomatkaan eivät pitäneet tiedottamisen arvoisena sitä, että

rakennukseen myönnettiin jälkikäteen kahden kerroksen verran lisää korkeutta. Sanoma Oy:n toimitusjohtaja Seppo Kievarikin myönsi Hufvudstadsbladetissa, että kaupunkilaisille selvisi vasta rakentamisvaiheessa, kuinka suuri talosta todella tulee."6)

Vuotta aiemmin korkein hallinto-oikeus KHO oli käsitellyt Sanomatalon kaavavalitusta ja hyväksynyt sen äänin 4-1 hallintoneuvos Lauri Tarastin vastustaessa, kirjoitti Rakennuslehti. Sanoma Osakeyhtiö oli rakennusaikana ryhtynyt hakemaan lisärakennusoikeutta kahden kerroksen verran Helsingin kaupungilta. Toisin sanoen lehtiyhtiö haki lautakuntatasolta muutosta Helsingin kaupunginvaltuuston hyväksymään kaavaan ja sai sen. Sanomatalon piirustuksia muutettiin rakentamisaikana. Helsingin Sanomat ei pitänyt näitä muutoksia uutisen eikä polemiikin arvoisina, vaikka Helsingin keskustan avoimet maisemat pimennettiin kertaheitolla kaikilta tulevilta sukupolvilta nykyisin elävän lisäksi.

KAIKILLE KAKSI KERROSTA LISÄÄ

Käytännössä Sanomatalon lisätty ilmatila tarkoittaa, ettei kaupunginvaltuuston hyväksymillä kaavoilla ole sitovaa merkitystä. Helsingin keskustan kaikkia muita rakennushankkeita täytyy voida laajentaa samassa suhteessa, koska yhtä rakentajaa ja maanomistajaa ei saa asettaa erityisen suosikin asemaan. Tarasti korosti vastustaneensa lisärakennusoikeuden myöntämistä ennen kaikkea siksi, että sama oikeus täytyy antaa kaikille muillekin keskusta-alueen rakentajille. Helsingin Sanomat ei ole kirjoittanut tästä mitään.

Eduskunta on jo aloittanut lisärakennuksen tekemisen Pikkuparlamentin kolmioon Hankkijaa vastapäätä Paasikivenaukion tuntumaan. Sanomatalon ennakkotapauksen seurauksena on selvää, että eduskunta saa rakennusaikana lisätä uuden talonsa korkeutta kahden kerroksen verran ja laajentaa sitä jalkakäytävälle.

Eduskunnan johtajat tekevät huonosti työnsä elleivät he valvo veronmaksajien etuja ja hanki lisärakennukselle Helsingin kaupungilta samanlaisia kaavan ylitysoikeuksia. Sama koskee Rautatientorin varrella jo alkanutta ammattiliiton hotellihanketta: Ammattiliitolla on tietenkin yhtä hyvä oikeus saada hotelliinsa kaksi lisäkerrosta ja työntää ainakin erkkereitä jalkakäytävien ylle. Ammattiliiton jäsenistön on syytä vaihtaa liiton johtoa ellei se hanki liitolle vastaavia oikeuksia.

Aivan samaan tapaan loppukesästä 2002 rakenteille ehtineen uuden Kampin alueen kaikilla tontinomistajilla ja rakennuttajilla on oikeus muuttaa suunnitelmia rakennusaikana ja hankkia kaupungilta kahden kerroksen korkeuden verran lisärakennusoikeutta. Korkeuden lisäksi niillä on oikeus levittää talojaan jalkakäytävälle. Ne saavat lisäoikeutensa vetoamalla SanomaWSOY:n hankkimiin lisäoikeuksiin. Lain edessä kaikki rakennuttajat ovat tasavertaisia eikä ainakaan Helsingin Sanomat voi ryhtyä kritisomaan muiden rakennuttajien talojen paisumista.

Helsingin kaupunki tai korkein hallinto-oikeus eivät voi kiistää muiden rakennuttajien oikeutta, kun ne ovat aiemmin poikenneet säännöistä ja sallineet yhden rakennuttajan kohdalla erittäin näkyvät poikkeukset.

TIEDON SALAAMISTA

Lukijat pidettiin pimennossa myös uuden kaupunkisuunnitteluseuran julkaistua kirjansa. Esitellessään kirjan Uhattu Helsinki Helsingin Sanomat kehitti hyvin

näppärän tavan kertoa uutinen ja pysytellä samalla hiljaa uutisesta. Näyttävä arviointi julkaistiin kaupunkisivuilla. Siinä mainittiin Kiasma ja Sanomatalo esimerkkeinä huonosta tontti tontilta etenevästä kaavoitusjärjestelmästä, mutta arvioija vaikei kirjan terävästä, perustellusta ja täsmällisestä Sanomataloon ja Sanoma Osakeyhtiön toimintaan kohdistuneesta kritiikistä, joka koski muun muassa rakentamisaikaista rakennusoikeuden erittäin suurta lisäämistä.7) Lehti oli kertovinaan asiat kuvaillessaan kirjaa lavealti mutta salasi itseensä kohdistuneen oikeutetun arvostelun ja huomautukset. Lukijoilta pimitettiin kirjan selostuksessa ratkaisevan tärkeitä ja olennaisia tietoja. Pörssissä tällaista toimintaa nimitettäisiin sisäpiiririkokseksi ja siitä rangaistaisiin.

Edelleen Helsingin Sanomat onnistui runsaasti palstatilaa ja monen monia sivuja käyttämällä kääntämään julkisen keskustelun juuri ennen syksyn 2000 kunnallisvaaleja VR:n vanhoihin tiilimakasiineihin. Lehti tavallaan houkutteli vihreän liikkeen nuoret edustajat ja asuinympäristöstään kiinnostuneet ikääntyneet makasiinien ystävät käymään kansalaisyhteiskunnan ja osallistumaan. Makasiinien puolustuksesta tehtiin suuri mediatapahtuma ja kunnallispoliittinen kysymys. Makasiinimarkkinat onnistuivatkin manipuloimaan vaalikuumeeseen keskellä muuta julkista sanaa niin paljon, että yleisölle jäi kertomatta, että vaalien jälkeen lumekeskustelun haihduttua nuo VR:n tsaarinaikaiset makasiinit kutistuvat pelkiksi kynnyksiviksi toiseen suureen mediataloon, joka ennen pitkää ilmestyy alueelle kuin vaivihkaa.

Ranskalainen lehtimies, Le Monde Diplomatiquen päätoimittaja, professori Ignacio Ramonet kuvailee kirjassaan Median tyrannia tällaista tarkoituksellisen harhaanjohtavaa journalismia osuvasti: "Kuinka tänä päivänä salataan tietoa? Lisäämällä sen määrää: tieto naamioidaan tai paloitellaan niin, että sitä on saatavilla liian paljon sulatettavaksi, emmekä me edes huomaa kaivata puuttuvaa tietoa."8)

Helsingin Sanomien syötiin nielaisi myös esimerkiksi Suomen Kuvalehti, jonka mukaan makasiineista tuli vaalivaltti, joka horjutti Helsingin perinteisiä valtarakenteita.9) Kuvalehti oli jo varhain nukahtanut journalistisessa vahtikoiran tehtävässään ja jätti käsittelemättä Sanoma Osakeyhtiön palatsihanketta ja poikkeuslupia eduskunnan edessä.

LEHTI KIISTÄÄ VAALITULOKSEN

Kunnallisvaalit menivät Helsingin Sanomien tonttihankkeiden kannalta kuitenkin kiusallisesti penkin alle. Hesari hermostui VR:n makasiinimarkkinoiden onnistumisesta vaaleissa yli odotusten ja kiisti selvältä vaalivoittajalta vihreältä liikkeeltä oikeuden puuttua sellaisiin asioihin kuin Töölönlahden kaavasuunnitelmaan. Lehti äityi herjaamaan demokratiaa vaalien jälkeen jälkiartikkelissaan "Kenen Helsinki?":

"Ministeri Osmo Soini vaara on esittänyt hämmentävän näkemyksen siitä, mitä vihreiden vaalivoitto merkitsee Helsingille. Hänen mukaansa vaalituloksen on heijastuttava monin tavoin kunnallispolitiikkaan. Muun muassa Töölönlahden kaavasuunnitelmat musiikkitaloineen, kirjastoineen ja makasiineineen pitää panna kokonaan uusiksi. Ellei niin käy, tapahtuu vaalipetos, Soini vaara sanoi.

"Suuret sanat eivät suuta halkaise, mutta vaalivoiton juovuttama ministeri taisi unohtaa, etteivät vihreät nousseet Helsingin suurimmaksi, vaan toiseksi suurimmaksi ryhmäksi. Kaavoja on hyvä arvioida uudelleen voimasuhteiden muuttuessa, mutta demokratian pelisäännöillä. Vihreillä on 21 valtuustopaikkaa 85:stä. Vajaan

neljänneksen kannatus ja viiden paikan lisäys eivät oikeuta puhumaan vaalipetoksesta edes silloin, jos valtuusto kävelee vihreiden yli."10)

Jälkiartikkeli osoittaa, miten journalistiset vastuut ja velvollisuudet ovat unohtuneet Sanoma Osakeyhtiössä. Lehti halusi kieltää demokraattisesti valitun valtuuston oikeuden käsitellä Töölönlahden rakentamista. Taustalla heijastuu varmuus siitä, että raha ratkaisee jo sovitun kaavoituksen. Aina syksyn 2000 kunnallisvaaleihin saakka Helsinkiä oli hallinnut kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien akseli, joka oli savuisissa takahuoneissa siunannut myös Sanoma Osakeyhtiön kaavanvastaiset hankkeet. Vaaleissa vihreät ponnistivat toiseksi suurimmaksi puolueeksi ja mursivat entiset valtakuviot.

Uuden valtuuston tehtäviin kuuluu ratkaista Töölönlahden kaavoitus, mutta Helsingin Sanomat näyttää vaativan, että asiassa edetään entisen ja historiaan siirtyneen voimakaksikon merkeissä. Jos Soininvaara lienee humaltunut vaalivoitosta, osoittaa jälkiartikkeli puolestaan, että Hesarin johto on humaltunut jo toteutuneesta tontista ja Sanomatalosta ja haluaa humalansa jatkuvan seuraavankin tontin verran. Suomalaisessa journalismissa on viime vuosina enää perin harvoin näkynyt vastaavaa vaalien ja demokratian halveksuntaa.

Hesari ajoi kirjoituksessaan omistajayhtiönsä etuja. Sen sijaan Iltalehti tavoitti moniarvoisen länsimaisen journalistisen otteen kritisoidessaan Helsingin kaupunginvaltuuston asettumista pelkäsi kumileimasimeksi keskustan suunnittelussa.11) Iltalehti huolehti samasta ongelmasta kuin kirja Uhattu Helsinki: valtuusto on aiemmin hyväksynyt keskustasuunnitelman ohjeet kokonaisuutena, mutta sittemmin se on toistuvasti pyörtänyt omat päätöksensä ja sallinut virkamiesten kaavoittaa aluetta tontti tontilta sen mukaan kuin hankkeiden taustavoimat ovat halunneet.

Kuvatessaan tapahtumien taustoja Helsingin kaavoituksen kriitikko arkkitehti Yrjö Sormunen muistutti moninkertaisista kulisseista, joita kaavoitusvirkamiehistö on rakennellut toistuvasti vastoin kaupunginvaltuuston päätöksiä. Niihin on kuulunut väite laajasta ydinkeskustaan tulevasta puistosta, josta enää on jäljellä vain ripe. Sormunen kiteytti vihreyden kohtalon näin: "Ainoa vihreä, mitä luvatuille ´vihreälle Töölönlahdelle´ todella jää, on se vihreä, mikä näkyy seteleissä."12)

Vaikeneminen ulottui Yleisradioon heti, kun musiikkitalosta tuli kiistakapula. Radio-orkesteri on musiikkitalon isäntiä ja Yle ajaa talon nopeaa toteuttamista. Ylen kanavilla ei suomen kielellä ole enää tohdittu puuttua Töölönlahden alueen kaavoituksen kritiikkiin vaikka ruotsiksi joitakin ohjelmia on tehty. MOT aloitti aikoinaan komeasti Sanomatalon puinnin mutta radioyhtiön omien etujen tullessa kulissemiin musiikkitalon myötä näyttää myös tutkiva MOT-toimitus joutuneen vaikenemaan. Journalismin epäonnistuessa varsinainen häviö on kansanvalta.

KIASMAA SYYNÄTTIIN, SANOMATALOA EI

Asioista tietävät virkamiehet ja Sanoma-yhtiön johtajat voisivat halutessaan kertoa helsinkiläisille Sanomatalon vaiheet. Erkki itse olisi hyvin voinut kertoa asian haastattelussaan erikoisliitteessä, joka julkaistiin talon valmistuttua. Pitäen salaisuudet ominaan hän ohitti monta vuotta jatkuneen kulussientakaisen kädenväännon vaiheet ja totesi viattomasti kuin pieni lapsi joulupukin käynnistä: "Pitkään oli keskustelua siitä, mihin Helsingin Sanomien uusi toimitalo tulee. Kaupunki tarjosi meille tonttia. Sitten tehtiin ostopäätös."13)

Juuri tuo lehteen painettu Erkon lapsellinen tokaisu osoittaa, ettei Helsingin Sanomien toimitus osaa tai uskalla harjoittaa aitoa läntistä journalismia ja tehdä esimerkiksi lehden omistajalle niitä välttämättömiä jatkokysymyksiä, joita haastattelijan täytyy aina inhottavasti viskoa, jotta journalismi täyttäisi tehtävänsä. Erkko käytti Helsingin Sanomia mainoslehtenään tuossa haastattelussa. Siinä toteutui jälleen moniarvoiseksi tekeytyvän journalismin paradoksi: lehdet pureutuvat yhteiskunnan laitapuolen tai valtaapitävän eliitin kilpailevan ryhmän ja opposition asioihin riepoteellakseen ne turuille ja toreille taivasteltaviksi, mutta oman väen tavoitteisiin ja oikkuihin suhtaudutaan äärimmäisen kohteliaasti, vaietaan ja teeskennellään touhun olevan journalismia.

Muuan Helsingin kaupungin korkea virkamies on sanonut kaupungilla kiertävän tarinan mukaan: "Kaikkihan sen tietävät, että Erkko haluaa ne tontit sieltä eduskunnan edestä. Ja kun Erkko kerran haluaa, niin täytyyhän hänen saada ne!"

Sanomatalon synty on prosessi, joka kertoo, miten käytännön monopoliasemaan noussut sanomalehti pystyy manipuloimaan yleisöä, mitätöimään kansanvallan ja uhkaamaan demokratiaa. Prosessi osoittaa, mitä huonoja seurauksia yhteiskunnan koko toiminnalle voi koitua aidosti vapaan ja riippumattoman lehdistön puuttumisesta.

Sanomatalosta tehtiin päätökset laman aikana, mutta oli keskustelu kaupunginvaltuustossa, muissa lehdissä, kaduilla ja kapakoissa miten kiivasta tahansa, Helsingin paikallislehti vaikenä siitä. Joku journalismin opiskelija voisi tehdä gradunsa tutkimalla lehdistön kirjoittelua Sanomatalosta, Kiasmasta, musiikkitalosta ja Helsinki-Median talosta. Silloin tulisi ilmi sekin, miten kaupungin johto oli aivan poikkeuksellisen tarkkana siitä, ettei eduskunnan ylväs kivilinna peity Kiasman taakse helsinkiläisten näkyvistä.

Kiasmaa vaadittiin siirrettäväksi kolmisen metriä suunnitellulta paikaltaan kohti Forumia, jotta eduskuntatalo olisi edelleen näkynyt koko komeudessaan Liisankadun parvekkeelle ja olohuoneeseen, josta kaupungin ylimpään johtoon kuuluvan henkilön isä oli aina tottunut katselemaan eduskuntataloa. Ja toden totta, vanhan herran vaatimus kantoi hedelmää ja Kiasmaa todella siirrettiin. Eduskuntatalo näkyi edelleen Liisankadun ylimpiin kerroksiin.

Kun Sanomataloa piirrettiin Postitalon ja Kiasman naapuriin, ei Liisankadulla asuva isä enää saanut ääntään kuuluville. Kaupungin korkea johtajisto piti suunsa kiinni ainakin julkisuudessa. Taide on vain taidetta ja se väistyy, mutta Sanomatalon rakentaja oli liian mahtava yhtiö ja ihmiset yhtiön takana aivan liian tärkeitä, jotta kukaan olisi päässyt enää sanomaan, ettei Sanomatalo saa peittää eduskuntataloa näkyvistä.

RUOTSIKSI SAA KRITISOIDA

Helsingin sanomalehdistä Hufvudstadsbladet ja Kauppalehti ovat selkeästi arvostelleet Sanomatalohanketta ja siihen liittyvää toisen jättimäisen lehtitalon optiota.

Jo ennakolta Hufvudstadsbladet vastusti Sanomataloa, mutta ruotsinkielinen haukku ei Suomessa kauas kanna. Suomessa saa ruotsiksi vastustaa aivan kaikessa rauhassa ihan mitä tahansa. Valtaväestön kielelle sitä ei yleensä käännetä, vaan täysi hiljaisuus vallitsee pahimpienkin madonlukujen jälkeen. Jos hurrit korottavat joskus liian epämukavasti ääntään, myöntää eduskunta rannikon ruotsalaisille rahat

uuteen tarpeettomaan jättiläissiltaan jonnekin saariston sydämeen ja sillä kuitataan ongelmat pitkäksi aikaa. Suomenkieliset eivät kunnolla edes tiedä Hufvudstadsbladetin julkaisemista mielipiteistä, vaikka Helsingin Sanomat kuin kuriositeettina on pari kertaa siteerannut sen kriittisiä arvioita Muut lehdet -- palstallaan.

Kauppalehti on nostanut profiiliaan viime vuosina, kun Sanomayhtiön optiotontin toteutuminen on alkanut tulla päiväjärjestykseen. Lehti vastustaa toisen tontin antamista eduskunnan edestä yhdelle ja samalle pörssiyhtiölle. Eräässä seuruu-uutisessaan optiotontista lehti kirjoitti: "Sanoman kiinteistöjohtaja Pekka Toropainen sanoo, että yhtiö tahtoo tonttinsa. Niin kauan kuin vuonna 1994 tehty sopimus on voimassa, Sanoma haluaa tonttinsa myöhempää laajenemista varten."14)

Myös Hufvudstadsbladet oli haastatellut Toropaista ja saanut samat vastaukset. Lehti totesi optio-oikeutta kommentoivan pääkirjoituksensa lopussa: "Vaikuttaa kohtuuttomalta, että Sanomat rakennuttaisi toisen suuren rakennuksen lasitalon lähelle ja saisi siten lopullisesti suhteettoman korkean profiilin Helsingin uudessa ydinkeskustassa. Viisainta olisi, että Sanomat itse katsoisi parhaaksi luopua sellaisista vaatimuksista."15)

Kun Ylen TV1:n MOT-ohjelma teki kriittisen puolituntisen Sanoma-talosta sen jo ollessa rakenteilla, Hesarissa elettiin kuin tulisilla hiillillä. MOT tuli ja meni ja lehdessä huokaistiin helpotuksesta, kun esitetty arvostelu ei nostanut keskustelun myrskyä. MOT ei ilmeisesti kyennyt paljastamaan hankkeen taustoja ymmärrettävästi tai muut tahot eivät uskaltaneet jatkaa keskustelua. City-lehti sentään pilkkasi journalistiseen tapaan Sanomatalon omistajaa talon avajaisjuhlien jälkeen.16)

KENEN HELSINKI?

Noin puolitoista vuotta ennen kuin Helsingin Sanomat ivasi Soininvaaraa "Kenen Helsinki?" -otsikoidussa jälkiartikkelissaan oli Kauppalehti käyttänyt samaa otsikkoa, kun se kiinnitti huomiota Sanoma Osakeyhtiön optio-oikeuden journalistiseen puoleen jälkiartikkelissaan:

"Sanoma Osakeyhtiö haluaa rakentaa toisen toimistotalon rakenteilla olevan Sanomatalon tuntumaan. Paikka ei voisi olla pääkaupungissa keskeisempi. Mikään vastaava rakennushanke ei ole edennyt yhtä vähäisellä valtuustokeskustelulla kansalaiskeskustelusta puhumattakaan. Kaupungin sitoutuminen toiseen toimistotaloon on kirjattu asiakirjoihin oudon huomaamattomasti. Helsingin kaupungin ja sen johdon toiminta tässä asiassa on käsittämätöntä. Olisi suotavaa, että edes maan valtalehti kertoisi rehellisen mielipiteensä yksityisen pörssiyhtiön toisen pramean toimitalon rakentamisesta Helsingin arvokkaimmalle paikalle, jonne on vuosikymmenet kaavailtu vain julkisia rakennuksia."17)

Sanoma Osakeyhtiö ei ole luopunut mistään eikä maan valtalehti ole kertonut mitään. Ne pitävät optiota jo selvänä ja riihikuivana rahana, kuten Toropaisen haastattelut osoittavat. Sanoma Oy sai Helsingin kaupunginvaltuustolta joulukuussa 1999 haluamansa kolmen vuoden jatkoajan optiolleen ja siitä lehti julkaisi lyhyen uutisen. Kesällä 2000 lehti jatkoi reportaasien julkaisemista Töölönlahden alueen suunnittelusta ja niissä pidettiin selviönä, että Sanoma Osakeyhtiö saa toisen Helsingin kaupungilla vielä olevista alueen kahdesta tontista. Kun Helsinki-Media saa sinne toimitalon, ei alueelle mahdu julkisia rakennuksia.

Helsingin kaupungin edustaja vastasi puhelinkeskustelussa kysymykseeni optiosta marraskuussa 2000: "Optio on vain varaus, joka toteutuu, jos sopiva tontti löydetään ja jos se kelpaa. Tietyvästi kaupunki ei ole sitoutunut antamaan toista tonttia Sanomille vaan se on tehnyt vain varauksen. Siinä Sanoma Osakeyhtiöllä on oikeus ostaa Kampin-Töölönlahden alueelta 20.000 neliömetrin rakennusoikeustontti ja kaupungilla on velvollisuus tarjota sellainen ostettavaksi. Jos tarjottava tontti ei kelpaa, optio raukeaa. Jos taas kaupungilla ei ole tonttia tarjottavaksi, optio raukeaa siinäkin tapauksessa. Se ei ole sitova sopimus, joka toteutuu automaattisesti." Virkamiehen mukaan optioon "ei kaiketi liity sopimussakkoa".

Sen sijaan kaupunkisuunnittelusta vastaava apulaiskaupunginjohtaja Pekka Korpinen puhuu aivan toisella tavalla. Helsingin Sanomat selosti elokuussa 2000 Töölönlahden rakentamisivaihetta ja haastatteli Korpista. Lehti kirjoitti uutispalstoillaan: "Korpinen sanoo, että kun Sanoma Osakeyhtiölle varattu toinen tontti menee kaupungin kiintiöstä, muuta kaupungin kiintiöön ei mahdukaan. Loput Töölönlahden rakennusoikeudesta kuuluu valtiolle." (18)

Samassa jutussa asia toistetaan myöhemmin: "Sanomatalon koillispuolelle sijoittuu kaksi pohjois-eteläsuuntaista rakennusala. Toinen näistä on Sanoma Osakeyhtiölle varattava tontti ja se täyttää kaupungin kiintiön. Jotta maapoliittinen sopimus toteutuu, toisen tonteista kaupunki joutunee luovuttamaan valtion kiintiöön."

Jutun olisi pitänyt nostattaa Helsingissä raivokas kansanliike, koska kaupungin keskustaan suunniteltua kirjastoa eikä mitään muutakaan kaupunkilaisten yhteistä rakennusta varten ole enää paikkaa. Julkinen tontti annetaan Korpisen mukaan Erkolle ja helsinkiläiset jäävät ilman Töölönlahden keskustakirjastoa. Ehkä Helsingissä riehuu raivokas kansanliike Sanoma Osakeyhtiön optiota vastaan, mutta Helsingin Sanomat ei ole kertonut siitä sanaakaan. Jos lehti noudattaisi läntisen journalismin parhaita perinteitä, sen pitäisi viimeistään nyt julkaista väkevä pääkirjoitus, joka asettuisi puolustamaan kaupunkilaisten etuja ja vaatimaan Töölönlahden keskustakirjastoa sekä torjumaan pörssiyrityksen yritys saada uusi iso tontti eduskunnan edestä ja rautatieaseman vierestä.

YHTEINEN ALUE MENEER ERKOLLE

Iso ristiriita on olemassa. Helsingin kaupungin virkamiehen mukaan toisen tontin optio ei välttämättä johda kauppaan, mutta apulaiskaupunginjohtaja pitää Helsingin Sanomien julkaiseman kirjoituksen mukaan optiota ja tonttikauppaa sovittuna. Yleisöä varmasti kiinnostaa, kumman tulkinta on oikea, kaupunkilaisia rauhoittelevan virkamiehen vai vaikutusvaltaisen sanomalehdenomistajan eduista huolehtivan apulaiskaupunginjohtajan.

Eduskuntatalon edusta on kaikkien suomalaisten yhteistä kansallista omaisuutta. Siihen nähden Helsingin ulkopuolella ilmestyyvä lehdistö on jättänyt asian merkillisen tyynesti Helsingin kaupungin johtajiston ja ministeri Erkon väliseksi luottamukselliseksi yksityisasiaksi.

Kaikilla suomalaisilla lehdillä on oikeus ja jopa journalistinen velvollisuus ottaa kantaa tasavallan ydinalueen rakentamiseen, vaikka kaavoituslaki antaaakin muodollisen päätösvallan valtuustoille ja tässä tapauksessa Helsingin valtuustolle. Onneksi edes Tampereen Aamulehti on puuttunut siihen. Kolumnisti kehotti aivan sujuvasti Helsinkiä lopettamaan Töölönlahden alueen liian rakentamisen. (19)

Kehotus oli puettu kohteliaaseen muotoon ja osoitettu Helsingin kaupunkisuunnittelusta vastaavalle apulaiskaupunginjohtajalle Pekka Korpiselle, joka ammentaa ideoita Roomasta. Kohteliaisuus kannattaa, mutta satunnainen kolumni ei kanna ylhäisten päättäjien korviin. Keväällä 1999 perustetun Helsingin kaupunkisuunnitteluseuran kirjoituskokoelma Uhattu Helsinki herätti myös Aamulehden kiinnostuksen. Se valitteli pääkirjoituksessaan Helsingin keskustan sattumanvaraiselta näyttävää rakentamista, mutta totesi valitusten myöhästyneen. 20)

Lehti oli menettänyt uskonsa demokratian mahdollisuuksiin ja totesi, että hätähuuto pääkaupungin ytimen pilaamisesta ei enää auta. Pääkirjoitus oli kohtelias eikä nostanut esille pääkaupunkilaisen kilpailijansa eettisten sääntöjen vastaista menettelyä. Suomalainen journalismi on osoittautunut hampaattomaksi ison rahan mellastuksen edessä.

Aamulehti palasi Helsingin keskustan rakennussolmuihin jälkiartikkelissaan jouluaattona 2001, kun Helsingin rakennuslautakunta oli pannut pöydälle Töölönlahden suunnitelmat tärkeiden ihmisten ja suuren rahan ristipaineissa. Lehti ihmetteli pääkaupungin päättäjien kyvyttömyyttä tai haluttomuutta ratkaista rakentamisen ongelmia ja toivoi, että pääkaupunki malttaisi olla ahtamatta liikaa rakennuksia alueelle ja jättäisi sinne tyhjääkin tilaa makasiinien lisäksi.

Lehti luetteli jo nousseet talot ja aiotut rakennukset, mutta varoi jälleen kerran sohaisemasta muurahaispesää. Lehti ei muistuttanut, että valtion ja kaupungin eli julkisten rakennusten lisäksi yksityiseltä puolelta ainoastaan SanomaWSOY on saanut ison tontin ja sille rakennuskaavan sallimaa suuremman talon ja on saamassa toisenkin ison tontin.

Asetelma oli kieltämättä hankala: Jos Aamulehti olisi tohtinut osoittaa, että Hesaria kustantava mediayhtymä pääsee jakamaan reippaalla otteella kaikkien suomalaisten yhteistä julkista tilaa, olisi Hesari kenties käsittänyt sen sodanjulistukseksi. Silti Aamulehden olisi pitänyt aidon journalismin merkeissä kritisoida selvin sanoin SanomaWSOY:n nostamista kaikkien muiden suomalaisten yksityisten voittoa tavoittelevien yritysten ohi valtion ja kaupungin rinnalle. Viimeiset sanat jäivät sanomatta.

Ehkä maakunta- ja talousaluelehtien yhteinen reportaasi- ja pääkirjoituskampanja Helsingin keskustan asioista voisi herättää keskustelua. Se saattaisi tönäistä terveellisellä tavalla valtiovaltaa ja savuisissa takahuoneissa viihtyvää Helsingin kaupungin johtajistoa. Julkaisivathan Ruotsissakin suuret lehdet yhteisiä kirjoituksia ja vetoimuksia yhteiskunnalle tuhoisia uusnatseja vastaan ja saivat huomiota mediakampanjalleen.

Aamulehdellä on varaakin kritisoida Helsingin herrojen menettelyä. Tampereella Aamulehti muutti keväällä 2001 kaupungin keskustaan Finlaysonin vanhaan suureen teollisuuskiinteistöön, jo runsaan vuosisadan ajan Siperiaksi kutsuttuun, jonka kustannusyhtiö Alma Media kunnosti yhdessä monen muun tamperelaisen yrityksen kanssa. Alma Media tekee kulttuurityötä ja rakentaa kaupunkia historiaa unohtamatta ja pyrkimättä yksinään kukoksi tunkiolle. Sen journalismi näyttää kunnioittavan läntisiä demokraattisia sääntöjä.

Jos Erkon toinen suuri lasipalatsi, jota aika ajoin on kutsuttu Helsinki-Median toimitaloksi, nousee lähivuosina Sanomatalon viereen, ei eduskuntatalon portailta enää näy Helsinkiä vaan vain kaksi suurta SanomaWSOY-yhtymäksi naamioidulle Erkon perheyhtiölle kuuluvaa lehtitaloa. Niissä tehdään sanoma- ja aikakauslehtiä,

jotka käyttävät valtaansa kasvattaakseen omistajansa omaisuutta ja vaikutusvaltaa muun yhteiskunnan kustannuksella. Kansanedustajat joutuvat aina työhön tullessaan ja lähtiessään huomaamaan, mistä isännän ääni kaikuu. He tietävät, että sillä isännän äänellä on aina viimeinen sana ja että se halutessaan voi kokonaan vaieta ja kieltäytyä kertomasta, mitä kansanedustajat sanovat.

PERHEYHTIÖ SANOMAWSOY

Varmuuden vuoksi on syytä kerrata demokraattisen länsimaisen yhteiskunnallisen työnjaon sovitut periaatteet. Sanomalehtien työnä on välittää uutisvirtaa, keskustella ja avata palstansa kaikelle lailliselle keskustelulle sekä palvella ja puolustaa väestön etuja poliittisen ja taloudellisen eliitin mahdollista vallan väärinkäyttöä vastaan. Lehdistön vakiintunutta merkitystä kuvastaa sen kutsuminen neljänneksi valtiomahdiksi. Sen sijaan lehtiä kustantavien yhtiöiden ainoana tavoitteena on tuottaa voittoa ja kasvaa. Lehtiyhtiöiden sisäinen roolijako edellyttää kahden vastakkaisen tehtävän sovittamista yhteen. Tällöin ihannetapauksissa omistajayhtiö tavoittelee suurinta mahdollista voittoa voidakseen antaa kustantamiensa sanomalehtien harjoittaa rahoittajista ja eturyhmistä riippumatonta kriittistä journalismia. Sanomalehdet taas pyrkivät hankkimaan uskottavuutta kautta yhteiskunnan yleisellä riippumattomalla tasolla painamalla mielipiteensä avoimesti ja rohkeasti koskee kritiikki ketä tahansa. Ihannetapauksissa ne eivät aja omistajansa erityisiä etuja. Se on läntisen moniarvoisen journalismin perustava periaate.

Taloussuorituksen tavoitteet ovat toisinaan ristiriidassa keskenään; itse asiassa ristiriitaa täytyy olla aika usein. Sitä on niin usein, että taloussuorituksen jatkuvasti voittaessa on liberaalin lehdistön kunnianarvoinen tehtävä hapantunut itsensä irvikuvaksi, kun ihanteesta poiketen kaiken läpäisevän kaupallisuuden aikana lehtiyhtiöt tavoittelevat pelkästään mahdollisimman suurta voittoa ja rahan tuomaa vaikutusvaltaa yhteiskunnassa ja niiden omistamat sanomalehdet toteuttavat näitä epäjournalistisia tavoitteita.

Riippumattomaksi liberaaliksi lehdeksi julistautunut Helsingin Sanomat on liikeyritys. Se ei harjoita päätyönään hyväntekeväisyyttä, vaan haluaa kerätä mahdollisimman suurta voittoa. Sanomalehti on osa isoa yhtymää, jossa on kolme hallinnollista ja taloudellista kerrosta. Sanomalehtiä Helsingin Sanomat ja Ilta-Sanomat julkaisee Sanoma Osakeyhtiö, jonka kupeella on eri yhtiönä Talous-Sanomat. Sanoma on fuusioitunut kirjankustannusyhtiö WSOY:n ja Erkon hallitseman Helsinki-Median kanssa SanomaWSOY-pörssiyhtiöksi.

Käytännössä yhtymä on oikeastaan edelleen Erkon suvun perheyhtiö pörssilistautumisestaan huolimatta. Suku omistaa suoraan tai eri yhtiöiden, eläkesäätiöiden ja muiden säätiöiden ja erilaisten järjestelyjen kautta edelleenkin määräysvallan koko pörssiyhtiö SanomaWSOY:ssä.

Erkoilla ja heidän yhtiöillään, säätiöillään ja muilla perheen valvomilla rakenteilla saattaa olla koko äänimäärästä nykyisin hieman alle puolet, mutta paljon pienempikin omistus riittää mainiosti täyteen sananvaltaan ja määräämis-oikeuteen isossa pörssiyhtiössä, jonka yhtiökokouksiin saapuu vain osa omistajista.

Sanoma Oy:n ja WSOY:n fuusiota voi siten hyvin kutsua kaappaukseksi, jolla Sanoma Oy:n pääomistaja otti WSOY:n määräysvallan ja siis myös omaisuuden ja yhteiskunnallisen painoarvon määräysvaltaansa. Kaiken tuloksena SanomaWSOY-pörssiyhtiö ei tee mitään vastoin Erkon perheen tahtoa. Myös yhtymän lippulaiva

Helsingin Sanomat edistää Erkon haluamia etuja vaikkapa muun yhteiskunnan etuja vastaan.

Fuusiota tehtäessä Sanoma Osakeyhtiö, Helsinki-Media ja WSOY allekirjoittivat osakassopimuksen pääomistajien välisen yhteistyön periaatteista. Sopimus korosti kulttuuritehtäviä, koska sen tarkoituksena oli rauhoittaa niitä, jotka pelkäsivät uuden yhtymän liukumista Sanoma Oy:n linjoille. Osakassopimus on kuitenkin voimassa vain viisi vuotta. Sen päätyttyä Erkon perhe voi äänivoimallaan tehdä mitä tahtoo aivan riippumatta WSOY:n haaran omistajien tahdosta. Perhe voi jättää osakassopimuksen uusimatta etenkin, jos se harmistuu jaloissa pyörivään rahvaaseen.

SanomaWSOY:n suunnaton valta suomalaisessa yhteiskunnassa kiteytyy ennen kaikkea Helsingin Sanomiin. Riippumaton journalismi on vaikea asia, jos lehtiyhtiö on monopoliasemassa tai kilpailijat ovat hiiriä. Ei tietenkään ole Helsingin Sanomien eikä Sanoma Osakeyhtiön vika, jos lehtitalo on kyennyt voittamaan muut. On ilmeistä, että kilpailijat -- viime vuosikymmeninä lähinnä edesmennyt Uusi Suomi -- ovat hävinneet taitamattomuuttaan tai voittajayhtiö on soveltanut muita kovempia liikemenetelmiä. Sekä taito että röyhkeys ovat voimaa mediankin piirissä kuten kaikkialla liike-elämässä.

Ongelma ei ole yksiviivainen eikä Suomi ole yksin. Yleismaailmallinen trendi on, että sanomalehtien kilpailu on johtanut kaikkialla uutena välivaiheena isoon monopolilehteen ja kakkoslehtien kuolemaan. Monopoliasemaan pääsy on osoittautunut kaikkialla maailmassa vaaralliseksi journalismin periaatteille.

VALTAKUNNAN NOKKIMISJÄRJESTYS

Sanomatalon syntyvaiheet voi ymmärtää, kun katselee Helsingissä jatkuvan pelin osanottajia. Tosiasioiden tunnustaminen on viisauden alku, sanotaan entisellä Hankkijan aukiolla kauniisti muotoillun kivipatsaan tyvessä. Viisaudella on monta juurta ja tosiasioiden tunnustamisella niin ikään. Juuriin mahtuu myös hahmoton pelko mahtavamman ja rikkaamman edessä. Tavallinen pörssi-yhtiö ei kykene kilpailemaan isoa lehteä kustantavan pörssi-yhtiön kanssa. Ison lehden kustantajalla on käytössään lyömätön ase, sananvapaus ja sen elimellinen huipennus elikkä se viimeinen sana, jota käytetään vastustajia ja kilpailijoita vastaan. Sananvapaus on erittäin mahtava ase varsinkin, jos isoa lehteä tekevä toimitus oman moraalin pettäessä unohtaa läntisen moniarvoisen journalismin ohjeet ja haluaa samaistua eliittiin tai jopa muuttuu itse eliitin jäseneksi.

Vaaligallupien tekeminen vaalien välillä ja juuri ennen äänestyksiä on esimerkki keinoista vaikuttaa mielipiteisiin. Poliitikassa sellaisen pelätään vääristävän valitsijoiden todelliset ajatukset ja äänestyspäätökset. Samaan tapaan iso lehti voi vaikuttaa mielipiteisiin itse miettimensä mittausten avulla. Helsingin Sanomat julkaisi sunnuntaisivuillaan hyvin näyttävän kirjoituksen "Viisi miestä yli muiden" Suomen vaikutusvaltaisimmista miehistä, valtakunnan nokkimisjärjestyksestä. 21)

Lehti sai huolellisesti rajatussa kyselyssä esitetyksi Aatos Erkon maan viidenneksi mahtavimpana. Hänen edellään Suomessa olivat vain pääministeri Paavo Lipponen, toimitusjohtaja Jorma Ollila, presidentti Martti Ahtisaari ja valtiovarainministeri Sauli Niinistö. Kirjoitus poikkesi lehden aiemmasta tyylistä. Tapana ei ollut ollut pönkittää omistajan julkista kuvaa ja arvovaltaa.

Vielä merkillisempää seurasi, sillä lehden Nyt-liite uudisti samankaltaisen mahtihenkilöharjoituksen. Se julkaisi kirjavasti kuvitetun ja selostetun luettelon Helsingin mahtavimmista henkilöistä eikä yllätys ollut, että Erkkö oli rivissä kolmanneksi tärkeimpänä, päättäväisenä ja pelottavana.²²⁾ Kahden samankaltaisen jutun julkaiseminen mahtihenkilöistä niin lähekkäin on erittäin epätavallista. On varsin mahdollista, että nuo kaksi juttua vaikutusvaltaisimmista mahtajista oli tarvittu edistämään Sanoma-yhtymän jotakin ongelmiin törmännyttä hanketta.

Normaalitapauksessa näin suoraviivaisia johtopäätöksiä ei tietenkään tehdä, mutta Erkon persoonan ja vallan korostaminen Helsingin Sanomien sivuilla ei ole ollut tapana. Helsingin Sanomien toimitus paremmin kuin muu suomalainen yhteiskunta tietää, että Erkkö on välttänyt julkisuutta jokseenkin koko ikänsä. Häntä kuvataan henkilönä ujoksi ja yksityiseksi.

Jokainen toimittaja tietää vuosien ja vuosikymmenien takaa, ettei Erkkö ole halunnut itsestään kirjoitettavan eikä kuvailtavan omaa henkilöään. Toimituksessa korostettiin toistuvasti, ettei Erkkö halua kuviaan eikä kirjoituksia tai mainintoja itsestään lehteen. Sellainen oli kiellettyä lehden sivuilla. Jotkut selittivät sitä Erkon vaivautuneisuudella julkisuudessa ja toiset taas siten, että kirjoittaminen Erkosta ja hänen tavoitteistaan vaikuttaisi aina painostukselta yhteiskuntaa vastaan. Tämä tausta avaakin epätavalliset näkymät kahteen peräkkäiseen juttuun maan mahtavimmista.

Yhtäkkiä vastoin kaikkia aiempia tapoja on haluttu erityisesti korostaa valtaa ja vaikutusvaltaa. Kun vuosikymmenien ajan tieteen tahtoen varovaista linjaa kulkenut iso lehti toistaa jokseenkin tuoreeltaan juttunsa yhteiskunnan nokkimisjärjestyksestä, ei se ole sattumaa vaan poikkeuksellinen viesti niille, joiden täytyy tehdä päätöksiä. Juuri tällaiset "sattumat" ovat niitä saloja, joita suomalainen journalismi vilisee. Sillä tavalla käytetään valtaa kertomatta mitään yleisölle.

POIKKEUSASIOITA

Toisaalta kuten koko yhteiskunnassa myös journalismissa on yleisten syiden mukainen nokkimisjärjestys. Kun Neuvostoliiton suurlähetystö vaatimalla vaati saada ostaa Helsingin kaupungilta 1980-luvun loppuvuosina Tehtaankadun, Neitsytpolun ja Vuorimiehenkadun rajoittaman entisen kättilöopiston tontin loppuosan, istui kaupunginvaltuusto kuin tulisilla hiilillä tohtimatta evätä tonttikauppaa, koska se pelkäsi Neuvostoliittoa tosissaan.

Kirjoitin tuolloin asian alkuvaiheessa selvästi kantaa ottavan jälkiartikkelin, joka vastusti tontin myymistä kahdesta syystä. Neuvostoliiton lähetystöllä oli kautta Helsingin jo niin paljon kiinteistöjä ja huoneistoja omistuksessaan, ettei se voinut tarvita lisätilaa kipeästi. Neuvostoliittohan oli saanut jatkosodan välirauhanteossa haltuunsa kaiken Suomessa olleen saksalaisomaisuuden ja lisäksi Viron, Latvian ja Liettuan lähetystöt ja muun omaisuuden. Saksan valtiolla, yrityksillä ja yksityisillä saksalaisilla oli Suomessa ja etenkin Helsingissä hyvin paljon maata, tontteja, kiinteistöjä ja huoneistoja, jotka kaikki siirtyivät Neuvostoliiton omaisuudeksi. Venäjä on perinyt ne. Toinen ja tärkeämpi syy vastustavaan kantaan oli, että tontti oli varattu eteläisten kaupunginosien monitoimitaloa varten, joten lähikorttelien asukkailla oli sille asiallista käyttöä.

Silloinen vastaava päätoimittaja Heikki Tikkanen jätti julkaisematta kirjoittamani jälkiartikkelin, mutta ennen päätöstään hän kävi katsastamassa varta vasten tuon

lähetyksen alueeseen rajoittuneen tontin. Hänen mielestään tontti oli maastoltaan liian vaikeakulkuinen monitoimitaloa varten. Hän vaiken niistä sadoista Helsingin keskustan tonteista, jotka oli tasoitettu dynamiitilla rakentamiseen sopiviksi. Jostakin syystä päätoimittajan mielestä ei monitoimitalon tonttia voitu ajatella tasoitettavan eikä kellarikerroksia louhittavan dynamiitilla, vaikka lähetykselle annettuna samainen tontti voidaankin louhia ja tasoiittaa.

Niinpä Helsingin paikallislehti ei vastustanut tontin myymistä Neuvostoliitolle eikä se nyttemmin ole edes ehdottanut tontin ostamista takaisin Venäjältä, joka ei tonttia tarvitse juuri Neuvostoliitolta perimänsä Helsingissä olevan valtavan kiinteistöomaisuuden takia ja jolla ei ole varaakaan sen rakentamiseen. Tontin takaisinostolle on olemassa sosiaalisten ja poliittisten syiden lisäksi juridiset perusteet, sillä alunperin kaupan ehtona oli, että Neuvostoliiton lähetyksellä järjestää arkkitehtuurikilpailun uudesta lisärakennuksesta. Kilpailua ei ole järjestetty. Se on riittävä syy purkaa kauppa ja ostaa tontti takaisin. Se päästäisi molemmat osapuolet palkähästä. Helsingiläisten asenteet Venäjään ja lähetykseen paranisivat oivasti, jos tontti palautettaisiin kaupungille ja sen asukkaille, jotka tarvitsevat sitä.

Helsingin eteläiset kaupunginosat ovat edelleen ilman monitoimitaloaan ja tuo tontti seisoo tyhjänä ja rakentamattomana. Uusi vaihe tontin osalta on se, että Venäjän suurlähetyksellä suunnittelee ryhtymistä grynderiksi rakentaakseen tontille kerrostalon ja myydäkseen siitä huoneistoja. Siinä olisi mainio aihe ryhtyä pohtimaan, voiko Venäjän suurlähetyksellä myydä samaan hintaan myös diplomaattisen koskemattomuuden ei-diplomaateille, jotka ostavat huoneiston ja muuttavat asumaan lähetykseen eli Venäjän alueelle. Kiinnostavaa on, paljonko suurlähetyksellä voi velottaa huoneiston mukana tulevasta diplomaattisesta koskemattomuudesta.

Tämä episodi auttaa ymmärtämään Helsingin Sanomien tarkoituksenmukaiset kannanotot. Jos se olisi ryhtynyt puolustamaan helsinkiläisten etuja rakennushankkeen osalta Neuvostoliittoa ja sittemmin Venäjää vastaan, se joutuisi journalistisen tasapuolisuuden nimissä kritisoimaan myös Sanoma Osakeyhtiön hankkeita. Helsingin rakentaminen on asia, jonka kriittistä tarkastelua Hesari ei kykene tekemään luotettavasti. Siinä on kyse suurista taloudellisista eduista eikä lukija voi koskaan tietää, mitä lehti jättää kertomatta.

TOIMITUKSELLISTA KÄYTÄNTÖÄ

Tieto Virkkusen määräyksestä kaunistella kiittävin adjektiivein Sanomataloa levitettiin koko toimitukseen normaalin työkäytännön mukaan. Keskustoimituksen maanantaipalaverissa olleet eri osastojen jäsenet veivät päätoimittajan terveiset omille osastoilleen. Toimituksen kaikki jäsenet saivat käskyn tietoonsa. Se varmisti kätevästi suotuisat adjektiivit tarvittaviin kohtiin.

Sunnuntaitoimitus sai tiedon omaan tiistaisin aamupäivällä pidettyyn viikkopalaveriinsa. Siellä päätoimittajan ohje herätti naureskelua. Sunnuntaitoimituksen jäsenet tunsivat itsensä suhteellisen vapaiksi kommentoimaan keskustoimituksen työtyyliä ja sorkkivat käskyn yksipuolisuutta. Minä tein oman ehdotukseni keventääkseni istunnon tunnelmaa.

Ehdotin kurillani, että lehden tietokonejärjestelmään lisätään uusi pieni ohjelma, oma viirus, joka automaattisesti kirjoittaa kiittävän adjektiivin tai useita sellaisia "Sanomatalo"-sanon eteen aina, kun se painetaan lehteen. Toimittajien ei tarvitsisi vaivata päätään sillä, mikä adjektiivi kulloinkin on lehden virallisen linjan mukainen,

koska keskustietokone liittäisi yhtiön edun vaatimat tarvittavat sanat juttuun kuin juttuun eikä "Sanomatalo"-sana voisi koskaan ilmestyä ilman keuhkaa adjektiivia.

Päätoimittaja Heleena Savela saapui tiistaipalaveriin vasta tämän keskustelun jälkeen eikä hän kuullut ehdotustani. Kollega Arto Astikainen piti kuitenkin huolen asian menemisestä päätoimittajan tietoon, sillä heti Heleenan saavuttua Arto sanoi: "Heleena Heleena, sinun pitää kuulla tämä! Martti ehdotti juuri uutta tietokoneohjelmaa, joka automaattisesti liittäisi kiittävän sanan aina Sanomatalon eteen lehden jutuissa siten, että kaikkien jutuissa aina noudatettaisiin Jannen määräystä!" Astikaisen tiedonanto oli lyhyt mutta innokas.

Pilailevaa ehdotustani ei tietääkseni hyväksytty eikä sitä liene pantu toimeen, ainakaan julkisesti, vaikka tietokoneiden aikakaudella se olisi hyvin helppo pieni tehtävä. Virkkusen ohje täytti joka tapauksessa tarkoituksensa, koska lehteen ei sen koommin päässyt ristiriitaista sanaa Sanomatalosta. Taloa on ylistetty ja etsitty kiitosta suurennuslasin kanssa ulkomaita myöten. Kiitos on haettu nimenomaan talon arkkitehtuurista, joten kokonaan on voitu sivuuttaa keskustelu talon sijainnista, sen koosta ja asemakaavan rikkomisesta eli tärkeimmistä ongelmista.

HURSKASTELUN HUONEENTAULU

Sanoma Osakeyhtiön ja WSOY:n fuusion suurena päivänä Virkkunen kirjoitti lehteen vastaavan päätoimittajan ohjekirjoituksen, jonka tarkoituksena oli yleisön ja etenkin kirjailijoiden ja ehkä toimittajien rauhoittelu.²³) Sitä kannattaa tutkia ja verrata ohjeiden teoriaa käytännön arkeen.

Virkkunen muistutti kirjailija Pentti Holapan "rajusta" hyökkäyksestä kirjallisuuskritiikkiä ja kustannustalojen fuusiota vastaan, mutta hän pyyhkäisi pois mielipiteiden vaihdon mahdollisuuden toteamalla: "Tässä ei ole tarkoitus käynnistää uutta keskustelukierrosta Holapan purkauksen pohjalta." Virkkusen tarkoituksena oli vakuuttaa, että ilman keskusteluakin lehti ylläpitää journalismin periaatteita. Sivuja ei haluttu avata rahvaan kirjoituksille.

Sanomatalojen koko historiaan liittyy Virkkusen tällainen ohje: "Toimitusten ja toimittajien tulee erityisesti kavahtaa pyrkimyksiä -- jos sellaisia on -- panna journalistit edistämään jonkun asiaa." Ohje on aivan mainio ja terveen talonpoikaisjärjen mukainen, mutta Virkkunen itse rikkoi ohjettaan antaessaan toimitukselle määräyksen liittää aina "Sanomatalo"-sanan eteen kiittävä adjektiivi.

Virkkunen antoi ohjeen myös aidosta riippumattomuudesta: "Hyvän ja laadukkaan journalismin keskeinen periaate on itsenäisyys ja riippumattomuus. Jokaisen toimituksen pitäisi voida olla riippumaton ulkopuolisesta tai sisäisestä painostuksesta, sillä vasta se on laadun tae."

Päätoimittajan huoneentaulu jatkui: "Kilpailun koveneminen kasvattaa paineita journalismiin ja ohentaa sitä ennen niin selvää rajaa, joka journalismilla on ollut kaupalliseen toimintaan. Jo tänään näkee varsin estotonta toimintaa, jossa journalismin lipun alla edistetään oman yhtiön tai tytäryhtiön intressejä." Virkkusen tarvitsee vain katsoa peiliin. Ulkopuolisetkin ovat havainneet asian, jos he ovat seuranneet riittävän kauan Hesarista vaikkapa televisiopalstoja. Neloskanavan ohjelmia mainostettiin ja myytiin kolmella viimeisellä sivulla eräissä vaiheissa selvästi enemmän kuin muiden kanavien. Toimituksessa kerrottiinkin, että asiasta oli annettu ohje, jota sittemmin muutettiin asian käytyä liian kiusalliseksi. Siten siis edistettiin oman tytäryhtiön intressejä, mikä Virkkusen mukaan on ehdottomasti kiellettyä.

- 1) Antero Okkonen, Toimittajan työ I. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö. Hämeenlinna 1974. 309 s. S 36.
- 2) Helsingin Sanomat, 25.3.99.
- 3) HS, 1.11.00.
- 4) Uhattu Helsinki. Kirja Helsingin kaupunkisuunnittelun kriisistä. Sarmala Oy / Rakennusalan Kustantajat. Saarijärvi 2000. 160 s.
- 5) Idem, s. 57-58.
- 6) Rakennuslehti, 12.10.00
- 7) HS, 13.10.00
- 8) Ignacio Ramonet, Median tyrannia. Suom. Jouni Kuurne. WSOY. Vantaa 2001. S. 64.
- 9) Suomen Kuvalehti, 44/00.
- 10) HS, 26.10.00.
- 11) Iltalehti, 5.5.99.
- 12) Uhattu Helsinki, s. 58.
- 13) HS, liite 17.11.99.
- 14) Kauppalehti, 15.1.99.
- 15) Hufvudstadsbladet, 28.1.99.
- 16) City, 26.11.99.
- 17) KI, 18.1.99.
- 18) HS, 24.8.00.
- 19) Aamulehti, 26.8.00.
- 20) AI, 16.10.00.
- 21) HS, 6.12.98.
- 22) HS, 11.6.99.
- 23) HS, 1.5.99.

LUKU 2:

”SOTA ALKAA KUN KAMERA KÄY.”

”Informaation välitys on nykyisin pelkkää liiketoimintaa: sitä kirjoitetaan, äänitetään, kuvataan, välitetään, mikä myy”, kirjoitti aiempi pääministeri ja puoluejohtaja Kalevi Sorsa näkemyksensä journalismin ja median nykytilasta.1)

Sorsan väite kattaa valtaosan kaikista tiedotusvälineistä. Liiketoiminnan edistämiseksi median koko sisältöä viihteellistetään uutisia myöten. Maailma esitetään viihteellisesti analysoimatta sitä sen enempää. Sananvapaus joukkotiedotuksessa toteutuu mutta lähinnä vain kannattavilta osin silloin, kun sananvapauden käyttö tuo omistajille voittoa tai muuta etua. Markkinavoimat ovat kaapanneet median ajelulle ja se nauttii vauhdista päästyään jakamaan avoimesti mainonnan ja omistamisen markkinaosuuksia. Pörssikurssien kehitys ja nurkanvaltaajat ovat käyneet mediatalojen tärkeimmiksi seurattaviksi maailman uutisvirran sijaan.

Sorsa on saanut vuosikymmenien varrella medialta oman osansa ryöpytystä, aiheellista ja aiheetonta. Hän on kyennyt vastaamaan arvostelijoilleen joko perustellusti tai käyttänyt poliitikon tapaan ylimielisesti valkoisia valheita. Hän on kouliintunut keskustelemaan tiedotusvälineiden kaupallistumisen tuomasta yhteiskunnallisesta ongelmasta. Sorsan ja monen muun keskustelijan mukaan liiketoiminnan säätelyssä eivät itsesäätelyneuvostot riitä; ne perustettiin herrasmiesten maailmaan eivätkä ne sovellu asioiden muuttuneeseen tilaan. Rahantuntevassa informaatioteollisuudessa itsesäätelyneuvosto on kuin Don Quijote peitsellään tuulimyllyjä vastassa.

Jokseenkin koko media -- selvimmin valtakunnallisen levikin omaava osa Ylen televisiokanavista ja MTV:stä Helsingin Sanomiin -- on viihteellistänyt sisältönsä tarkoituksellisesti. Paitsi rimaa myös katsojat ja lukijat on alennettu viihteen suurkuluttajiksi, joilla ei enää ole toivoa elämästä ilman halvan viihteen antamaa turtumusta. Media itse työntää asiakkaitaan alamäkeen, kuten presidentti Tarja Halonen todisti Nuorsuomalaiselle sanomalehtimiesyhdistykselle.

Hän kertasi vaalikampanjan aikaisia mediatapahtumia, jolloin toimittajat olivat häneltä tiukanneet hänen suhteestaan Jumalaan, miehiin ja edustavuuteen ja tehneet niistä pääasioita. Yleisö tuli vaalitulaisuudessa kysymään hyvinvointiyhteiskunnasta ja sosiaalisista asioista, mutta ne eivät mediaa kiinnostaneet. Presidentin mielestä on syytä pohtia, käyvätkö yleisön ja median kiinnostus yhteen.2)

VAALIT ESITETÄÄN VIIHTEENÄ

Media kauppa viihteenä myös politiikan ydintä, vaaleja. Televisiokanavat pyrkivät rakentamaan vaalivalvojaiset viihteeksi asian sijaan. Esimerkiksi syksyn 2000 kunnallisvaalien valvojaisissa molemmat pääkanavat ajoivat metsään itse vaalitulosten raportoinnissa, mutta studioissa pyöri täysi sirkus ja viihdetaitelijat esiintyivät. Ylen ja MTV:n vaalipaneleissa istui kokeneita ammattilaisia. Silti kumpikaan ryhmä ei kyennyt vertaamaan menossa olleiden vaalien ennakkoäänitulosta edellisten kunnallisvaalien ennakkoäänitulokseen ja tekemään ennustetta siltä pohjalta. Ryhmät vertasivat menossa olleiden vaalien ennakkoäänitulosta edellisten vaalien lopulliseen tulokseen ja tietysti eksyivät täysin.

Talonpoikaisjärjen mukainen avaus jäi tekemättä; panelit istuivat kolme tuntia taivastelemassa keskustan mahdottoman suurta voittoa kunnes ne saivat lopulliset

äännet eteensä ja totesivat niistä, ettei mitään maanvyörymiä ollutkaan ja jos oli niin ne jäivät huomaamatta -- kuten Helsingissä vihreiden voitto. Kanavien pyrkimyksenä oli esittää vaalit viihteellisesti mahdollisimman suuren katsojaluvun saamiseksi ja siinä touhussa lapsi meni pesuveiden mukana: viihdettä nähtiin mutta asiat jäivät ymmärtämättä ja kertomatta. Sama siirtymä asiasta viihteeseen läpäisee koko median sähköisestä painettuun saakka.

Sorsan arviota median täydestä kaupallistumisesta tukee joukkoviestinnän käytännön puolella esimerkiksi informaatioteollisuuden ammattilainen Leena Ryyänen, joka on SBS-radioiden toimitusjohtaja. Hän sanoi, ettei kaupallinen radio ole tiedotusväline. 3) Hän paljasti sen tosiasian, ettei kaupallinen radio välitä punnittua tietoa maailmasta eikä tarjoa aineksia kuuntelijoille oman maailmankuvan rakentamiseksi, vaan kilpailee kuuntelijoiden ajasta ja myy mainostajille tilaisuuden vaikuttaa kuuntelijoihin.

Kaupallisen radion koko toiminta rakentuu kaupallisuuden logiikkaan, jolla ei ole mitään tekemistä puolueettoman tiedonvälityksen tai sananvapauden vaalimisen kanssa. Kaupallinen radio yrittää myydä juuri sitä, mitä yleisö mieluummin ostaa. Ryyänen kiteytti median yleisen kaupallisuuden lyhyesti ilman tekopyhyttä, jollainen usein kuultaa isojen mediayhtiöiden edustajien lausunnoista. Kaupallinen radio on viihdealan liikeyritys, joka tavoittelee voittoa. Sananvapaus on sille nimenomaan omaisuusarvo, jolla tehdään lisää rahaa sen sijaan, että sitä käytettäisiin esimerkiksi yhteisen hyvän, elämisenlaadun ja yhteiskunnan olojen parantamiseen.

Kaupalliset radioasemat ovat Suomessa tuore oire muutoksesta. Niiden on kyettävä muuttamaan yleisön ajankäyttötottumuksia, voittamaan itselleen asiakaskunta, kuuntelijat, joiden aikaa ne voivat myydä mainostajille. Niiden ponnistelut kohdistuvat liikevaihtoon ja voitontekoon eivätkä ne voi välittää muusta kuin kuuntelijaluvuista.

Kaupalliset radioasemat ovat pelkkää viihdettä ja yksinomaan viihdettä, mutta saattaa olla syytä muistaa, että viihteessäkin on huima skaala ajattelevaisesta ja upeasta sanallisesta taituruudesta halpaan toistoon ja humalaiseen örinään. Kuten lehdistöstä on tullut mediaa, on tiedonvälityksestä tullut tiedotusteollisuutta, joka kehittyy lumeksi, mielikuvateollisuudeksi, ihmismielten manipuloinniksi. Sillä ei ole tekemistä maailman todellisuuden kanssa. Se ostaa kuluttajien ajan ja tajunnan ja myy ne mainostajille.

Kaupallisuus on loogista seurausta kustannusyhtiöiden joutumisesta pörssipelin ja nurkanvaltausten kohteiksi. Monesti aiemmin varakkaat lehtitalot olivat käyttäneet omaisuuttaan osittain vajaanuottoisesti vaatimatta mahdollisimman korkeaa voittoprosenttia, koska ne halusivat julkaista oikeita perinteisiä uutisia, tietoja ja mielipiteitä välittäviä sanomalehtiä. Nurkanvaltaajien tulo peliin mukaan sai suuret yhtiöt kiireesti varmistamaan omaisuuksiaan.

Keskittyminen ja pörssikurssien huolestunut seuraaminen muutti ajattelutapoja. Pörssi vaati voittoja ja niitä osattiin hakea kaupallisesta viihteestä. Omaisuutta alettiin käyttää lisäomaisuuden tekemiseen, kasvusta tuli tärkein tavoite, kun aiemmin tärkeintä oli ollut laatulehtien kustantaminen. Siihen oli oltu valmiita käyttämään rahaa, joka sittemmin pitikin jakaa voittoina. Mediayhtiöt ovat olleet yhtä paljon muutoksen kohteita kuin sen tekijöitäkin. Lopulta internet-huuma ajoi pörssikurssit välillä pilviin ja aiheutti yhä pahemman krapulan.

PUUTTUVA TUOTEVASTUU

Media keskittyy ja mediatalot kasvavat ja valtaavat markkinaosuuksia. Niistä tulee viihteen suurtuottajia ja -välittäjiä. Mahtavat viihdeentuottajat pystyvät manipuloimaan ihmisiä. Ne kykenevät hankkimaan yhteiskunnassa kokoaan suuremman vaikutusvallan, koska niillä on teollisuuden muiden sektoreiden rinnalla verraton etulyöntiasema niin sanottuina sananvapauden vaalijoina.

Jos kännykkäyhtiöt tekevät huonoja puhelimia tai huonekalutehtaiden tuotteista liima irtoaa ja jalat leviävät käytössä, ne näkevät sen tuloksessaan ja joutuvat vastaamaan viallisesta tuotannosta asiakkailleen ainakin kuluttajavalitusviraston lausuntojen nojalla tai jopa oikeudessa. Kun suuret mediayhtiöt manipuloivat uutisvirtaa ja mielipiteitä, ne eivät joudu vastaamaan vajaalaatuisesta tuotannostaan, koska ne voivat vedota sananvapauteen ja perustamaansa itsesääteilyelimeen Julkisen sanan neuvostoon.

Mediayhtiöt saattavat ryhtyä tahalliseen ja määrätietoiseen kilpailijoidensa tai muulla tavalla itselleen vastenmielisten ihmisten, aatteiden ja ilmiöiden ajojahtiin ja pukea sen kaiken sananvapauden puolustamisen savuverhoon. Tiedonvälitysalalla ei ole samanlaista tuotevastuuta kuin muilla liiketoiminnan aloilla, vaikka eri alojen olosuhteet ovat muuten muuttuneet ja lähentyneet toisiaan, kun mediasta on tullut yhtä kaupallista kuin muustakin tavara- ja palvelutuotannosta.

Muuttunut media on tekopyhää ja hurskastelevaa. Sitä eivät edes tasavallan presidentti eikä maan hallitus tohdi sanoa ääneen median koston pelossa. Mahtavat mediayhtiöt pystyvät leimaamaan aatteita ja ihmisiä halunsa mukaan ilman vastuuta ja siten ne kasvavat uhkaksi demokratialle.

Median keskeisiä perusteluja -- tekosyitä -- torjua kaikki puuttumiset ja tiukat säännöt on alan monimuotoisuus. Alalle mahtuu kaikenlaista yrittäjää perinteisistä sanomalehtitaloista puhtaaseen viihdetuotantoon ja pornoon, tiedejulkaisuista sarjakuvalehtiin, ammattiyhdistyslehdistä eri alojen erikoislehtiin, uskonnollisista urheilulehtiin, harrastetuotteista ammattijulkaisuihin, painetuista sähköisiin ja internetlehtiin ja lisää uusia versioita tulee vanhasta temasta.

Siellä on vaikka mitä vanhasta perinteisen ammattitaitoisesta mediasta uudella markkinatavalla ammattitaitoiseen "mediamafiaan" asti, mutta aivan samaan tapaan modernin maailman liiketoiminnassa ja teollisuudessa on luvuttomia sektoreita ja niillä alasektoreita, lohkoja ja kenttiä, jotka tuottavat mitä erilaisimpia asioita ja silti ne kaikki mahtuvat kattavaan lainsäädäntöön. Kaupalliseksi toiminnaksi pelkistynyt tiedonvälityssektori ei logiikaltaan poikkea muusta liike-elämästä ja teollisuudesta, joten sisältöä koskevaa tuotevastuuta kattava lainsäädäntö on eduskunnan säädettävissä, kunhan poliittinen tahto ja uskallus heräävät.

Yleisö on huutanut mediallekin tuotevastuuta pitkään, koska käytännön esimerkkejä tiedotusvälineiden tavoista väärinkäyttää erivapauksiaan on tarjolla jokseenkin päivittäin. Median piirissä omistajat ja toimittajat vannovat puolustavansa sananvapautta ja torjuvat arvostelun juuri sananvapauden nimissä.

Esimerkiksi Martti ja Eeva Ahtisaari, Max Jakobson, Matti Klinge, Kalevi Sorsa, Paavo Lipponen, Jaakko Itälä ja lukemattomat muut tunnetut ja vähemmän tunnetut suomalaiset ovat korottaneet viime vuosina äänensä ja peränneet medialta edes jonkinlaista vastuuta. Jokseenkin jokainen saa niskaansa median suurelta osalta lokaryöpyn pienestäkin arvostelusta eikä heitä yhtään auta toteamus, ettei sanomalehdistä kannata välittää enempää kuin päiväperhosesta. Se ei edistä

yhteiskunnankaan asioita: sanomalehdet ovat yhteiskunnan toimijoita jo hyvin kauan voimassa olleen tehtävien jaon puitteissa ja niillä täytyy olla täysi vastuu teoistaan samalla tavalla kuin muillakin toimijoilla.

Julkinen sana tölväilee lukijoita presidentistä alkaen, mutta siinä onkin suomalaisen median paradoksi: Kun Urho Kekkonen oli presidentti, hän komensi mediaa ja melkein koko media pelkäsi ja totteli häntä. Ne jotka eivät pelänneet eivätkä totelleet, ajettiin yhteisen inhon marginaaliin, josta suuri osa heistä ei vielääkään kaksi vuosikymmentä Kekkonen eron jälkeen ole päässyt irtaantumaan.

Kun Mauno Koivisto halusi presidentiksi, hän käytti mediaa hyväkseen ja sen jälkeen pilkkasi sitä sopuleiksi ja ennustajaeukoiksi ja jälleen melkein koko media nöyristeli häntä. Kun Martti Ahtisaari halusi riisua tasavallan johtajan viralta jumalallisen viitan ja laskeutui jalustalta kansalaisten pariin eikä vaatinut mediaa nöyristelemään presidenttiä, alkoi melkoinen osa mediaa väheksyä ja kritisoida häntä. Siinä prosessissa suomalainen media käyttäytyi kuin venäläinen musikka, joka kumartaa kun potkaistaan ja potkaisee kun kumarretaan. Tuotevastuun tunnustaminen ja kantaminen on hyvin kaukana tuosta toiminnasta.

ERKON SUKU RANKAISEE PILKKAAJIA

Helsingin Sanomat tarjosi esimerkin tuotevastuun erilaisuudesta kahden pörssi-yhtiön, SanomaWSOY:n ja Nokian, välillä julkaistessaan Turun kauppakorkeakoulun koulutuspäällikön ja viestinnän dosentin Jukka-Pekka Puron kirjoituksen "*Suomettumisesta nokialisoitumiseen*".⁴⁾ Sujuva kirjoitus pilkkasi humoristisesti paitsi Nokian johtajiston ja henkilökohtaisesti Jorma Ollilan yletöntä herkkänahkaisuutta myös yleensä suomalaisten typerää alistumista ensin suomettumiseen ja sitten Nokian ylivaltaan.

Oivaltavalta kirjoittajalta jäi huomaamatta, että kukaan tässä maassa ei pystyisi saamaan julkisuuteen samanlaista kirjoitusta Sanoma Osakeyhtiöstä ja henkilökohtaisesti sen johtajistosta ja omistajista. Kuitenkin kaiken aikaa on tarjolla todistuksia Sanomien väen hienohipiäisyydestä. Lehdenomistaja perheineen rankaisee poikkipuolisen sanan sanoneita, vaikka sanat sanottaisiin kaukana periferiassa. Toimittajat ja dosentit kuvittelevat kirjoittelunsa olevan journalismia, kun he voivat vapaasti pilkata Jorma Ollilaa vaikka eivät tohdi osoittaa Aatos Erkkoa.

Erkon suvun herkkänahkaisuudesta oivan esimerkin tarjoaa Uuden Suomen erään aiemman toimittajan tapaus. Hän oli jossakin jutussaan Uudessa Suomessa noin puolitoista vuosikymmentä sitten maininnut Erkon perheen erään jäsenen kriittisin sanakääntein. Uuden Suomen kuoltua sekä Hesari että Ilta-Sanomien olivat ryhtyneet julkaisemaan hänen juttujaan, kunnes äkkiä Sanoma Osakeyhtiö langetti hänelle täyden julkaisukiellon.

Kävi ilmi, että joku jossakin oli kirjannut hänen nimensä rekisteriin noin vuonna 1985 ja vetänyt sen kohdalle ison miinusmerkin. Rekisterinpitäjä oli huomannut sittemmin hänen nimensä ilmaantuvan lehtitalon julkaisujen sivuille ja pannut toimituksille menemään ehdottoman kiellon ostaa hänen kirjoituksiaan.

Sanoma Osakeyhtiö pitää mustaa listaa ja vahtii, etteivät epäkunnioittavat toimittajat pääse harjoittamaan ammattiaan. Valvonta koskee kaikkia suomalaisia lehtiin kirjoittajia. Jokainen toimittaja tietää jättää Erkon perheen, ison lehtiyhtiön johtohenkilöt ja yhtiön itsensä rauhaan ainakin jos aikoo hakea työpaikkaa SanomaWSOY-yhtymästä.

Juuri tuo esimerkki osoittaa, miten pörssiyhtiö SanomaWSOY pystyy pilkkaamaan pörssiyhtiö Nokiaa -- ja kaikkia muita yhtiöitä ja ihmisiä, mutta Nokia ei voi pilkata SanomaWSOY:tä eikä sitä voi tehdä mikään muukaan median ulkopuolella toimiva yhtiö.

Helsingin Sanomat toimii alalla, jossa ei ole tuotevastuuta. Lehti voi vedota sananvapauden vartijan asemaan, jos Nokia nostaisi kanteen vaikkapa liiketoiminnan häiritsemisestä. Sananvapaus liikemiehen ahneissa käsissä merkitsee lupaa painaa rahaa muiden kustannuksella. Se muistuttaa suuresta ongelmasta: kaikki eivät ole tasavertaisia lain edessä. Tieto ei Suomessa kulje esimerkiksi Erkon perheen osalta, vaikka Erkon perhe voi pistää lompakkoonsa osingot kaikesta siitä tiedosta ja muiden ihmisten kustannuksella nauramisesta, minkä sen sanomalehdet ja tv-kanavat suinkin pystyvät keksimään ja myymään.

MARKKINAVOIMIEN KAAPPAUS

Vastuun vaatimiselle on syntynyt sosiaalinen tilaus. Jokainen on huomannut, miten osa mediaa rikkoo hyviä tapoja ja loukkaa tahallaan ihmisiä sekä käyttää asemaansa omaksi edukseen muiden kustannuksella. Kuitenkin tiedotusvälineiden aito tehtävä moniarvoisessa läntisessä yhteiskunnassa on valvoa vallanpitäjiä ja yrittää taata vapaa tiedonkulku. Antero Okkonen muotoili oppikirjassaan Toimittajan työ asian näin: "Lehdistön tehtävänä on hallitsevien valvonta ja arvostelu."5)

Määritelmä on romanttinen, mutta silti juuri näin asioiden pitäisi edelleenkin olla, koska sovittua työnjakoa ei ole yhteisvoimin uusittu. Media on sanonut yksipuolisesti irti yhteiskuntasopimuksen ja työntää sivuraiteelle tehtävänsä mahdollisimman kattavan ja puolueettoman tiedon välittäjänä. Sen tilalle media on omaksunut päätehtäväkseen kilpailun markkinoista, minkä voittamiseksi koko toiminta kaupallistetaan.

Media itse on alkanut käyttäytyä kuin yksi liiketoiminnan muoto muiden joukossa. Se keskittyy ja luo omistuksen ja yhteistyön verkostoja, joita se käyttää oman valtansa lisäämiseen mutta ei yhteiskunnalliseen keskusteluun eikä epäkohtien korjaamiseen. Historia ei kuitenkaan ole loppunut, sillä epäkohdat ja vääryydet eivät ole poistuneet, niitä ei ole korjattu vaan ne vain vaihtuvat uusiin muotoihin.

Vahtikoiran tehtävän sijaan media noudattaa kaupallisuuden vaatimuksia. Sanomalehtien etusivut tarjoavat viihdettä, televisiouutiset ovat viihdettä ja koko maailma esitetään viihteellisesti. Poikkeuksena muista aloista medialla on kaupallisuudesta huolimatta edelleen erioikeus esiintyä sananvapauden vaalijana. Sananvapaus on perusoikeuksia, keskeisiä kansalaisoikeuksia.

Yhteiskunnassa ei riitä se, että jokainen voi mennä seisoskelemaan olutlaatikolle Hyde Parkin nurkkaan huutamaan kurkkunsa käheäksi. Sananvapauden on oltava hyvin organisoitua, jotta se toteutuu. Sananvapaus on liian arvokas asia käytettäväksi kaupallisuuden sumuverhona.

Niin poliitikoille kuin tavalliselle median yleisöllekin on sinänsä tarjolla jo monissa yksityiskohdissa koeteltu ja hyväksi havaittu menetelmä pakottaa teollisuus muuttumaan ja sitä tietä ottamaan jokin vastuu tuotannostaan. Verkottuneet kansalaisjärjestöt ovat ottaneet oppia yhden asian liikkeistä ja ryhtyneet painostamaan joitakin aloja. Ne tarjoavat sekä huonoja että hyviä malleja.

Lakia kunnioittavalle kansalaistoiminnalle ei turkistarhojen tuhoaminen kelpaa malliksi, koska se on pilaantunut pikkurikollisuutta pahemmaksi rötöstelyksi, mutta esimerkiksi metsäteollisuus on joutunut muuttamaan menetelmiään painostuksen tuloksena ja sen kokema painostus saattaisi kelvata malliksi myös paperille painajiin kohdistuvaan painostamiseen. "Kuluttajien toiveet pakottavat metsäteollisuuden muuttumaan", kertoi pitkä kirjoitussarja.6)

Sarja jätti tutkimatta painostuksen taustakytkennät, mutta silti kirjoitus kertoi malliksi kelpaavasta esimerkistä. Yhtä hyvin kansalaisryhmät voisivat verkostua painostamaan mediateollisuutta, joka tällä hetkellä vain rahaa tehdäkseen tuhlaa ja turmelee tyhjällä roskalla suuren osan siitä arvokkaasta paperista, jota on alettu valmistaa aiempaa puhtaammin ja jonka raaka-aine valikoidaan aiempaa huolellisemmin.

Jos metsäteollisuus alkaa noudattaa väestön toiveita, lienee vielä monin verroin tärkeämpää saada paperia käyttävä ja sille painava teollisuus kunnioittamaan niitä. Onko mieltä tutkia suurennuslasilla paperin valmistusta ja sitten viitata kintaalla sille, että tarkoin varjeltu paperi tuhlaata painamalla sille herjauksia ja hakemalla taloudellisia etuja ja valtaa muiden kustannuksella?

KONSENSUS MUUTTI MEDIAN

Konsensus on Suomessa ehtinyt vaientaa sisä- ja talouspolitiikan kriittiset äänet. Se oli vaivatonta, koska ensin kansakunta oli nuijittu hiljaiseksi ulkopoliittikan keinoin. Nyt konsensus on edennyt tiedonvälityksen alalle ja tuhonnut julkisen sanan perinteiset tehtävät ja arvot. Konsensuksen maassa rakennetaan yhteisvoimin taloudellista hyvää eikä protestoida.

Median työnä ei ole tiedonvälitys, maailmankuvan rakentaminen eikä epäkohtien arvostelu vaan viihdyttäminen. Vahtikoirasta on tullut kultainen noutaja. Huvittava paradoksi on, että yhteiskunnallisen konsensuksen käsitteen ja käytännön viime vuosikymmeninä Suomeen tilaustyönä istuttanut ja sen takia sekä närkästyttä, vihaa että kiitosta niittänyt ja lopulta ansioistaan ministerin arvonimen saanut aiempi toimittaja Max Jakobson on tuntenut tarvetta ryhtyä kritisoimaan median nykyistä tilannetta.7) Jakobson sai aikaan konsensuksen, mutta konsensus mediassa on kriittisen tiedonvälityksen vihollinen.

Jakobson ja Sorsa kirjoittivat aika lailla samasta asiasta, mutta kun Sorsa arvioi mediaa puoluejohtajana ja poliitikkona, lähestyi Jakobson tiedonvälitysteollisuutta osittain sisäpiiristä kolumnistina. Miesten ehdotusten ja ratkaisujen välillä oli myös selvä ero, sillä Sorsa halusi toimenpiteitä kun Jakobson taipui puolustamaan muuttuvaa mediaa ja hyväksymään ajatuksen median kyvystä korjata itse omat epäkohtansa.

Tiedonvälityksen murroskausi juuri nyt edellyttää uusia normeja, uutta lainsäädäntöä ja juhlallisesti sanottuna uudenlaista yhteiskuntasopimusta. Julkisen sanan on syytä luopua teeskentelystä, että se yhä edelleen on neljäs valtiomahti, joka valvoo tasapuolisesti omia etuja etsimättä muita valtiomahteja eli yhteiskunnan hallitsevaa eliittiä, lainsäädännön, toimeenpanon ja tuomiovallan sektoreita. Keskeinen osa julkista sanaa ei enää valvo eliittiä, koska se on itse työntynyt eliittiin nauttimaan vallasta sen sijaan, että se pyrkisi muuttamaan yhteiskuntaa ja edistämään oikeudenmukaisuutta.

Jakobsonin ikävä ongelma on nähdä, miten hyviä tuloksia tuonut konsensus on mediassa toimivien ihmismielen manipuloiden käsissä kääntynyt tarkoitustaan vastaan. Konsensuksen tilalle kaivataan jotakin uutta ja muuttuvia aikoja vastaavaa, kenties osaavaa kriittistä ajattelua, mutta eniten tarvitaan median sisäistä kilpailua.

Jakobson huomautti Sorsan kehittämästä isku- tai inhosanasta "infokratia", että siinä Sorsa tarkoitti toimittajavaltaa. Jakobsonin mukaan nyt maassa keskustellaan omistajavallasta. On paikallaan yhdistää teemat ja katsoa, miten todelliset käskytyssuhteet toimitusten piirissä kulkevat.

Toimittajien valta on kaksijakoista: käytännön työtehtävissä toimittaja puuhaa jutun, tekee työn, mutta käskytykset ja tulosten hyväksyminen kulkevat yleensä päällikkötoimittajien ja heidän yläpuolellaan hierarkiassa päätoimittajien kautta. Jakobson teki Sorsan tapaan harhaanjohtavan yleistyksen ja jätti jokseenkin kokonaan huomiotta päätoimittajat, vaikka juuri nämä ratkaisevat toimittajille delegoidun käyttövallan määrän ja laadun.

HERRASMIESTEN AIKA EI PALAA

Jakobson tuntui puhuvan menneestä herrasmiesten ajasta, kun hän sanoi, että medialla ei ole valtaa vaan vaikutusvaltaa. Sorsa taas osui oikeaan, kun hän kärjisti journalistiseen tapaan, että informaation välitys on nykyään pelkkää liiketoimintaa, sitä myydään mikä käy kaupaksi ja tuo tuloja.

Vaikutusvallan voi muuttaa vallaksi ja sen voi muuttaa rahaksi, joka taas lisää vaikutusvaltaa, mikä synnyttää nöyryyttä ympäristössä. Juuri tästä Suomen mediateollisuuden uudet ongelmat ovat lähtöisin. Sen erityinen kasvuvipu on median kyky hallita viimeistä sanaa.

Tämä on erittäin rahanarvoinen kyky silloin, kun mediayritys käyttää omistamaansa tiedotusvälinettä omien taloudellisten ja poliittisten tavoitteittensa ajamiseen. Poliittisena tavoitteena ei tarvitse olla omistajan pääsy eduskuntaan tai ministeriksi hallitukseen. Berlusconi ja Murdochit asuvat isoissa maissa, joissa heitä kutsutaan mediamoguleiksi tai lehtiparoneiksi. He käyttävät avoimesti valtaansa ja yhteiskunta voi reagoida myös avoimesti ja suorasukaisesti.

Suomen järjestelmässä omistajat valitsevat mieluummin sijaisia, bulvaaneja, jotka hoitavat poliittisen vallan käyttämisen. Vaikutusvalta ja raha muuttuvat vallaksi yhteiskunnan labyrinteissa. Suomalaista mediamogulia kutsutaan äärimmäisen kohteliaasti ministeriksi. Avoimuuden laita on niin ja näin eikä kritiikkiä suvaita ollenkaan.

Jakobson yrittää ymmärtää modernin median työskentelytapoja: "Jatkuvaan suoranaiseen vaikuttamiseen ei omistajilla ole käytännön syistä yleensä kykyä, vaikka olisi halua. Mediayrityksen tuotteet ovat päivittäisen improvisaation tulosta, jonka syntyyn yläkerroksen väki ei yleensä ehdi ajoissa puuttua."

Tuo näkemys ei enää pidä paikkaansa suurissa toimituksissa, joissa paljon henkilökuntaa vaativan seitsenpäiväisen ja kellon ympäri ulottuvan rutiinin pyörittämisen lisäksi riittää kymmeniä toimittajia suunnitteluryhmiin, jotka kaavailevat viikkojen, kuukausien tai jopa vuosienkin päästä julkaistavia juttuja ja sarjoja. Nämä pitkän tähtäyksen suunnitelmat ovat sitä varsinaista median vaikutusvaltaa ja vallankäyttöä, jota päälliköt säätelevät ja heidän kauttaan omistaja tai omistajat tilaavat ja valvovat.

Päivittäinen improvisaatio koskee lopulta vain etusivun ja muutaman uutissivun sisältöä ja taittoa. Uutisia on tarjolla enemmän kuin lehteen mahtuu ja toimitus valitsee niistä turvallisimmat siten, ettei omistajan käskyjä rikota. Kaikki muu on hallinnassa monen päivän ajan. Tekstejä ja nopeasti työstettäviä puolivalmisteita on varastoissa, hyllyissä ja tietokoneissa odottamassa napin painallusta. Moderni tekniikka antaa myös yläkerran väelle aiempaa paremmat mahdollisuudet puuttua asioihin ilman, että pitäisi olla fyysisesti paikalla.

MEDIAN OMISTAJAVALTA

“Mediavalta on yhä suuremmassa määrin omistajista tai muista taustaryhmistä irtaantunutta riippumatonta toimittajavaltaa”, Jakobson jatkoi pitkää kirjoitustaan. Pinnalta katsottuna tuon vaikutelman saa, mutta siihen on vahvoja varauksia, jotka mitätöivät väitteen jokseenkin kokonaan. Tärkein huomautus on raja toimittajien ja päätoimittajien välillä.

Tavalliset sanomalehtien ja sähköisten uutistoimitusten rivitoimittajat ahertavat käytännön rutiinien parissa, vuorotyössä aamusta yömyöhään viikon seitsemänä päivänä ja hoitavat kukin muutaman työtunnin ajan seuraavan aamun lehden uutissivujen täyttämistä tai myöhempien juttujen valmistelua. Heidän työnsä menevät päällikkötoimittajien tarkastuksen kautta eteenpäin ilman, että useimmat heistä käyttävät mainittavaa vaikutusvaltaa tai valtaa. He eivät pääse itse täysin valikoimaan uutisvirrasta julkaistaviksi otettavia tapahtumia ja voivat harjoittaa vain vähän tekstinkäsittelyä tai puuttua uutisisältöön, sillä he toteuttavat päällikkötoimittajien työmääräyksiä.

Rivitoimittajilla suurissa toimituksissa ei ole tilaisuutta kirjoittaa kolumneja ennen kuin he ovat edenneet urallaan kastiin, joka on jo lähellä päällikkötoimittajia ja näiden sisäpiiriä. Pienissä maaseutulehtien toimituksissa asiat ovat toisin, toimittajat ovat yleismiehiä ja -naisia.

Päällikkötoimittajat taas toteuttavat esimiehiltään saamia ohjeita, jotka ovat päätoimittajien kerroksen antamia. Jos jokin uutisjuttu tai kommentti on jollakin tavalla normaalista poikkeava ja yllättävä, se menee päätoimittajan tai tämän sijaisen katsottavaksi. Se kuuluu päivittäiseen rutiiniin. Päätoimittajat tekevät päätöksensä lehden linjan mukaisesti eli he toteuttavat päivittäisessä työssään omistajan tahtoa. On selvää, ettei omistaja ole joka päivä takomassa tahtoaan päätoimittajien mieleen.

Päätoimittajat varovat työpaikkansa menettämistä ja toimivat sillä tavalla, kuin he otaksuvat omistajan kulloinkin tahtovan. Päätoimittajat ovat omistajille paljon kuuliisempia kuin rivitoimittajat. Näiltä menee irtisanottaessa vain työpaikka ja kuukausipalkka, mutta päätoimittajat menettävät lisäksi yhteiskunnallisen asemansa ja pitkän rivin erilaisia verottomia etuja ja nautintaoikeuksia luottokortteja, autoa ja jopa asuntoa myöten.

Omistajista irtaantunutta riippumatonta toimittajavaltaa ei Suomen mediassa käytännössä ole. Ei siellä ole edes omistajista irtaantunutta riippumatonta päätoimittajavaltaakaan, vaikka päätoimittajavallasta täytyy puhua toimittajavallan sijaan. Päätoimittajilla on mediassa käyttövalta, mutta se ei ole pysyväksi muuttunut saavutettu etu vaan sen menetys voi usein olla hiuskarvan varassa.

Merkillisen monissa toimituksissa päätoimittajat käyttävät tätä valtaansa suosikkijärjestelmän puitteissa. Se tietenkin lisää jonkin verran suosikkitoimittajien omaa valtaa, mutta jos suosikki alkaa potkia päätoimittajia vastaan, hän on pian entinen suosikki. Hän käyttää samaa valtaa, jota päätoimittaja valvoo omistajan toimeksiannosta.

Tietenkin suuri osa tiedotusvälineitä tekee työtään parhaansa mukaan rehellisesti perinteisen yhteiskunnallisen työnjaon puitteissa kunnioittaen erioikeuksiaan ja kantaen vastuun. Ne eivät anna kritisoinnin aiheutta, ja niiden työn laatu ja merkitys riippuvat yksinomaan ammattitaidosta.

Myös Sorsa totesi, että median piirissä enemmistö on rehellistä ja ammattitaitoista väkeä, mutta hän näki jutussaan myös keskeisen esteen kaikelle edistymiselle, korporatismiin: "Korporatismi estää heitä karsimasta niitä, jotka ovat vaaraksi totuudelle ja häpeäksi ammattikunnalle. Ammattikunnan piiristä kapinaa ei nouse."

Tässä kohdassa Sorsa varmaan tarkoitti päätoimittajia ja toimittajia, kun muuten hänen kritiikkinsä kohdistuu pitkälti informaatioteollisuudessa toimivien yritysten omistajiin. Viime kädessä toimittajat tietysti kirjoittavat, äänittävät ja kuvaavat sen kaupaksi käyvän, josta omistaja vetäisee voitot, mutta suurimmaksi osaksi toimittajatkin ovat omistajien hyppysissä. Sanakin omistajaa vastaan johtaa helposti lopputiliin, mutta palkkaansa saa korotuksen omistajan toivomaa myyvää tekstiä, jopa toivottuja herjauksia suoltava.

Sorsan kritiikki korporatismista saisi kaikkien median ammattilaisten korvat punastumaan, jos toimittajat vaivautuisivat analysoimaan omaa ammattiaan ja sen toteutumista käytännössä. Journalistisella työllä sinänsä ei ole erityistä merkitystä, koska median piirissä merkitystä on vain sillä kuka työn ja jutut tekee, vaikka jutut olisivat tyhjiä tai jopa täysin väriä.

Omistajat saavat rahansa ja käyttävät valtaansa, päätoimittajat nauttivat yhteiskunnallisesta asemastaan ja eduistaan ja toimittajat nostavat palkkaansa vaivautumatta ajattelemaan. Toisinajattelijat ahdetaan marginaaliin ja lopulta erotetaan, elleivät he suostu pysymään hiljaa ja tyydy nostamaan kuukausipalkkaansa. Suomalaisen median lammassaumoissa ei kapinaa synny vaikka Sorsa ja kumppanit sellaista toivoisivatkin.

Päätoimittajat sinänsä elävät korporatismiin aikaa, kuten Kalevi Sorsa kolumnissaan kirjoitti, vaikka heidän johtamansa julkaisut kilpailisivatkin keskenään. Päätoimittajien keskinäinen solidaarisuus muistuttaa keskiaikaista kiltalaitosta. Sellaiselle ei ole sijaa muualla yhteiskunnassa teollisuuden muilla sektoreilla, mutta tämä median keskinäisen kehumisen kerho saa Suomessa omistajien toimeksiannosta valvoa sananvapautta. Sellainen oikeus tekee ihmisen helposti sokeaksi. Muu yhteiskunta on riippuvainen kerhon tulkinnoista. Harvalla kerholla Suomessa on yhtä paljon käyttövaltaa.

En usko, että Suomen mediassa on tätä nykyä yhtään ainoaa millään tavalla merkittävän tai edes puolisuuren sanoma- tai aikakauslehden päätoimittajaa, jolla olisi käytössään omistajasta tai muista taustaryhmistä riippumatonta valtaa.

Väite on tietenkin ruma. Sitä tukevat pitkä sormituntuma toimitusten käytännön työhön ja muissa toimituksissa olevien kollegojen kertomukset. Väitteen vahvistaa se, että Suomen media on vaisua eikä pyri muuttamaan yhteiskuntaa eikä nykyistä sosiaalista hierarkiaa. Suomalaisilla tiedotusvälineillä ei ole konsensuksen yhteiskunnassa tarvetta eikä halua tutkia eliittiä ja sen seinäkaappeja tai analysoida

sen syvemmin eliitin päätöksiä ja tavoitteita, koska tiedotusvälineiden omistajat eivät sellaista tahdo. Omin valtuuksin eivät toimittajat median millään sektorilla uskalla tarttua torjuttuihin aiheisiin. Varoittavia esimerkkejä alalta tunnetaan aivan tarpeeksi.

KIRJALLISUUSLIITTEEN SURKEA KOHTALO

Jakobson teki kirjoituksessaan johtopäätöksen median sisällöstä: "Vaativamman lukijapiirin laajenemista osoittaa, että ulkomaisten laatulehtien tilaajamäärät ovat lisääntymässä. Esimerkiksi International Herald Tribune ja Financial Times toimitetaan tilaajille jo ilmestymispäivänä. Ne tuovat Suomeen uuden kilpailutekijän." Tuossahan Jakobson sanoi kohteliaan käänteisesti monien muidenkin havainnon, ettei pelkästään suomalaisia sanomalehtiä lukemalla enää pysy perillä maailman tapahtumista eikä saa tietoonsa asioiden taustoja, vaan on pakko tilata ulkomaisia sanomalehtiä, jottei vaipuisi pelkällä viihteellä ruokituksi kännykkämetsäläiseksi.

Kirjoittaessaan Helsingin Sanomiin Jakobson voi hyvin sanoa, että vaativia lukijoita on tullut kosolti lisää, mutta hän ei voinut sanoa, että Helsingin Sanomien taso on laskenut niin alas, ettei se riitä tiedonhaluiselle ja maailman asioita seuraavalle suomalaiselle enää ainoaksi päivälehdiksi.

Journalismin vanhana konkarina Jakobson näki synkän mediakirjoituksensa lopussa jonkinlaista toivoa tason kohentumisesta. Hän iloitsi, että Helsingin Sanomat oli tarjonnut monille lukijoilleen mieluisan yllätyksen, kun se vuoden 1998 lopulla julkaisi "kirjallisuusliitteen, joka sisälsi useita laajoja ja syvällisiä kirjoituksia". Hän joutui tuolloin pettyneenä lisäämään: "Mutta toista numeroa ei ole vielä kukaan ilmestynyt."

Tuossa juuri on se perinteisten hyvien olettamuksien ja nykyisen liiketoiminnaksi pelkistetyin median välinen suuri ero. Helsingin Sanomat ei julkaissut kirjallisuusliitettään 1998 nostaakseen omaa tasoaan ja palvellakseen lukijoitaan, kuten Jakobson kohteliaasti oletti. Kyse oli pelkästä rahasta. Sanoma Osakeyhtiössä oli tuolloin havaittu, että Martti Häikiö oli yksityisenä henkilönä nähnyt markkinaraon ja alkanut julkaista omaa Kirjakatsaus-nimistä neljä kertaa vuodessa ilmestyvää kirjallisuuskritiikin erikoislehteä.

Sanoma Osakeyhtiössä huolestuttiin uuden kilpailijan mahdollisesta kyvystä vetää puoleensa kustantajien ilmoittelua. Estääkseen Kirjakatsauksen taloudellisen voittokulun Sanoma Osakeyhtiö perusti oman kirjallisuusliitteesä imuroimaan alan ilmoituksia. Kun Sanoma Osakeyhtiössä sittemmin havaittiin, ettei Kirjakatsaus ole menestynyt ilmoitusmarkkinoilla pelätyllä tavalla, ei Helsingin Sanomienkaan enää tarvinnut jatkaa oman kirjallisuusliitteesä julkaisemista. Valtakunnan muut kirjallisuuslehdet eivät ole olleet uhka Sanoma Osakeyhtiön kassavirralle, joten ne eivät herätä samanlaista reaktiota.

Jakobsonin valitusta ei miksikään muuta se, että kahden vuoden ponnistelujen jälkeen joulukuksi 2000 Helsingin Sanomat julkaisi kirjallisuusliitteesä uuden numeron. Se ei kuitenkaan enää sisältänyt yhtään ainoaa "laajaa ja syvällistä kirjoitusta", vaan se palveli pelkästään lehden normaalien kirjallisuussivujen paisuntasäiliönä. Siihen oli saatu ilmoituksia mutta toiveet lehden tason paranemisesta sammuiivat.

En usko, että lehtien taso on laskenut toimittajien tahdosta. Kukaan ei halua tehdä keinoa työtä, mutta toimittajilla ei ole valtaa päättää oman työnsä laadusta eikä edes kohtalosta. Suomen mediassa on aivan riittävästi päteviä, ammattiinsa tyytyväisiä ja työstään innostuneita, jopa ylpeitä ammattitoimittajia, jotta maassa voisi olla laadukas päivälehdistö. Heikentyneen tason taustalla on omistajien tahto, heidän ahneutensa ja neuvottomuutensa.

Lehdenomistajat valikoivat usein johtaviin tehtäviin sellaisia helposti käskettävissä olevia malttamattomia nuoria, jotka eivät jaksakaan keskittyä edes alimman akateemisen oppiarvon saavuttamiseen yliopistoissa, koska heillä on kiire tavoitella sitä ainoaa asiaa minkä he ymmärtävät, rahaa. He eivät ehdi koulun jälkeen kypsyä saati käyttää aikaa muutamaa vuotta rakentaa yliopiston kahvilan pöydissä omaa maailmankuvaansa. Heidän roolinsa on palvella kulissien takana omistajaa, vaikka he itse näyttäen esintyvätkin sananvapauden herrasmiehinä.

Muissa Euroopan unionin jäsenmaissa sanomalehtien johtavat toimittajat ovat melkein järjestään ylimmän yliopistollisen arvosanan suorittaneita ja he voivat siten osoittaa, että heillä on elämässään ollut kylliksi pitkäjänteisyyttä ja mielenmalttia ratkaista makkaranostamista hankalampia tehtäviä.

- 1) Turun Sanomat, 27.7.99.
- 2) HS, 17.9.00.
- 3) KI, 21.9.00.
- 4) HS, 14.1.01.
- 5) Okkonen, idem. S. 36.
- 6) HS, 4.1.99.
- 7) HS, 23.10.99.

TOTUUDESSA EI OLE KAUPALLISUUDEN VAATIMAA DRAMATIikkaa

Vanhassa sananvapauslaissa on eettisen elämäkatsomuksen mentävä aukko. Median eettisen tuotevastuun voi journalistisesti tiivistää väittämään, ettei lehtijutussa saa varkaaksi ja herjaajaksi kuvailla näistä teoista oikeudessa tuomittua henkilöä, mutta varkaaksi ja herjaajaksi voi luonnehtia ketä tahansa, jota ei ole oikeudessa tuomittu näistä tekosista.

Median vastuu tekemisistään Suomen lainsäädännön mukaan on olematon, kuten Jaakko Itälä osoitti käsitellessään loukatun henkilön oikeutta saada vastine lehteen: "Painetussa sanassa suurin puute on, ettei vastine mitenkään velvoita mediaa yksilöidysti perustelemaan vääriä väitteitään." (HS, 11.3.99.)

Itälä toteaa, ettei yleisöllä ole keinoja suostutella tai pakottaa mediaa oikaisemaan virheitään. Media ei tietenkään halua menettää rahanarvoista ominaisuuttaan, laillistettua vastuuttomuuttaan, ja sen takia vaikenee mahdollisimman tarkkaan uudesta sananvapauslaista.

Itälän huomautuksen pohjalta on kiinnostavaa tarkastella Helsingin Sanomien pääkirjoitusta eli lehden omaa mielipidettä presidentti Martti Ahtisaaresta. Käytännön toimitustyön tarkastelu saattaa auttaa selittämään mediaa, jonka työntekijät pitävät itseään erehtymättöminä eivätkä yleensä halua myöntää saati pyytää anteeksi yhtään virhettä. Pääkirjoitusten tarkastelusta on hyötyä mediaväen kompleksien ymmärtämiseksi.

Esimerkkinä on pääkirjoitus "*Ahtisaari liioittelee portinvartijan roolia*", jolla lehti koki panna istuvan presidentin paikalleen tämän puhuttua Nuorsuomalaisen sanomalehtimiesyhdistyksen tilaisuudessa. (HS, 5.10.97.)

Lukijan silmin pääkirjoituksen tarkoituksena oli teidata Ahtisaari. Helsingin Sanomat julkaisi varsin usein nälviviä pääkirjoituksia ja jälkiartikkeleja Ahtisaaresta. Oppimestarin ote korostuu, kun niitä vertaa lehden kirjoitteluun Mauno Koivistosta ja Urho Kekkosesta. Presidenttien erilainen kohtelu heijasti kohteen luonnetta, ylhäisiä ja kopeita kumarrettiin ja tasavaltalaista neuvottiin menen tullen ja käskettiin ottamaan lusikka kauniisti käteen.

Pääkirjoitusten asenteet heijastuivat myös kolumneihin, joissa jopa ihailtiin Kekkosen ja Koiviston kykyä kietaista media pikkusormensa ympärille. (HS, 18.5.99.) Kolumnistit neuvoivat halukkaasti Ahtisaarta, kun Kekkosta ja Koivistoa heistä yksikään ei uskaltanut ojentamaan. Sellainen ei ole moniarvoista länsimaista journalismia, vaan laajan sananvapauden tarkoituksenmukaista käyttöä hallitsijan ja hänen hovinsa kumartamiseksi. Tällainen tuo tekijälleen monenlaista etua, vaikka siinä menossa totuus hämärtyy.

TRI JEKYLL JA MR HYDE

Varmuuden vuoksi on syytä korostaa, että pääkirjoitukset ovat aina vastaavan päätoimittajan kirjoittamia, viimeistelemiä tai ainakin hyväksymiä. Yksikään artikkelitoimittaja tai pääkirjoituksista vastaava päätoimittaja rivitoimittajista puhumattakaan ei voi työntää lehteen yhtään pääkirjoitusta ilman vastaavan päätoimittajan tai hänen sijaisensa hyväksymistä.

Päätoimittaja tarkastaa myös artikkelisivun kolumnit ennen niiden ilmestymistä, vaikka toimittajat allekirjoittavatkin ne omilla nimillään. Pääkirjoitussivu on lehden virallista tekstiä ja omalla tavallaan journalismin ydintä.

Lehdistön paradoksi onkin, että juuri pääkirjoitussivusta kokonaisuudessaan käy lehdistön käyttäytymisen ja päätoimittajan viran kaksinaamainen tohtori jekyllin ja mister hyden luonne parhaiten ilmi kun sikseen sattuu.

Pääkirjoitukset ovat yleismaailmallinen lehdistön palvelus sananvapaudelle ja vapaalle yhteiskunnalle ja sellaisena instituutio, joka on yleensä täysin säilyttämisen ja kehittämisen arvoinen osa yhteiskunnallista keskustelua.

Pääkirjoitusten synty tapa riippuu lehden koosta. Pienissä sanomalehdissä päätoimittaja tai hänen määräämänsä toimittaja laatii sen muiden töittensä ohella ja toisinaan jopa jokin ulkopuolinen avustaja tai etujansa valvova taho laatii alustavan pääkirjoituksen, joka menee lehteen sellaisenaan tai toimitettuna. Isoissa ja varakkaissa lehdissä pääkirjoituksiin saatetaan panostaa kunnolla.

Helsingin Sanomat kelpaa esimerkiksi panostamisesta, sillä parhaimmillaan ainakin 80-luvulla lehden pääkirjoitustoimituksessa oli pääkirjoituksista vastanneen päätoimittajan alaisina kuusi pääkirjoitustoimittajaa. Koko pääkirjoitustoimitus istui aamupäivisin tunnin verran panemassa Helsingin, Suomen ja koko maailman asioita järjestykseen. Se oli kaikin tavoin hauskaa työtä, vaikka perin harvoin sitä saattoi kutsua viihteeksi.

Aamuneuvotteluissa sovittiin päivän kolme teemaa ja niiden kirjoittajat. Teemoista keskusteltiin ja muodostettiin jonkinlainen kanta tai ainakin esiteltiin ajatuksia erilaisiksi kannoiksi. Kirjoittaja kokosi ajatukset näppärästi ja sujuvasti yhteen tai hylkäsi osan niistä ja laittoi juttuun omiaan.

Valmiit kirjoitukset siirrettiin lounasajan tienoilla tai iltapäivällä pääkirjoituksista vastanneen päätoimittajan tarkastettaviksi. Hän viimeisteli ne ja lähetti ne eteenpäin keskustietokoneessa pääkirjoitussivua taittavalle toimitussihteerille, joka luki kirjoitukset vielä kerran huolellisesti läpi kirjoitusvirheiden varalta ja yleensä nähdäkseen, olivatko ne ymmärrettäviä, ja lopulta viimeisteli koko paketin omalla päätteellään sivun muotoon.

Joukkoon mahtui kaikenlaisia juttuja vahvoista mielipiteistä karpäslätkän näpöytyksiin ja ympäröyöreisiin tapahtumien kuvauksiin ilman kantaa. Itse asiassa suuri osa pääkirjoituksista oli hajuttomia, väröttömiä ja mauttomia, mutta sillä tavalla ne eivät polkaisseet isoisten varpaille. Liian kovaa ei sopinut sanoa, vaikka toisinaan sai heittää niin hersyvän vitsin kuin kykeni, mutta joskus lehdessä sanottiin rajusti ja otettiin kantaa niin vahvasti, että se ylitti muun lehdistön uutiskynnyksen.

Keskimäärin pääkirjoitusten laatua kuvaa 90-luvun alussa talousasioista kirjoittaneen kollegan toteamus, kun keskusteltiin Suomen Pankin jonkin aika oudon ratkaisun ja pääjohtajan lausunnon kritisoimisesta: "Mutta enhän minä voi teillata häntä; hän on minun kavereitani. Siellä tiedetään, että minä kirjoitan näitä juttuja."

Kun vastaava päätoimittaja Heikki Tikkanen lähti eläkkeelle 1990 lopussa, nykäisi uusi vastaava päätoimittaja Janne Virkkunen yhdellä tempauksella jossakin vaiheessa vuotta 1991 vastuun kokonaan pois pääkirjoituksista vastanneelta päätoimittaja Keijo Kulhalta ja ryhtyi itse tarkastamaan ja korjaamaan pääkirjoituksia. Niinä aikoina minä läksin Moskovaan kirjeenvaihtajaksi enkä tiedä

sen enempää pääkirjoitustoiminnan uusista tuulista. Tuloksethan näkee lehdestä joka aamu.

Jokainen lukija voi nähdä vaivan ja havaita sekä tohtori Jekyllin että herra Hyden jäljet vuorollaan kirjoituksissa. Vaikka pääkirjoituksissa on pinnalta katsottuna mausteeksi tarvittavaa journalistista sattumanvaraisuutta, eivät ne silti ole syntyneet sattumalta vaan sekä rakentavat että herjaavat kannanotot, jopa totuuden vääristelyt, on ennalta pohdittu ja havaittu sopiviksi lehden kulloisiinkin tavoitteisiin.

LETKAUTTELUA

Tuollaisen prosessin tuloksena syntyi myös Ahtisaaren puhetta käsitellyt pääkirjoitus. Nuorsuomalainen sanomalehtimiesyhdistys oli pyytänyt presidentin puhujaksi tilaisuuteensa. Yhdistys on toinen kahdesta vuosisadan takaisesta sanomalehtimiesyhdistyksestä, jotka molemmat ovat muuttuneet aatteellisista yhdistyksistä jo kauan sitten lähinnä apurahoja jakaviksi kerhoiksi. Niiden keskeisiä harrastuksia on järjestää vuosi- ja muita juhlia sosiaalisen kanssakäymisen merkeissä. Koska nuorsuomalaisista suuri osa on juuri Helsingin Sanomien toimituskuntaa päätoimittajista alkaen, on yhdistyksellä suurelliseen tapaan ollut ohjelmassa aika ajoin tasavallan presidentin kutsuminen juhlapuhujaksi.

Mauno Koivisto oli ollut puhujana ja alkusyksystä 2000 Tarja Halonenkin jo ehti käydä puhumassa yhdistykselle. Presidentit katsovat tietenkin Helsingin Sanomat kyllin tärkeäksi, houkuttelevaksi tai pakottavaksi, jotta he ovat valmiita tulemaan lehden hallitseman yhdistyksen juhlapuhujiksi. Näin Ahtisaarikin päätyi paikalle ja hän tietenkin normaalin loogisen ihmisen tavoin ajatteli hyödyntää tilaisuuden puhuakseen median kuluttajana ja kohteena median tekijöille aivan kuten Halonenkin teki omalla vuorollaan.

Ahtisaaren puhe kosketteli toimittajien roolia uutisvirran tulkitsijoina ja vallan käyttäjinä sekä yleisön asemaa silloin, kun tiedotusvälineet ryhtyvät loukkaamaan. Teemat ovat olennaisia myös uuden sananvapauslain kohdalla.

Presidentti ei ollut ottanut huomioon päätoimittajien sielunelämää, mutta Helsingin Sanomien pääkirjoitus pani hänet paikalleen heti avauslauseessa. Pääkirjoittaja luonnehti presidentin puhetta sanoin "Ahtisaari esitti vakavaksi tarkoitetun puheenvuoron journalismista". Lehti antoi siten heti kättelyssä ymmärtää, että presidentti oli tarkoittanut puheensa vakavaksi siinä kuitenkin onnistumatta.

Kun iso lehti avaa pääkirjoituksensa letkautuksella, voi lukija huoletta lopettaa lukemisen siihen paikkaan. Kokemus kertoo, ettei lehden mielipide ole letkautuksien sarjaa kummoisempi. Tietenkin reaktiona on ihmettely, kannattaako sanomalehtien kanssa edes yrittää vuoropuhelua silloin, kun ne eivät halua keskustella asiallisesti omista tuotteistaan.

Ahtisaari on tehnyt hyvää työtä ongelman kiteyttämiseksi, mutta hän on joutunut ottamaan vastaan medialta ja erityisesti Ylen eri kanavilta ja Helsingin Sanomilta paljon lokaa niskaansa. Se ei ole ollut läntisen moniarvoisen journalismin mukaista hyväksyttävää kriittistä poliitikon toimien tarkastelua, poliittista journalismia, vaan ajojahtia, jonka tarkoituksena on tappaa kuten amerikkaksi sanotaan eli lopettaa mielikuvien avulla kokonaan kohdehenkilön poliittinen ura esittämällä hänet naurettavana ja tyhmänä.

torjui presidentin arvion toimittajien suuresta roolista "portinvartijana", uutisvirran valikoijana. Presidentin mielestä toimittajien asenteilla on vaikutusta porttien läpi kulkevaan uutisvirtaan. Pääkirjoitus näki asian toisella tavalla ja väitti, että toimittajien rooli portinvartijana on pienentynyt median levittäytyttyä yhä uusille kanaville ja uusien yksikköjen ja yrittäjien tunkeuduttua etenkin sähköisille aloille. Lehden mukaan tiedotusvälineiden lukumäärän kasvun ja journalistisen kulttuurin pirstoutumisen tuloksena toimittajien valta on vähentynyt ja sitä vähentää edelleen uutiskilpailun koveneminen.

Perustelut osoittivat, että pääkirjoitus koki hukuttaa presidentin analyysin pois näkyvistä viihteellisen median runsaaksi pintakuohuihin, vaikka näillä ei ole mitään tekemistä neljäntenä valtiomahtina työskentelevän perinteisen lehdistön kanssa.

Pääkirjoitus vastasi presidentin arvioon toimittajien vallankäytöstä: "Jos taas toimittaja esittää vääriä tietoja, suuri yleisö, asianomaiset ja muut välineet oikaisevat ne oitis. Portinvartija on yhtä tiukassa julkisessa kontrollissa kuin muutkin päättäjät, ellei tiukemmassa." Väite pitää paikkansa siltä osin, että asianomaiset ryhtyvät usein yrittämään oikaisun saamista tiedotusvälineeseen, mutta monesti epäonnistuvat, koska tiedotusväline kieltäytyy oikaisemasta virheitään tai edes keskustelemasta loukatun kanssa.

Paikkaansa ei alkuunkaan pidä pääkirjoituksen väite, että muut tiedotusvälineet oikaisevat tuota pikaa virheet. Käytännön elämän tosiasia on, että vaikka muut huomaisivatkin virheen naapurimediassa, ne nauravat omassa piirissään mutta eivät ryhdy oikaisemaan sitä. Tähän ovat syynä jo laiskuus ja virheiden suuri määrä. Niiden jälkeen esteenä on sekin asiallinen syy, että jos lehti A oikaisee lehteä B, saa lehti A kohta pikaa niskaansa lehti B:ltä sellaisen ryöpyn, että se oppii vastaisuudessa olemaan solidaarinen ja on oikomatta yhtään mitään.

Tämän voi havaita, jos kuuntelee päivän mittaan huolellisesti uutisia tai lukee jonkin aamun lehden suhteellisen tarkkaan. Tekstit vilisevät virheitä, mutta ei niitä kukaan oikaise.

TAHATONTA KOMIIKKAA

Presidentti tietenkin oli otaksunut, että media vastaa omaan huutoonsa ja hoitaa yhteiskunnallisessa työnjaossa oman tehtävänsä eli suodattaa uutisvirrasta olennaisen ja tarjoaa sen ammattitaitoisesti mahdollisimman virheettömässä muodossa hyvin taustoitettuna lukijoille.

Kuten kaikki normaalit ihmiset myös presidentti arveli, että jos lehtityössä tapahtuu virheitä -- mikä on ymmärrettävää työn toisinaan kuumeisen vauhdin takia -- on kunniantuntoisen median velvollisuutena, jopa intohimona, oikaista omat virheensä ja pyytää anteeksi erehdystään oman uskottavuutensa ylläpitämiseksi eikä edellyttää, että lukijat hankkivat oikeat tiedot kilpailevista tiedotusvälineistä.

Ahtisaaren lievään kritiikkiin vastanneen pääkirjoituksen henki kuvasti toimitusten yleistä luuloa omasta tärkeydestään. Toimituksissa otaksutaan, että yleisö istuu hengenravintoa saadakseen kaikki päivät seuraamassa uutisvirtaa ja kuuntelemassa ja lukemassa keskenään kilpailevia tiedotusvälineitä siltä varalta, että ne oikaisevat toistensa mahdollisia virheitä. Toimittajien ammattikunnan näkökulma koko elämään on se, että se luulee yleisön seuraavan uutisia herpaantumattoman kiinnostuneina ja lyöväen laimin omat työnsä voidakseen ahmia eri välineistä kaiken aikaa toimittajien aikaansaannoksia.

Tosiasiaassa yleisö elää omaa elämäänsä ja tekee omia töitään ja siinä sivussa seuraa valikoivasti uutisia, jos ehtii tai viitsii.

Tosin pelkän hovin vuoksi kannattaa seurata esimerkiksi Helsingin Sanomien päivittäin julkaisemaa Oikaisuja-palstaa. Siitä käy ilmi, miten merkillisiä virheitä lehteen menee. Itse asiassa parhaina päivinä Hesari voi julkaista viisikin oikaisua, joissa riittää nauramista, koska ne ovat toinen toistaan päättömämpiä ja osoittavat, ettei aivoja ole käytetty lehteä tehtäessä.

Lehtihän tarjoilee lähes kaiken viihteellistetyssä muodossa, mutta Oikaisuja-palsta on täynnä tahatonta komiikkaa. Huolellinen lehdenlukija voi samalla päivittäin havaita, miten harvoja kaikista merkillisistä virheistä todella oikaistaan. Hesarilaisen talousjournalismin helmiä oli oikaisu, jossa korjattiin edellispäivänä julkaistut Nokian puolivuotiskatsauksen väärät avainluvut, joissa lehti oli esittänyt sekä liikevaihdon että voiton todellista selvästi pienemmiksi. (HS, 25.7.99.)

Lukijoiden on ollut myös vaikea ymmärtää toimituksessa olevan tiedon vähyyttä itsenäisen Suomen perusasioista ja historiasta. Niinpä sanomalehti joutui oikaisussa kertomaan, että talvisota kesti 105 päivää, vaikka lehdessä oli toisin kirjoitettu. (HS, 9.12.00.)

Talvisodan kesto on asioita, jotka jokaisen suomalaisen on tiedettävä, vaikkei Mannerheim-ristin ritarien määrää tietäisikään. Sekin näet oli ollut väärin samassa itsenäisyyspäivän numerossa, vaikka nuo suomalaiseen yleissivistykseen kuuluvat asiat olisi pitänyt tarkistaa hakuteoksista juttua kirjoitettaessa.

KRITIIKITÖN KRITIIKKIJÄRJESTELMÄ

Pääkirjoitus pölyytti presidentin esittämää kritiikkiä edelleen näin itsetyytyväisesti: "Toimitusten sisäinen ja monella tapaa tehokas kritiikkijärjestelmä toimii nimittäin päivittäin."

Väite on lehdenteon kaunistelemista primadonnamaiseen tapaan vastoin parempaa tietoa. Todellisuudessa aamuneuvotteluissa maanantaista perjantaihin tunnelma riippuu päätoimittajien mielialoista ja keskustelua säätää suosikkien silittely. Ammattimaista otetta joutuu etsimään suurennuslasin kanssa.

Aamuneuvotteluista laadituista tiedotteista on käynyt päivästä toiseen ilmi, miten erityisesti uutispäätoimittaja Reetta Meriläinen on jakanut ylenpalttista kiitosta kulloisillekin suosikeille juttujen laadusta riippumatta ja teilannut suosikkijärjestelmän ulkopuolelle jääneiden toimittajien ja valokuvaajien työt varsin kohtuuttomasti.

Tiedotteista on voinut toistuvasti huomata, ettei neuvotteluissa ole puututtu edes uutisetusivun otsikoiden asia- tai kielivirheisiin saati tekstien kömmähdyksiin. Taustoituksen puuttuminen uutisista on tavanomaista mutta sitä ei ole koettu ongelmaksi. Svetisimit ovat perin yleisiä otsikoista alkaen mutta en muista pitkien vuosien varrelta yhtään ainoaa huomautusta niistä tai yleensä huonosta kielestä.

Toimitusneuvotteluista ei ole kantautunut huomautusta edes fuusioituneen lehtiyhtiön nimeen ilmestyneestä kirjoitusvirheestä. Sanoma Osakeyhtiön ja WSOY:n uusi nimi kirjoitettiin aluksi muotoon Sanoma-WSOY, mutta ennen pitkää yhtymä jätti väliviivan pois ja alkoi käyttää virheellistä muotoa SanomaWSOY. Se olisi ollut

piikikkään jälkiartikkelin paikka mutta pääkirjoitustoimitus ei kaikeksi tohtinut näpdyttää yhtymän talousjohtoa eikä omistajaa kielivirheestä.

Asia kertoo yleisellä tasolla median kritiikkijärjestelmän onttoudesta. Sitä ei pahemmin kannattaisi kehua pääkirjoituksissa presidentin aiheellista huomautusta vastaan. Lehtien välillä on tietenkin eroja. Kritiikin jakaminen ja vastaanottaminen riippuvat ihmisten taidoista.

”Liikemiehethän vääntävät sanoja miten tahansa saadakseen huomiota, mutta merkilliseen vaiheeseen on ehditty, kun sanomalehtikin hylkää oikeinkirjoitussäännöt”, totesi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen puhelinpäivystäjä marraskuussa 2001. Ainoa oikea tapa kirjoittaa lehtiyrityön nimi on käyttää väliviivaa. Sääntöjä ei ole muutettu.

Pääkirjoituksen kiittämää toimituksen sisäistä kritiikkijärjestelmää ei edes toimituksen omassa piirissä arvosteta. Se oli vuodesta toiseen kuultavissa myös sunnuntaisvujen pienen toimituksen kokoonnuttua tiistaisin viikkopalaveriin, jonne maanantaiaamun toimitusneuvottelun terveiset tuotiin. Varsin usein maanantaina neuvotteluissa istunut henkilö sanoi tiistaina: ”Ne puheet olivat taas sellaisia, että ihmetyttää, mitä niiden päässä oikein liikkuu. Tiedättehan te ne kommentit, ei niihin kannata kiinnittää huomiota.”

Tämä toteamus eri muodoissa toistui usein alkuvaroituksena ja sen jälkeen saatiin kuulla, mitä maanantaiaamuna oli sanottu. Niissä puheissa ei todellakaan yleensä ollut viisautta, järkeä eikä mediakritiikkiä, kun taas eri henkilöihin kohdistuvaa arvostelua oli vanhanaikaisella tavalla sanottuna pörstäkertoimen mukaan.

Tällaisissa käytännön arkisissa asioissa pääkirjoitus antoi aivan väärän todistuksen median menettelytavoista ja työtyylistä presidentille, joka oli huolestunut neljännen valtiomahdin omavaltaisuuksista.

Yhtä harhaanjohtava oli pääkirjoituksen yleinen väite tiedotusvälineiden vallan vähenemisestä välineiden määrän kasvun ja journalistisen kulttuurin pirstoutumisen tuloksena. Median kenttä on todella laajentunut ja kaupallisia radiokanavia ja television elokuvakanavia tai ilmaisjakelulehtiä ja erikoisaikakauslehtiä on tullut vimmatusti lisää, mutta pirstoutuneen mediamaailman kirjo on laajentunut sektoreille, joita yleinen uutisvirta ei lainkaan kiinnosta.

Uudet pirstaleet ovat mediaa mutta eivät lehdistöä eivätkä oikeata kattavaa uutisvirtaa välittäviä tiedotusvälineitä. Ne eivät ole vieneet rahtuakaan olemassa olleen median vallasta, paremminkin perinteisen lehdistön sanomisen valta itse asiasta on hajanaisella kentällä kiteytynyt ja keskittynyt ja siten lisääntynyt entisestään. Uudet pirstaleet hakevat vain mainosmarkkoja, koska ne jakavat viihdettä.

VALHEELLINEN PÄÄKIRJOITUS

Viimeisessä kappaleessa pääkirjoitukselta liikenä kiitosta Ahtisaarelle: ”Presidentti mieltää terveellä tavalla median roolin, kun hän hyväksyy lähtökohdaksi itsesääntelyn ja sanoo, että olisi huolestuttavaa, jos viestinnän sisältö ja päämäärät koettaisiin merkityksettömiksi tai alistettaisiin vain kaupallisuudelle. Journalistit ajattelevat samoin.”

Tuossa on koko ongelman ydin, itsesäntely. Parhaassa mahdollisessa maailmassa itsesäntely toimii loistavasti, koska siellä kaikki muistavat hyvän kotikasvatuksensa eivätkä edes halua tahallisesti väärin perustein loukata muita ihmisiä vaan puhuvat asioista asioina korjatakseen ongelmia mutta haalimatta omalle itselle vaikutusvaltaa, valtaa ja voittoja muiden kustannuksella.

Reaalimaailmassa itsesäntely sen sijaan ei toimi, ei ainakaan Suomessa. Media saa ja hankkii itse perustamaltaan ja ylläpitämältään itsesäntelyelimeltä Julkisen sanan neuvostolta itselleen myönteisiä ratkaisuja ja vähät välittää eettisistä säännöistä. Ongelma tiedetään, se on todellinen mutta media kiistää sen. Tapahtuu juuri se, mistä presidentti ja pääkirjoituskin varoittivat, että viestinnän sisältö ja päämäärät koetaan merkityksettömiksi. Siinä kohdassa presidentin laimea sarkasmi muuttui päätoimittajan tekopyhäksi hurskasteluksi.

Pääkirjoitus muistuttaa havainnollisesti, että media on poikkeuksellinen tuotannonhaara tai teollisuudenala, koska se on nostanut itsensä arvostelun yläpuolelle. Mieleen tulevat niin paavi kuin Neuvostoliiton kommunistipuoluekin järkähtämättömässä oikeassa olemisessään. Niillä kummallakin on ollut oikeus rangaista, toinen julisti kirkonkiroukseen ja toinen lähetti leirille. Suomessa media pystyy halutessaan työntämään ihmisiä yhteiskunnassa marginaaliin ja haittaamaan ihmisten ammatinharjoitusta ja normaalia rauhallista elämää sekä ansaitsemaan siitä paljon rahaa.

En mielelläni käytä sanaa "valheellinen", mutta tuosta presidentille vastanneesta pääkirjoituksesta sitä voi käyttää. Se ei ollut pelkästään omahyväinen, tekopyhä ja hurskasteleva vaan myös valheellinen. Se oli roskapuhetta. Se esitti median työn tahallisesti väärällä tavalla, jotta sen ei olisi tarvinnut myöntää edes osittain Ahtisaaren täsmällistä havaintoa, että toimittajien asenteilla on mitä suurin vaikutus uutisvirran käsittelyyn ja uutisten valikointiin. Viime kädessä omistajasta riippuu, millä tavalla asennoituneita toimittajia hän suvaitsee lehdessään.

Monista vaihtoehdoista saattaisi joskus jossakin toteutua sekin, että omistajat voisivat haluta vain poliittisesti sitoutumattomia ja riippumattomia ammattitoimittajia, jotka saavat pitää omat mielipiteensä. Sekin ratkaisu näkyisi heti uutisvirran käsittelyssä -- mutta Suomessa sellaista ei ole tapahtunut.

Pääkirjoituksesta on syytä tehdä vielä täydentävä journalistinen huomautus: Valtalehti ei julkaissut presidentti Ahtisaaren puhetta uutispalstoillaan, joten pääkirjoitusta lukenut yleisö ei tiennyt mitä presidentti oli todella sanonut. Lehti otti oikeuden omiin käsiinsä ja käsitteli presidentin puhetta kuin tuomari ylhäältä omista kerroksistaan antamatta kaikkia asiakirjoja yleisön luettaviksi. Siinä rikottiin journalistin ohjeita jälleen pahemman kerran.

LAKI EI SUOJELE MEDIAN UHREJA

Median merkillisen laajat oikeudet väittää epätotuuksia ja väaristellä asioita kiteytyvät tuon pääkirjoituksen kaltaiseen vallan väarinkäyttöön, joka on sitäkin pahempaa, koska medialla on aina hallussaan viimeinen sana. Ristiriitatilanteesta Itälä kirjoitti: "Lehden on julkaistava sille lähetetty vastine sellaisenaan, ellei se ole loukkaava, ja kaikista muutoksista on sovittava vastineen allekirjoittajan kanssa." (HS,11.3.99.)

Itälä ei kuitenkaan enää kertonut, mitä tapahtuu sitten, kun lehti kieltäytyy julkaisemasta vastinetta. Hyvinkin usein lehdet kieltäytyvät siitä, vaikka asiasta on

säädetty painovapauslaissa. Seuraava askel olisi oikeudenkäynti, mutta hyvin harva loukattu lähtee oikeuteen, jossa asian takia voi kulua monta vuotta elämästä paljon rahan lisäksi. "Pelko kovista kuluista vähentää käräjöintiä", otsikoitiin selostus yleisön heikentyneestä oikeusturvasta. (HS, 1.5.00.) Sehän sopii median sille osalle, joka ansaitsee viihteellisestä pilkanteosta ja herjaamisesta.

Tiedotusallalla on valta Suomessa luisunut mediayhtiöille ja niiden tulkinnoille painovapauslaista. Painovapauslaki suojelee enemmän mediaa kuin median uhreja ja nostaa tekijän parempaan asemaan kuin uhrin. Niinpä lehti saa loukata ihmisiä, mutta lehden uhri ei saa loukata lehteä.

Toisin sanoen koneisto, jopa kasvoton koneisto, saa loukata tavallista yksittäistä ihmistä, mutta yksittäinen henkilö ei saa loukata kasvotonta koneistoa. Media tulkitsee hyvin nopeasti yksittäisen henkilön, uhrin, puolustautumisen median loukkaamiseksi ja sananvapauden rajoittamiseksi. Suomen painovapauslaista tulee mieleen Kafka.

Kafkamaisuutta korostaa median tapa puhua sananvapaudesta asiana, jota poliitikot pyrkivät rajoittamaan omien valtapyyteittensä edistämiseksi. Media sivuuttaa yleensä pohdintoissaan rivikansalaiset, tavalliset ihmiset tai liikeyritykset, jotka syystä tai toisesta ajautuvat median uhreiksi ja pyrkivät saamaan oikeutta tai pyrkivät käyttämään edes sananvapauttaan puolustautuakseen.

Media on yksinkertaistanut ongelman itsensä ja valtaa haluavien poliitikkojen väliseksi ja väittää puolustavansa sananvapautta ja yleisöä poliitikkoja vastaan. Media kieltäytyy yleensä keskustelemasta siitä, kuka tai mikä puolustaa sananvapautta ja yleisöä median röyhkeää osaa vastaan.

Nyky-Suomessa maailman muuttuessa polttavampi ongelma on yleisön oikeus puolustautua mediaa vastaan kuin median sananvapaustaistelu poliitikkoja vastaan, sillä sanomisen vapaus on median röyhkeälle osalle omaisuuskyseminen eikä ihmisoikeus.

Keskittyvien mediayhtiöiden valta on uhka demokratialle. Ne ottavat parhaillaan mittaa lainsäätäjistä ja muusta yhteiskunnasta antaessaan lausuntojaan menossa olevasta painovapauslain ja radiovastuulain uusimisesta. Mediassa on vaikutusvaltaisia piirejä, jotka haluavat jatkaa vapaata elämää pelossa, kun taas lainsäätäjän pitäisi kyetä turvaamaan maan väestö mediaparonien mielivaltaa, ahneutta ja vallanhimoa vastaan.

Itälän huomautuksella loukatun puuttuvasta oikeusturvasta on sekin ulottuvuus, että kuka tahansa voi siteerata jossakin jo painettua väärää väittämää, jota lehti ei ole suostunut oikaisemaan. Tavallisilla ihmisillä ei ole oikeussuojaa mediaa vastaan nyt eikä edes tulevaisuudessa, jolloin arkistoista voidaan poimia aiemmin painettuja virheellisiä tietoja painettaviksi uudelleen. Lainsäädäntö on pahasti puutteellinen.

Suomen järjestelmälle tyypillinen paradoksi on siinä, että toimittaja ja päätoimittaja eivät välttämättä joudu vastuuseen, vaikka he loukkaisivat tarkoituksellisesti ja lähes miten rumasti tahansa yksittäisen henkilön, järjestön tai liikeyrityksen kunniaa ja mainetta ellei loukattu vie asiaa oikeuteen ja voita juttua. Sen sijaan toimittaja ja päätoimittaja joutuvat oitis vastuuseen, jos he loukkaavat lehden omistajan omistusoikeutta käyttämällä lainaksi samaansa valtaa vastoin omistajan tahtoa.

Suomessa kaikista mahdollisista oikeuksista juuri omistusoikeus on pyhintä laatua. Tiedotusvälineen omistamiseen liittyy olennaisena osana oikeus saada jokseenkin

vapaasti loukata muita ilman sanktioiden pelkoa eikä laki estä myöskään taloudellisten etujen hankkimista muiden kustannuksella sananvapauden savuverhoa käyttäen.

Aiempi pääministeri Kalevi Sorsa ehdotti ratkaisuna epäkohtien korjaamiseksi taloudellisia seuraamuksia, median maksamia sakkoja tai korvauksia ja muunlaisia hyvityksiä loukatuille. (TS, 27.7.99.) Hän esitti tuntuvia sakkoja tehon varmistamiseksi. Sakottaminen on ikävä keino, mutta se voi hyvinkin olla ainoa ratkaisu. Kovin monet lehdenkustantajat ja toimitukset ovat osoittaneet, että ne ymmärtävät vain rahaa. Niiden kanssa täytyy tietysti puhua sitä kieltä, mitä ne ymmärtävät.

Keskustelu median vastuusta on ollut takkuista. Kuka tahansa onkin ottanut ongelman esille, on saanut sanomalehtien yhdistyneeltä rintamalta niskaansa lokaryöpyn ja vastaansa hurskastelua. Media on kiirehtinyt vakuuttamaan, että kaikki on kunnossa ja jos joskus on esiintynyt häiriöitä, on lehdistön itsesääntelyjärjestelmä Julkisen sanan neuvosto heti pannut asiat paikalleen. Kirjoituksissaan medialla on käytössään viimeinen sana. Tyrmäviiden pääkirjoitusten jälkeen keskustelua ei enää ole voitu jatkaa. Median kanssa ei auta joutua vastakkain.

ONNETON ITSESÄÄNTELYELIN

Julkisen sanan neuvosto on olemassa lehdistön itsesääntelyelimenä. Sen kapeana työskana on valvoa journalistin ohjeiden noudattamista ja ottaa kantaa yleisön kanteluihin lehdistön kirjoittelusta. Ohjeet eivät ole itse asiassa sen kummempia kuin vanhanaikainen hyvä kotikasvatus. Sehän sallii sekä uteliaisuuden ja kysymykset että selvien tosiasioiden puhumisen.

Ei ole kovinkaan vaikeaa suoralta kädeltä arvioida, mitkä seikat sopivat hyvin eettisiin kehyksiin ja mitkä rikkovat sääntöjä ja loukkaavat ihmisiä. Vaikka juridiikkaa ja lakipykälää ei tuntisikaan, osaa jokainen terveellä talonpoikaisjärjellä varustettu normaali ihminen jokseenkin varmasti sanoa, milloin kirjoitukset kunakin aikakautena menevät loukkausten puolelle ja senkin, onko teksti tarkoitettu loukkaavaksi, häpäiseväksi tai herjaavaksi vai onko kirjoittajalle sattunut lapsus.

Sen sijaan median korkeasti palkatut kirjanoppineet eivät näytä osaavan tehdä rajanvetoja eivätkä ymmärrä tai ole ymmärtävinään, mikä on loukkaavaa. Neuvoston hyväpalkkaisille rouville ja herroille asiat näyttävät olevan kerrassaan liian vaikeita. Neuvostossa istuvat uraansa rakentavat ihmiset eivät tohdi tehdä päätöksiä, jotka sotivat suuria kustantajia vastaan aivan samalla tavalla kuin toimittajat eivät voi jutuissaan käsitellä asioita ja aiheita, joista kustantajat eivät pidä.

Neuvoston tehtäviin ei sinänsä edes kuulu juridisten rikkomusten tutkiminen, ei sakottaminen eikä minkäänlainen rankaiseminen. Neuvosto voi todeta vain pelkät eettisten sääntöjen rikkomiset. Siihenkään se ei pysty, koska sen jäsenet pelkäävät omien työpaikkojensa ja uransa puolesta. Neuvosto on itse hukannut uskottavuutensa.

Itsesääntely ei enää toimi. Itsesääntelyelin Julkisen sanan neuvosto on itse luopunut niistä hampaantygistä ja ikenistäkin, joita sille oli alun perin suunniteltu. Johtopäätös on journalistisesti ajatellen katkera ja vielä katkerammaksi sen tekee jopa oikeusoppineiden paljo puhe neuvostosta. Aiempina vuosikymmeninä seurattessani neuvoston työtä täysin sivusta satunnaisesti pidin sitä asiallisena,

oikeudenmukaisena ja hyödyllisenä laitoksena, mutta totuus osoittautui täysin toiseksi, kun ryhdyin perehtymään sen toimintaan.

Haastattellessani lehtijuttua varten Julkisen sanan neuvoston silloista puheenjohtajaa Kari Lehtolaa kesällä 1997 tämä myönsi suoraan, ettei neuvostosta ole apua lukemattomille ihmisille, jotka ovat kärsineet median kirjoittelusta. Lehtola sanoi, ettei oikeudessa varkaudesta tuomittua saa lehtikirjoituksessa nimeltä mainiten sanoa varkaaksi. Sen sijaan Lehtola ei kiistänyt sitä, että varkaaksi ja herjaajaksi saa lehtikirjoituksessa sanoa henkilöä, jota ei ole oikeudessa tuomittu varkaudesta tai herjauksesta.

Lehtola kertoi sanoneensa monesti toimittajille, että näiden tulisi malttaa pidättyä herjaavasta kielenkäytöstä, mutta hän ei luvannut, että neuvosto ryhtyisi puuttumaan asiaan. Hänen mukaansa se kuuluu toimittajien omaan toimivaltaan. Toisaalta Lehtola sanoi suosivansa räväkkää kirjoittamista kunhan juttujen kohteille annetaan tilaisuus puolustautua.

Ristiriita syntyy heti siitä, että lehdet eivät anna uhreilleen tilaisuutta puolustautua, mutta tähän ongelmaan Lehtola ei ottanut kantaa. Hän ei lainkaan vastannut kysymykseeni, mitä itsensä loukatuksi tuntevat voivat tehdä, kun lehti ei suostu julkaisemaan vastinetta.

Keskustelussa ilmeni, että Lehtolalla ei ollut käsitystä siitä, miten röyhkeimmät tiedotusvälineet saataisiin kunnioittamaan niiden itsensä hyväksymiä Toimittajan eettisiä sääntöjä eli uuskielellä Journalistin ohjeita. Lehtola näytti ratkaisseensa ongelman siten, että hänen johdolla neuvosto antoi vapauttavia päätöksiä sellaisissakin jutuissa, jotka maallikoiden mielestä olivat täyttä herjausta. Ei ole ihme, että yleisö on tyytymätöntä kuten Lehtola valitteli.

Itsesääntelyelimen tehtävänä ei ole asioiden juridinen pohtiminen eikä rankaiseminen vaan selvittää pyydettyä kirjoitusten ja kuvien eettinen kestävyys. Haastattelun aikana Lehtola otti esimerkkijutun ja kävi erittelemään sitä esittääkseen havainnollisesti neuvoston työtä.

Siitä tuli kafkamainen tuokio: Lehtola totesi, että sinänsä "pahasti sanova" juttu oli kirjoitettu niin taitavasti, ettei siihen välttämättä päässyt juridisesti kiinni. Hän sanoi, ettei ole varmaa, että alioikeus tuomitsisi sen herjaukseksi. Se oli Lehtolan lähestymistapa asiaan. Hän ei antanut asiasta lausuntoa eettiseltä kannalta eikä pohtinut sitä Journalistin ohjeiden hengen pohjalta vaan tyytyi juridiseen tarkasteluun.

Lehtola toimi täysin päin vastoin kuin neuvosto ilmoittaa työskentelevänsä, kun hän tutki asiaa juridiselta kannalta mutta ei paneutunut asian eettiseen puoleen. Jos pallo on hukassa puheenjohtajalta, on se varmasti hukassa koko neuvostolta.

Klubeissa kuten Päätoimittajien yhdistyksessä itsesääntely toimii herrojen ja rouvien keskinäisissä suhteissa, mutta liian paljon kontrolloimatonta valtaa saaneiden lyhytjanteisten, vähän tietävien ja kovin rajoitetun elämäkokemuksen omaavien nuorenpuoleisten päälliköiden ja päälliköksi syntyneiden henkilöiden maailmassa ei ole olemassa mitään sellaista kuin itsesääntely. Ajatuksellekin nauretaan. Olankohautus on sitäkin helpompaa, kun päälliköt pääsevät havaitsemaan, miten mikä selitys tahansa menee täydestä Julkisen sanan neuvostolle vastauksena sen kyselyihin.

Professori Heikki Ylikangas on perin osuvasti luonnehtinut Julkisen sanan neuvostoa päätoimittajien etujärjestöksi. (Heikki Ylikangas, Tulkintani talvisodasta. WSOY. Juva 2001. 254 s. Sivun 161.) Ylikangas on saanut oppinsa kantapään kautta kiistettyään nipun perustotuksia, jotka Suomen virallinen historiankirjoitus on naulannut pysyvästi peruskallioon ja joita päätoimittajat innokkaasti puolustavat. Ylikankaan tavoin moni muukin on joutunut kokemaan, ettei Jsn ole sananvapauden eikä moraalikeskustelun etujärjestö.

TIEDOTUSALAN SUURHUIJAUS

Median työkenttänä on kaksisuuntainen julkisuus, jossa asiat pitäisi käsitellä länsimaisen moniarvoisen yhteiskunnan jo ajat sitten sopimin ehdoin. Julkisuus on paras ihmiskunnan tähän mennessä keksimä keino korjata ongelmia ja oikaista väärinkäsityksiä ja virheitä aivan samassa määrin kuin demokratia on paras tähän mennessä kehitetty yhteiskuntamuoto. Julkisuus vaatii myös ehdotonta vastuuta.

Median käyttäytyminen ei kestä kritiikkiä. Media itse torjuu oman vastuunsa yhteiskunnallisena toimijana, kun se haalii itselleen tuomarin valtaa. Nykyisen lainsäädännön mukaan media itse saa esiintyä tuomarina omassa asiassaan, kuten Jaakko Itälä kirjoitti.

Media on hankkiutunut eräänlaiseksi ylimuistoista nautintaoikeutta hyödyntäväksi sananvapauden rälssisäädiksi, kun se modernissa yhteiskunnassa kieltäytyy alistumasta käyttäytymissäntöihin, joita edellytetään kaikilta yhteiskunnallisilta toimijoilta ja liike- elämän yrittäjiltä.

Sanomalehdet eivät olisi perustaneet Julkisen sanan neuvostoa ellei niiden olisi ollut pakko yrittää tynnyttellä loukattuja ihmisiä. Jos neuvosto joskus onkin saattanut hoitaa leiviskäänsä toimittajan eettisten sääntöjen kehittäjänä, se ei enää kykene kantamaan vastuutaan monenlaisista syistä. Näitä on ennen kaikkea kaupallisuus. Neuvoston perustajat, sanomalehdet, eivät välitä eettisistä säännöistä suuren rahan ja kaupallisen vallan houkutellessa. Voitot ovat aina rangaistuksia suurempia.

Toinen syy on se, ettei neuvoston johtoon ja jäseniksi näy enää saatavan taitavia ja vastuunsa tuntevia riippumattomia ihmisiä, jotka kestäisivät päätoimittajien ja omistajien kasaamia paineita. Julkisen sanan neuvostosta on tullut turha laitos, viattomuuden teeskentelyn kulissi, joka ei takaa valtakuntaan eettisesti kestäväää mediaa.

Suomalaisen journalismin sisäsiittoista tilaa kuvaa se, ettei kukaan ole ryhtynyt tutkimaan ja analysoimaan Julkisen sanan neuvoston ratkaisuja. Selitys on sama vanha: ratkaisujen tutkija ja median tulehdusten paljastaja ei saisi työpaikkaa yhdestäkään suomalaisesta mediayrityksestä.

Esimerkkinä käyttämäni läpeensä valheellinen pääkirjoitus teki Ahtisaaren kohtuullisista esityksistä naurettavia. Iso sanomalehti syöllistyi monenkertaiseen eettisten sääntöjen rikkomiseen ja esitti suuren määrän asioita vastoin niiden todellista luonnetta. Alan itsesääntelyelimen olisi pitänyt reagoida heti, heristää sormeaan ärräpäiden kera ja määrätä lehti oikaisemaan väärät väitteet, mutta mitään ei kuulunut eikä näkynyt. Neuvosto vaikenee ja halutessaan sanomalehdet pystyvät teettämään sillä mieleisiään vastauksia.

Eivät muutkaan sanoma- tai aikakauslehdet ryhtyneet oikaisemaan Helsingin Sanomien vääriä todistuksia. Syynä on alan sisäinen solidaarisuus, jonka rikkojat syöstyään ulkoiseen pimeyteen.

Median piirissä kukaan ei välitä neuvostosta. Sitä vain kiillotetaan suojaavaksi julkisivuksi. Itsesääntely on huono ratkaisu normaalissa maailmassa rahaa tahkoavan median normaalien paineiden keskellä. Koko asiassa ihmetyttääkin se ilmeinen helppous, jolla tiedotusvälineet ovat onnistuneet hämäämään muuta yhteiskuntaa näin kauan Julkisen sanan neuvoston avulla. ++

LUKU 4: KUULLA ON YHTÄ KUIN LUULLA

”Erkko suuteli tsaaria”, olisi Kauppalehden päätoimittaja Lauri Helve otsikoinut lehdenomistaja Aatos Erkon Kremlin-retkestä kertoneen kolumninsa, jos hän käyttäisi venäjän kielen poliittisia sanontoja. Koska hän ei käytä, hän otsikoi kolumninsa pohjoismaiseen tapaan ”Omistaja lehtimiehenä”. (KI, 14.9.01)

Helven erityisen huomion oli vanginnut ”SanomaWSOY:n suurimman yksittäisen omistajan” ministeri Aatos Erkon yhdessä Helsingin Sanomien vastaavan päätoimittajan Janne Virkkusen ja pääkirjoitustoimittaja Erkki Pennasen kanssa Moskovan Kremlisiin tekemä matka haastattelemaan Venäjän presidenttiä Vladimir Putinia. Matka mittasi suomalaisen journalismin rajoja erityisesti kirjoitettaessa suhteista suureen naapurimaahan.

Helven tavoin matkaan kiinnittivät huomiota hyvin monet muutkin kuten toimittaja Tuomas Keskinen, joka muisteli Iltalehdessä Neuvostoliiton mahdin päiviä ja silloin tehtyjä kumarrusmatkoja haastatteluineen. (II, 3.9.01)

Mediakritiikkiä Aamulehdessä viikoittain harjoittava Jyrki Lehtola riemastui luettuaan matkakertomuksen Helsingin Sanomista: ”Se oli kiva haastattelu. -- Se muistutti paikoin sitä, jos presidentti Tarja Halonen antaisi haastattelun Kevätpörriäisen pelokkaille toimittajille.” (AI, 9.9.01)

Helve hammasteli: ”Erkko näyttää paneutuneen haastatteluun vakavasti, koska oli mukana Kremlissä tekemässä viitisen ensimmäistä haastattelukysymystä. Yksi kuului: ’Onko teillä presidenttinä joitakin toivomuksia siitä, mitä Suomi voisi tehdä?’” Helve jatkoi: ”Pikkuisen jäi sellainen tunne, että suomalaiset poliitikotkaan eivät olleet niin rähmällään Venäjän päämiehen edessä kuin valtalehtemme.”

Helve kiteytti haastattelun laadun tällä tavalla: ”Jos Erkko ja hänen konsulttinsa Jarl Köhler eivät olisi onnistuneet taikomaan Ylen ohella maan päällehdelle yksinoikeutta Putinin haastatteluun, kansa ehkä nyt tietäisi, mitä mieltä Venäjän presidentti on Karjala- kysymyksestä. Tai meille olisi kerrottu, miten jaksavat ne noin kuuden miljardin saatavat, jotka Venäjä on Suomelle velkaa. Tai Putinilta olisi tivattu lääkkeitä ajoittain sietämättömän mielivaltaiseen rajabyrokraatiaan, joka jatkuvasti haittaa Suomen Venäjän kauppaa.

”Monopolihaastattelu esti tehokkaasti käsittelemästä Venäjän rikollisuutta, kriittisiä kysymyksiä Tshetshenian sodasta ja esimerkiksi Putinin hyvin tunteman Nevanimisen viemäriin suitsemisesta. Olisipa vapaata lehdistöä saattanut kiinnostaa maan ydinvoimaturvallisuuskin -- mene tiedä.

”Taidan olla vanhanaikainen, kun minun mielestäni olisi selvintä, että omistajat omistelevat ja toimittajat toimittelevat.”

SUOMETTUMISEN POHJANOTEERAUS

Monopolisoituvan median pahimpia seurauksia on journalistisen työn syrjäytyminen. Putinia pääsivät haastattelemaan matkan aattoviikoilla vain Hesari ja Yle, joista Yle selviytyi journalistisesti paremmin. Painetun median piirissä Hesarin neuvostoaikainen nöyristely jäi vallitsevaksi totuudeksi itänaapurin suhteen. Jos Kremlissä olisi ollut useita lehtiä tekemässä haastatteluja, ei Hesarin käyttäytyminen olisi vahingoittanut Suomen etuja. Hesari olisi tehnyt vain omasta journalismistaan naurettavan.

Tämä episodi muistuttaa eduskuntaa siitä, että uuden sananvapauslain keskeisinä tavoitteina täytyy olla lehdistön monopolisoitumisen torjuminen ja aidon laadullisen kilpailun varmistaminen. Tavoite on lainsäädännöllisesti vaikea, mutta se on ainoa tie taata sananvapauden toteutuminen Suomessa. Pienet lehdet heittelevät kyllä totuuksia, mutta se tapahtuu vain suppeiden lukijapiirien iloksi eikä se riitä murtamaan totuuden monopoleja.

Esimerkiksi hauska mielipiteiden kirjosta käy hyvin levikiltään mitätön Venäjän aika, jonka ääni ei kanna mihinkään. Entisen ystävyysseuran Suomi-Neuvostoliitto-seuran jäsenlehdestä kehittynyt aikakauslehti aika kirjoitti nimimerkki Kaalimaan vartijan palstalla:

”Freelance-toimittajaksi varttuneella iällään ryhtynyt Aatos Erkko oli haastatellut Venäjän presidenttiä ja lopputulos oli haastattelun ulospanoa myöten jotain sellaista, johon 1970- luvun Tiedonantajakaan ei edes parhaissa voimissaan pystynyt.

Putinin sliipattuun imagoon ei tullut naarmun naarmua, vaikka Erkon journalistista tuotosta oli yritetty työstää lukujutuksi vastaavan päätoimittajan ja ainakin yhden artikkelitoimittajan voimin.

Venäjän asioista käsittääkseni jotain tietävä artikkelitoimittaja Erkki Pennanen on silloin tällöin arvostellut kärkkäästi muita Venäjältä työkseen kirjoittavia, viimeksi tutkija Arto Luukkasta tämän Venäjä-kirjasta. Voisin kuvitella, että Luukkanen on arkistoinut Erkon ja Pennasen tekemän Putin-haastattelun malliksi kriittisestä tutkivasta journalismista, josta historiantutkijakin voi ottaa opikseen.” (Venäjän aika, 3/01)

Erkko ja hänen joukkueensa tekivät sen lopulta ihan itse ja antoivat kokonaisen sanomalehden sivun verran todistusaineistoa journalismin muuttumisesta liiketoiminnaksi. Tutkijoiden ei tarvitse etsiä enempää aineistoa suomettumisen pohjanoteerauksesta. Helsingin Sanomien omistaja ja toimituksen johto voittavat ensimmäisen sijan käydään suomettuneisuuden kilpa millä perusteilla tahansa.

Lukijatkin voivat suhtautua lehden sisältöön epäilevästi, koska Erkko itse on antanut näytön ja syyt otaksua, että tekstejä painetaan muiden kuin journalististen tavoitteiden takia. Erityisesti Helsingin Sanomien lukijoikseen tavoittelemat

ennakkoluulottomat nuoret sukupolvet ovat nauraneet itsensä läkähdyksiin Putin-haastattelua lukiessaan jos ovat ylipäänsä vaivautuneet edes vilkaisemaan niin ikävän näköistä tekstisivua.

Tutkijoiden tehtävänä on arvioida, miten tämä on vaikuttanut Helsingin Sanomien sisältöön ja luotettavuuteen. Politologeilla on oiva tilaisuus pohtia, mitä läntisestä moniarvoisesta journalismista jyrkästi eriävä Hesarin kaupallinen journalismi merkitsee Suomen yhteiskunnallisessa ja poliittisessa keskustelussa.

Presidentti Putin sai Erkon komppanian käynnistä alkumaun Suomen lehdistön suometumisesta ja syyskuun 2001 valtiovierailun aikana lehdistötilaisuus Helsingissä antoi hänelle varmuuden siitä, että Suomen lehdistö on hänen otteessaan, käskettävissään. Varjonyrkkeily Suomen median ja Putinin välillä oli alkanut edellisen vuoden kesäkuussa presidentti Tarja Halosen Moskovan-matkalla. Silloin Putin käski suomalaisia toimittajia lopettamaan puheet pakkoluovutetusta Karjalasta ja tätä kieltoa Erkko joukkueineen totteli.

Lisävakuudet Suomen median nöyryydestä Putin sai Helsingissä, jossa yksikään toimittaja ei puhunut asiasta. Suomen lehdistö käyttäytyi alamaisesti. Se oli suomalaisen lehdistön viesti imperiumin päällikölle. Siinä toimittajat näyttivät noudattavan myös Halosen kanslian ohjeita, jotka jo ennen vierailua käskivät vaikenemaan Karjalasta.

Journalistiselta kannalta saamattomuuden pukinsorkka liittyy häpeään. Putin itse otti pakkoluovutetut alueet esille viimeisessä puheenvuorossaan sanoakseen, että Karjalaan voidaan kehittää kansainvälisiä ratkaisuja. Eivät edes parhaat ammattitaitoiset toimittajat kysyneet tarkennusta presidentin suoriin vihjeisiin kansainvälisistä ratkaisuista, koska eivät uskaltaneet puhua Karjalasta Putinin ja Halosen kanslian kieltojen jälkeen.

Läntisen journalismin romanttiseen huoneentauluun on tulikirjaimin poltettu ohje kysyä aina niistä asioista, joista puhumisen poliitikot kieltävät. Kansalaisyhteiskunnan jäsenten täytyy saada tietää, minkä takia poliitikot tai muut, ketkä hyvänsä, haluavat kieltää puhumisen jostakin asiasta. Toimittajien työnä ei ole mielistellä poliitikkoja eikä edes presidenttejä, vaan kysyä asiat halki sitkeän kohteliaasti ja osoittaen asianmukaista kunnioitusta valtionpäämiesten instituutioille.

TSAARIA SUUTELEMASSA

Iltalehden, Aamulehden ja Kauppalehden kolmikko luki Putinin haastattelua kuin journalistista hanketta eikä ymmärtänyt lukemaansa. Ihmettely ei ollut pelkästään kilpailevan lehtiyhtiön menestymisen herättämää ironisoitua happamuutta, vaan Alma Median poikien virhe oli siinä, että he otaksuivat lukevansa journalismin alaan kuuluvaa valtionpäämiehen haastattelua. Se oli väärin luettu. SanomaWSOY:n poikien hanketta ei ollut aiottukaan journalistiseksi vaan se oli liiketoimi. Käynti Kremlissä oli liikematka, puhdasta businessia. Päätoimittaja ja toimittaja olivat mukana vain Potemkinin kulisseina. SanomaWSOY:llä on paljon kauppaa ja tavoitteita Venäjän markkinoilla. Tsaarin suuteleminen on osa businessstrategiaa, ei pelkkää taktiikkaa.

Kremlissä on käynyt koko joukko sanomalehden omistajia joukkueineen Yhdysvalloista ja Saksasta ja kenties muualtakin. Ne muut ryhmät ovat tehneet aivan oikeita tiukkoja kysymyksiä ja painaneet kaiken lehtiinsä yleisön luettavaksi.

Ne ovat olleet journalistisia työmatkoja, vaikka niiden aikana on tietysti hoidettu myös liiketoimia. Erkon lehtiyhtiössä taas ei journalismin anneta häiritä liiketoimia.

Sanoma Osakeyhtiön lehtipainot ovat syytäneet Neuvostoliittoon ja Venäjälle painotuotteita ajoittain erittäin suuria määriä. Äskettäin SanomaWSOY osti ensin Pietarista suuren osuuden paikalliseen lehteen ja sitten norjalaisyhtiön kautta osuuden Moskovassa ilmestyvään Komsomolskaja Pravdaan. Uusia hankintoja voi odottaa yhtymän julistettua laajan kansainvälistymisen tavoitteekseen.

Lehtien ostaminen Venäjältä vaatii erityisiä valmiuksia nykytilanteessa, koska siellä toimivien tiedotusvälineiden, lehtien ja televisio- ja radioasemien, edellytetään tottelevan hallituksen tahtoa ja ylistävän erityisesti presidentti Vladimir Putinia, vaikka lakien mukaan maassa vallitseekin sananvapaus.

Kotimaisen median omistus ja sisältö ovat kokeneet jokseenkin väkivaltaisia uudelleenjärjestelyjä. Niiden lisäksi median ulkomaiset omistajat ovat Venäjällä joutuneet arvostelun, kansallismielisen vastarinnan ja painostuksen kohteiksi. Ulkomaisia mediataloja on estetty ostamasta televisioasemia ja lehtien ulkomainen omistus on ollut hallituksen ja duuman edustajien kovan kritiikin kohteena, koska sitä pidetään kansallisena vaarana Venäjälle.

Amerikkalainen radioasema Svoboda -- Vapaus -- on viranomaisten silmätikkuna ja sen toimilupa on ollut jo pitkään vaarassa sen kritisoitua Tshetshenian sotaa ja mielipidevapauden rajoituksia. Venäjän hallitseva eliitti pelkää riippumatonta kriittistä mediaa. Sen takia on kiinnostavaa seurata, jatkaako SanomaWSOY omistustensa lisäämistä Venäjällä. Opinnäytteenä joku voisi miettiä, miten moniarvoinen läntinen journalismi tähän kaikkeen sovitautuu.

Helsingin Sanomat on sinänsä jo vuosien ajan julkaissut myös pääkirjoituksia, jotka voi ymmärtää osaksi liikestrategiaa. Lehti on omaksunut varsin usein tavan tarkastella Natoa ja muuta kansainvälistä politiikkaa käsittelevissä pääkirjoituksessaan ongelmia Venäjän kannalta sen sijaan, että asioita katseltaisiin Suomen kannalta ja tutkittaisiin tulevaisuuden vaikutuksia omaan maahan Suomeen. Pääkirjoitukset ovat valitelleet Venäjälle koituvia hankaluuksia, kuluja ja arvovallan menetystä ja niissä varsin usein on ymmärretty enemmän Neuvostoliiton seuraajavaltio Venäjää kuin Neuvostoliiton uhreja.

Monista pääkirjoituksista voi tutkittavaksi valita tarinan nimeltä "*Naton laajennus itään muuttaa Euroopan kasvoja*". (HS, 14.3.99) Siinä selviteltiin yleensä varsin asiallisesti Puolan, Tshekin ja Unkarin liittymistä Natoon. Pinnalta äkkiä katsottuna se täyttää pääkirjoituksen vaatimukset aina loppukappaleen Suomea ja Ruotsia koskevaa kiekaisua myöten. Monin kohdin pätevän tekstin keskellä kirjoitus luonnehti Naton laajentumista "katkeraksi iskuksi Venäjälle" menemättä katkeruuden lähteille kuten pääkirjoituksissa pitäisi.

Lukija olisi otaksunut, että Naton laajentumista olisi tarkasteltu uusien jäsenmaiden ja Neuvostoliiton puristuksesta vapautuneiden maiden kannalta etenkin, kun Venäjä ei ollut lopettanut imperiaalisia uhkailujaan eikä painostustaan aiemmin miehittämiään pieniä maita kohtaan. Jos Venäjä olisi pyytänyt anteeksi Neuvostoliiton uhreilta ja ryhtynyt hyvittämään sen tekoja, ei Nato olisi laajentunut mihinkään.

Jos pääkirjoitusinstituutiota myös ulkomaiden ja kansainvälisten asioiden osalta halutaan ylläpitää näyttävästi, voisi otaksua, että tavoitteena olisivat tapahtumien ja

taustojen tarkastelu ja kannanotot suomalaisesta näkökulmasta. Yllättävää yhä edelleen on, että kantaa otetaan Venäjän puolesta Neuvostoliiton uhreja vastaan.

HÄMÄLÄINEN VALO VALKAISI AKULOVIN

Uusi sananvapauslaki on osattava kirjoittaa sellaiseen muotoon, että se estää monopolien muodostumisen joukkotiedotuksen kentällä. Tätä vaatimusta ei voi liikaa korostaa. Monopolioiden kaltaiset ryhmittymät ovat vaara demokratialle, jos ja kun ne hyödyntävät asemaansa edistääkseen esimerkiksi omia liike-etujaan ja liiketaloudellisia päämääriään.

Käytännön varoittavana esimerkkinä on tapa, jolla Helsingin Sanomat on yrittänyt näyttävästi osana omaa idänkauppaansa sanella suomalaisen journalistiikan Venäjäkirjoitteluun vielä Neuvostoliiton romahtamisen jälkeenkin uudet ja nöyrät standardit. Lehti toi Venäjä-journalismin suomettumisen uuden mallin. Sekin on ollut osa liikestrategiaa, jonka turvin lehti tyhtiö turvaa kaupankäyntiään ja sijoituksiaan Venäjälle. Liikesuhteet voivat olla merkillisten kirjoitusten ainoa selitys.

Lyhyt kouluesimerkki valaisee havainnollisesti erilaisia tapoja, jotka auttavat liikesuhteiden hoidossa. Hesarin poliittisen osaston esimies Unto Hämäläinen matkusti takavuosina Moskovaan haastattelemaan KGB:n vakoilijaa Albert Akulovia, joka oli ollut työssä Suomessa. Akulovilla oli diplomaatin peitevirka Neuvostoliiton suurlähetystössä, mutta hän oli ja on salaisen poliisin miehiä, vaikka hän viime vuosina onkin esiintynyt konsulttina.

Hämäläisen tekemä Akulovin haastattelu sai kokonaisen sivun tilaa eräänä sunnuntaina. (HS, 20.11.94) Hämäläinen pesi agentti Akulovin putipuhtaaksi, teki hänestä Suomen ystävän, esitteli oikein hyvässä valossa ja suositteli tunnetta pursuavien rivien välissä häntä kaupalliseksi konsultiksi suomalaiselle vientiteollisuudelle.

Juttunsa loppukäänteissä Hämäläinen sivumennen mainitsi Akulovin uran agenttina ja vakoilijana menemättä minkäänlaisiin muihin yksityiskohtiin kuin agenttiuran vähättelyyn. Juttu oli sivun kokoinen ilmainen mainos Akulovin konsulttitoimistolle.

Seuraavan aamun toimitusneuvotteluraportin mukaan päätoimittaja Reetta Meriläinen oli ihastellut Hämäläisen tekstiä ja sanonut: "Sitä olisi mielellään lukenut pitempäänkin." Meriläinen ei kritisoinut Hämäläisen juttua millään tavalla, vaikka juttu antoi Akulovista perusteellisesti väärän todistuksen. Meriläinen tietenkin tiesi, että Hämäläinen teki jutullaan suuren palveluksen Akuloville ja syy asiaan oli aivan selvä. Akulov itse kertoo muistelmissaan olleensa lehdenomistaja Aatos Erkon ns. kotiryssä ja tavanneensa tätä toistuvasti.

Akulovin valkaisujuttu voitiin lukea hupitarinana. Se voitiin ymmärtää myös viestinä ja sellaisena sen lukivat kaikki mahdolliset KGB:n ja sen seuraajan FSB:n agentit sekä entiset Neuvostoliiton ja nykyiset Venäjän diplomaatit, joiden työ liittyy Suomeen. He ymmärsivät sen kehotukseksi palata Suomeen ilman pelkoa neuvostoajojen jälkipyykeistä.

Kaikki alan miehet ja naiset tekivät johtopäätöksen, että Erkko oli luvannut Akuloville myötämielisen haastattelun ja luotettu toimittaja Unto Hämäläinen lähetettiin tekemään se. Monet neuvostoagentit tietävät syyt Akulovin puhtaaksipesuun. Se luo heille turvallisuudentunnetta, kun he ovat ryhtyneet tai ryhtymässä uudelleen omiin puuhiinsa Suomessa.

Samalla tavalla jutun lukivat tietenkin Supo sekä läntiset suurlähetystöt ja läntisten turvallisuuspalvelujen agentit, jotka hyvin tiesivät Akulovin peitteen. He näkivät jutussa Suomen suurimman sanomalehden viestin ja tekivät sen perusteella uudelleen omat johtopäätöksensä Hesarin ja Erkon suuntautumisesta sekä osittain Suomenkin suhteista ja kansainvälisestä asemasta. Kuka voi näissä oloissa sanoa hyvästit suomettumiselle mediassa?

KILPAILU PARANTAA LAATUA

SanomaWSOY:n liikestrategiat osoittavat jälleen kerran, miten kilpailun loppuminen laiskistaa inhimillistä toimintaa. Pari vuosikymmentä sitten Suomi sai tehokkaan opetuksen kilpailusta tiedonvälityksen sektorilla, kun valtio salli Ylen rinnalle MTV:n uutislähetykset. Uutiskilpailua vastustettiin niin mediassa kuin eduskunnassakin, mutta sittemmin melkein kaikki ovat ymmärtäneet kilpailun hyödyn ja tuloksellisuuden. Kilpailu on kuin ammattitaitoisen journalismin pirstettä, myönteistä huumetta.

Kilpailun kohentava vaikutus sähköisessä mediassa on tuonut jälkikäteistä oivallusta siitä, miten suuri menetys valtakunnallisen Uuden Suomen kuolema oli kirjoitetulle medialle. Se on luokiteltavissa lyhytnäköisten rahapiirien pahaksi työtapaturmaksi, joka aiheutui joko ymmärtämättömyydestä tai ahneudesta tai liiasta herranpelosta.

Tutkijat eivät ole omasta puolestaan vielä selvittäneet, mikä merkitys presidentti Kekkonen vihastumisella oli Uuden Suomen kuolemaan. Lehti kritisoi Kekkosta, joka kosti kaikilla poliittisilla aseillaan, mutta myös Neuvostoliiton suurlähetystön pojat juoksivat asialla pitkin kaupunkia puhumassa Uutta Suomea vastaan ja uhkailemassa vientiteollisuutta neuvostokaupan menetyksellä. Uuden Suomen loppumisen yhtenä pikaisena seurauksena Helsingin Sanomien taso alkoi laskea.

Aamulehti osti Uuden Suomen tuotemerkin ryhtymättä kuitenkin itse "Uudeksi Suomeksi", maan kakkoslehdiksi. Aamulehden talous on kunnossa, mutta askel Tampereen talousalueelta valtakunnalliseksi on pitkä ja kynnyks korkea, vaikka lehti sisältönsä puolesta on kilpailukykyinen Helsingin Sanomien kanssa.

Aamulehti on tietenkin provinsiaalinen tamperelainen, mutta niin Helsingin Sanomatkin on nurkkakuntainen pääkaupunkiseutulainen eikä suinkaan valtakunnallinen kuten se yrittää väittää puhuessaan levikkialueestaan. Aamulehti pitää usein parempaa huolta laajan valtakunnallisen uutiskirjon näkymisestä kuin Helsingin Sanomat, jonka uutistarjonta muualta Suomesta ja satunnaista ja epäluotettavaa.

Helsingin Sanomien kapea-alainen paikallisuus näkyy tavassa, jolla se jutuissaan ja uutisvalinnoissaan halveksii muualla Suomessa asuvia. Aamulehti selviytyy ilman yleisön halveksuntaa ja viljelee vankkaa omintakeista huumoria. Selkeä ero lehtien välillä on siinäkin, että kun Hesari edistää tekstipalstoillaan omistajansa etuja, pyrkii Aamulehti harjoittamaan journalismia.

KILPAILUA ESTÄMÄSSÄ

Muistamatta ammattitaitoisen kilpailun välttämätöntä tarvetta Unto Hämäläinen todisteli ollessaan Helsingin Sanomien poliittisen osaston esimiehenä, että Uuden

Suomen paikka on jo täytetty eikä vain kertaalleen vaan jopa monta kertaa. (HS, 20.5.01)

Hämäläinen väitti, että uutiskilpailu on kiristynyt viimeisen vuosikymmenen kuluessa olennaisesti. Hän luetteli vanhojen julkaisujen lisäksi kaikki mahdolliset uudet uutisia julkaisevat tuotteet Radio Novasta Uutislehti 100:an ja Metroon saakka ja vakuutti, että ne hoitavat julkisuuteen keskenään kilpaillen koko uutisvirran.

Hämäläinen kirjoitti roskaa. Hän ohitti sen käytännön tosiasian, että ilmaisjakelulehdet painavat lähinnä STT:n uutisia, niitä samoja joita päivän mittaan radiot ja televisiot lukevat uutisissaan. Se on uutisvirtaa mutta ei uutiskilpailua. Hämäläinen vaikenä journalismin olennaisista tehtävistä kuten toiminnasta poliittisen ja taloudellisen eliitin vahtikoirana ja ennen kaikkea keskinäisestä silmälläpidosta.

Aidon journalistisen kilpailun vallitessa "Uusi Suomi" pitäisi silmällä Helsingin Sanomien omaa riippumattomuutta tai sitoutumista eliitin jäseneksi aivan samaan tapaan kuin silloin Helsingin Sanomat pitäisi silmällä "Uuden Suomen" journalistista iskukykyä ja toimia vahtikoirana. Tätä nykyä Helsingin Sanomia ei pidä silmällä kukaan eikä mikään, sillä Metrosta ja Uutissadasta ei tuohon Helsingissä tehtävään työhön ole. Juuri siihen "Uutta Suomea" tarvitaan hyvin kipeästi. Jos journalismissa olisi kyse pelkistä uutisista, voisivat ilmaisjakelulehdet hoitaa koko homman levittämällä STT:n uutisia sähköisten viestimien rinnalla.

Hämäläisen kirjoitus antaa vaikutelman, ettei hän kaipaa lehdissä lainkaan pääkirjoituksia eikä yhteiskunnallista keskustelua. Ilmaisjakelulehdissä jokunen julkkis sivaltelee poliitikkoja pakinoissaan ja viihdyttää lukijoita, mutta journalismia se ei ole. Kokemus osoittaa, etteivät ilmaisjakelulehdet ryhdy kritisoimaan esimerkiksi suurten lehtitalojen tai yleensä suurten yhtymien toimintaa. Raha puhuu rahalle.

Hämäläisen vakuuttelut uutiskilpailun hyvästä mallista joutuvat yhä oudompaan valoon, kun muistetaan miten Sanoma Osakeyhtiö hartiavoimin esti vain muutama vuosi sitten kilpailijaksi ilmaantuneen ilmaisjakelulehden Uutislehti 100:n pääsyn Helsingin kaupungin liikennelaitoksen raitiovaunuihin ja busseihin ja työnsi sen paikalle oman Varttinsa tuputtamalla lahjusrahaa kaupunginvaltuustolle.

Siinä Sanoma-konserni kilpaili rahalla eikä lehdentekotaidolla. Miljoona markkaa maksamalla Sanoma sai Vartin vuodeksi liikennelaitoksen levitykseen ja vuoden kuluttua yhtiö tarjosi toistamiseen miljoonaa pitääkseen edelleen Uutis-Sadan poissa markkinoilta. Ilmaisjakelulehti Vartti ei kuitenkaan miellyttänyt liikennelaitoksen matkustajia. Kaupunginvaltuusto torjui lisälahjukset ja avasi tien lehdistökilpailulle vastoin monopolirytyksen tahtoa. (II, 26.2.98)

Tuossa episodissa rikas yhtiö esti rahaa käyttämällä kilpailijan tulon markkinoille, mutta kilpailuvirasto ei puuttunut asiaan ainakaan julkisuudessa. Muu media ammattiliiton lehteä myöten taisi pitää suunsa kiinni muistellen sananlaskua "herran pelko on viisauden alku". Ammattiliiton lehden olisi otaksunut riemastuvan uuden lehden tarjoamista toimituksen työpaikoista mutta siitä ei saatu merkkiäkään.

KUN ETUSIVU PUUTTUU

Tietääkseni mikään tiedotusväline Suomessa ei nostanut Hämäläisen juttua Akulovista esiin eikä oikaissut Helsingin Sanomia. Juuri tällaisissa tapauksissa Suomessa tarvitaan "Uutta Suomea", jotta lehdistö nousisi läntisen moniarvoisen ja

vapaan journalismin vaatimusten tasolle. Hämäläinen hoiteli kyllä uutisvirtaa, mutta hänen kehumansa uutiskilpailu on perin valikoivaa. Hänen perässään olisi pitänyt olla länsimainen journalisti nykimässä hihasta. Sellaisen nykimisen täytyy tapahtua kilpailevan lehden sivuilla, sillä Helsingin Sanomissa ei yksikään toimittaja olisi voinut huomauttaa julkisesti Akulovin tapauksen ongelmista ja säilyttää työpaikkaansa.

Ongelmana on, millainen "Uusi Suomi" uskaltaisi Suomessa osoittaa kyllin näkyvästi pitkällä sormella Hesarin liikestrategian ilmentymiä ja virheitä, sekä tarkoituksellisia että tahattomia. Kun kilpailu loppui, iso lehti leipääntyi itsetyytyväiseksi ja teki pahaa haittaa koko suomalaiselle journalismille alkaessaan yhä selvemmin soveltaa sivujensa sisällössä muita kuin journalistisia tavoitteita.

Pieni ja kipeä paradoksi kertoo millaisia uskaltamisen asteita Hesarin kilpailijan on osoitettava. Etusivu on puuttunut perinteisesti Helsingin Sanomista. Lehden kantta vilkaisemalla ei saa minkäänlaista tolkkua maailman tilanteesta, vaan useimmin kattavimman halparuokaketjun tarjoukset. Kuriositeetteja ovat kuningatar Elisabetin vierailu Suomeen ja World Trade Centerin terrorituhon New Yorkissa, jotka päiväksi valtasivat Hesarissakin etusivun mainoksilta. Jouluaaton lehdessäkään ei etusivulla ole ilmoituksia vaan joulun sanomaa, mutta kukapa muukaan sinä päivänä enää laittaisi täyteen hintaan maksettua ilmoitusta etusivulle.

Kaupallistuneen median teeskentelyä kuvaa, että Helsingin Sanomat osallistuu vuosittain moniin lehtikilpailuihin ja voittaa palkintoja jopa etusivukilpailuissa aivan kuin lehdellä olisi oikea etusivu. Lehden aamuneuvotteluissa puhutaan etusivusta, vaikka olisikin puhuttava uutisetusivusta. Hyvin monet Suomen maakuntalehdet päihittävät pääkaupungin lehden journalistisesti etusivun osalta menen tullen, mutta ne saavat perin harvoin jos koskaan etusivupalkintoja.

Paradoksin kipeys kävi kouraantuntuvasti selville takavuosikymmeninä, kun silloin jo olemassaolostaan taistellut Uusi Suomi julkaisi sivun kokoisen oman levikki-ilmoituksen. Sivulle oli taitettu Euroopan ja Yhdysvaltain johtavien lehtien etusivut samalta päivältä vertailtaviksi ja yhteisenä tekstinä Uusi Suomi kirjoitti rohkaisevasti tähän tapaan: "Tällaisen uutisvalikoiman saivat maailman johtavien lehtien lukijat aamiaispöytiinsä viime viikonloppuna!"

Siitä saattoi mukavasti katsoa, mitä mikin lehti oli arvostanut parhaaksi uutiseksi ja miten maakohtaiset erot vaikuttivat. Toistakymmentä valtalehteä oli mukana ja ainoa etusivu ilman uutisia oli Helsingin Sanomien. Pravdassakin oli sentään toimituksellista tekstiä osoittamassa, mikä milloinkin oli puolueen mielestä päivän tärkein asia elikkä sellaisen uutisen Pravdakin julkaisi joka päivä etusivullaan ja oli siis edellä Hesaria.

Tuo ilmoitus oli silloin liikaa Erkolle, jonka puolesta Sanoma Osakeyhtiö esitti niin kovat paheksumiset, ettei Uusi Suomi julkaissut toista kertaa levikki-ilmoitustaan.

KRITEERINÄ PÖRSSIKURSSIT

Sananvapauslakia säättävien kansanedustajien on aiheellista tutustua Suomen suurimman sanomalehden keskeisiin arvoihin ja tavoitteisiin, joita SanomaWSOY:n toimitusjohtaja vuorineuvos Jaakko Rauramo selvitti henkilökuntalehdessä vuonna 1999. Hän kertoi uuden yhtymän tähtäävän laajentumaan ulkomaille ja kasvamaan Euroopassa keskisuurten viestintäyritysten kärkijoukkoon. Pohjois-Euroopassa yhtiö aikoo olla dynaamisin viestintäyhtiö.

Hollantilaisen VNU-mediatalon aikakauslehtitoimintojen ostaminen teki heinäkuussa 2001 Sanomista keskisuuren eurooppalaisen talon kuten Rauramo oli kaavaillut. Lisäksi hänen määritelmänsä piti sisällään Suomen markkinoiden valtaamisen ja rajun ottelun kautta Skandinavian. Kansainvälistyminen ei koske pelkästään painettua mediaa vaan myös sähköistä mediaa ja erikseen internetiä.

Kilpailu median piirissä on siirtynyt uutisista ja mielipidekirjoittelusta kilpaan omistamisesta ja katsojamääristä. VNU-hankinta on tyypillinen läpeensä kaupallistuneen aikakauden sijoitus. Siinä puhuttiin lehtien ostamisesta ja median laajenemisesta, mutta täsmällisesti sanottuna koko jättikauppa on viihdeteollisuuden ostamista. Ostetut aikakauslehdet ovat viihdettä alusta loppuun, markkinatutkimusten avulla rakennetun painetun viihteen ja loistavien monivärikuvien keinoin luotujen mielikuvien ja toiveiden pohjalla tapahtuvaa ihmismielen manipulaation hyödyntämistä.

Kyse ei ollut tiedotusvälineryhmän kaupasta vaan puhtaan alastomasti viihdemyllyryhmän kaupasta. Ryhmän aikakauslehdet eivät ole viestintävälineitä eivätkä ne vartioi tavallisten ihmisten elinotuja taloudellisen ja poliittisen eliitin hyödyn- ja vallantavoittelua vastaan vaan ne ovat viihdetuotantoa ja yksinomaan ja pelkästään lihottavat tai laihduttavat omistajiensa lompakkoa. Se on ryhmän julkaisemien aikakauslehtien ja muun viihteen ainoa tarkoitus ja sellaisena tietysti täysin laillista teollista lehtipainatusta.

Median omistamiskilpailu tekee tiedotusteollisuudesta samankaltaisen sijoituskohteen kuin muiden alojen tuotantolaitoksista. Kaupallisen median tavoitteet ja arvot Rauramo kiteytti lyhyen ytimekkäästi: "Viestintäyhtiön onnistumisen mittareita ovat pörssikurssien suotuista kehitys ja omistajien saama vakaa, nouseva osinkotuotto." (Sanomia, 3/99)

Ei sanaakaan mistään aiemmista viestintäyhtiöiden ja sanomalehtien tavoitteista taata yleisölle kaikki tiedot oman maailmankuvan rakennuspuiksi tai olla vallanpitäjien valppaita vahtikoiria yhteiskunnan yhteiseksi hyväksi. Menestyminen pörssissä ja suuret tulot ovat ainoa tavoite aikana, jolloin kaupallisuus on tullut yhteiskunnallisen työnjaon, osallistumisen ja vastuun tilalle ja sananvapautta käytetään ilman eettistä vastuuta rahantekoon.

Juuri näitä perusasioita uusi sananvapauslaki koskee, mutta se ei saa olla pelkästään laki pörssikurssien nostattamiseksi.

RUNOILIJAN ILOA JA TUSKAA

Aina ei ole ollut näin surkeasti, vaan ajat ja tavat ovat muuttuneet. Miten luonnehtikaan kirjailija L. I. Onerva noin vuosisata sitten Helsingin Sanomien edeltäjää: "Päivälehti on mammonasta köyhä, mutta rikas unelmista, aloitteista, rohkeudesta ja pursuavasta luomisvoimasta."

Kirjailijan toiveikkaan ylistyksen voi varmasti laajentaa koskemaan tuon ajan lehdistöä koko Suomessa. Kaikki olivat köyhiä, mutta ehdoton valtaosa lehdistä taisteli tsaarinvaltaa vastaan autonomian säilyttämiseksi vaikka ihmisoikeudet ja itsenäisyys olivat yhä unelmia kaukana, näkymättömissä.

Nykyisin Onervalla olisi ihmettelemistä aikojen ja sanomalehtien muuttumisessa. Olisi kiinnostava ajatusleikki miettiä, millä tavalla hän ryhtyisi kirjoittamaan opporikkaista mediayhtymistä ja niiden läpeensä kaupallistamasta journalismista,

joka rahaa tehdäkseen häpeilemättä herjaa ihmisiä ja julkaisee kvasitietoa sekä pimentää ja valikoi uutisvirtaa muista kuin journalistisista syistä. Oma rikastuminen ja valta ovat tärkeydessä ohittaneet yhteiskunnallisen keskustelun tarpeen.

Suomalaisen median paradoksi sisältyy juuri sadan vuoden aikajänteeseen L. I. Onervasta meidän päiviimme. Nöyryys esivallan edessä on riivannut Suomen sanomalehdistöä elettiin sitten tsaarin aikaa tai itsenäisen valtion kautta. Tsaarin aikana alamaisuus oli itsesuojelua, koska tsaarinvallan kosto uhkasi jokaista toisinajattelijaa ja kansallismielistä sanomalehteä. Tyrmä ja Siperia olivat kovia kouluja. Maassa ei ollut resursseja asettaa siirtomaaisäntä Pietarin valtaa ja tsaaria kyseenalaiseksi.

Itsenäisen Suomen aikana on ehditty nähdä monenlaista vaihetta ja lehdistöä, mutta kun on jo ehditty vuoteen 2002 ja Euroopan unionin jäsenyyteen, ovat sisäiset ja ulkoiset ajat muuttuneet toisiksi. Suomalaisen median pitäisi nyt olla täydessä loistossaan ja toteuttaa parempana kuin koskaan aiemmin Onervan kaipailemia unelmia.

LEHDENTEON VALLANKUMOUS

Rauramon lausunto merkitsi aivan ilmeisesti kotimaisten lehdenkustannusalan herrasmiepposopimusten epävirallista irtisanomista. Pohjois-Euroopan dynaamisin viestintäyhtiö etenee parhaansa mukaan juuri kotikentällään Suomessa. Valtakunnallisesti kiihtynyt Sanoma-konsernin ja Alma Median kilpajuoksu Suomen maaseutulehdistön omistamisesta on ehtinyt tuoda kylmät väreet talousalueiden lehtien omistajien ja toimittajien selkäpiihin.

Poliitikot ja valtaosa yleisöä eivät ole vielä havainneet muutosta tai eivät ainakaan ole julkisesti ryhtyneet puhumaan siitä. Kilpailun luonteen muuttaa kokonaan Sanomien uusi superlehtipainokone, joka maksimissaan käytettynä tappaa ennen pitkää talousalue- ja paikallislehtiä kautta maan ja työntää niiden tilalle pääkaupunkiseudun paikallislehden Helsingin Sanomat.

Hesari itse kertoi mullistuksesta hyvin neutraalisti painokoneuutisessaan alkusyksyllä 2000. Lehden talousosastossa sivun alareunassa kuusipalstaisena julkaistu uutinen selosti uutta Vantaalle Sanomalan painoon tilattua sanomalehtipainokonetta. Uusi kone tekee mahdolliseksi monenlaisia teknisiä edistysaskelia lisäväreiden käytöstä entistä suurempaan painonopeuteen, värikuvien terävyyteen ja hyvään painojälkeen, mutta tärkeintä on, että kone tekee Hesarista kaikkialla Suomessa paikallislehden.

Asia kerrottiin tällä tavalla: "Uusi painokone merkitsee myös sitä, että sanomalehden osia on mahdollista kohdistaa maantieteellisesti eri alueille, eli lehdessä voi olla nykyistä enemmän alueellisia uutisia ja mainoksia." (HS, 28.9.00)

Lehdessä on jo alueellista ilmoittelua. Esimerkiksi etusivun suuret asuntomyynti-ilmoitukset on jo pitkään vaihdettu eri talousalueiden painoksiin. Suuri asuntovälittäjä on pääkaupunkiseudun painoksessa mainostanut pääkaupunkiseudun asuntoja ja vastaavasti Tampereella Pirkanmaan ja Turussa Varsinais-Suomen asuntoja. Välittäjät ovat saaneet ilmeisesti samalla hinnalla kohdistetuksi ilmoittelunsa juuri oikealle lukijaryhmälle ja uuden koneen myötä mahdollisuudet kasvavat.

Uudella painokoneella voi painaa vaihdettavia niskoja, sanomalehden erillisiä osia, eri talousalueita tai vaikkapa kaupunkeja tai kyliä varten ja kattaa kunkin seudun

paikallisuutiset ja kerätä paikalliset ilmoitukset vaihto-osiin. Vaihtoniskojen avulla Helsingin Sanomat pystyy haastamaan Suomen muiden talousalueiden, kaupunkien ja jopa kaupunginosien tai kortteleiden sanomalehdet hintakilpailuun. Uuden painotekniikan avulla lehti voi tarjoutua paikallislehdeksi. Tuollaiselle tielle lähdettyään rikas lehti hävittää todella maakuntien omaa kulttuuria. Nuo näköalat voivat merkitä Suomen omaleimaisen talousalue- ja paikallislehdistön kuolemaa.

Helsingin Sanomat oli muotoillut uutisen ennen kaikkea uudeksi eräksi markkinakilpailussa Alma Median kanssa. Tämä oli joutunut aiemmin vuoden varrella peruuttamaan jo julkistamansa painokoneinvestoinnin Kaivokselaan. Alma Median ongelmana näytti uutisen mukaan olevan rahan vähyys, sillä yhtiö siirsi varat painokoneesta uuden median kehittämiseen. Sen sijaan Sanoma Osakeyhtiö pystyi uuden median kehittämisestä huolimatta uutisen mukaan sijoittamaan yhteensä 450 miljoonaa markkaa, 75 miljoonaa euroa, uuteen koneeseen ja sen lisälaitteisiin sekä painohalliin Sanomalaan.

Kahden ison yhtymän kilpajuoksu Suomen painetun median uusjaksi oli uutisen nojalla kääntymässä hyvän matkaa Sanoma Osakeyhtiön voitoksi. Uutisen voittonriemu antoi aavistuksen kovasta väännöstä ja suurista muutoksista.

TASAVALLAN LEHDISTÖN UUSJAKO

Aiempina vuosina ja vuosikymmeninä Sanoma Osakeyhtiö vakuutteli Suomen muulle medialle pidettyvänsä hankkimasta omistukseensa muualla maassa ilmestyviä lehtiä tai julkaisemasta alueellisia vaihtosivuja, mutta uusi superkone on kuin luotu valtaamaan Suomen maaseutu sen vanhalta lehdistöltä.

Uutisen nojalla voi päätellä, että tarjouskilpailu oli kestänyt pitkään, ilmeisesti hanke oli ollut vireillä varsin monta vuotta. Toisin sanoen Sanoma Osakeyhtiössä on muille vakuuteltu pidettyvää linjaa samaan aikaan kun on suunniteltu uutta aggressiivista strategiaa ja tehty päätökset aivan uudenlaisesta monitoimikoneesta. Valtakunnan lehdistö pannaan uusjakkoon.

Suomen eri talousalueiden valtalehdet ovat olleet syystäkin huolissaan Sanoma Osakeyhtiön laajenemisesta ja niiden on ollut ilmeisen vaikea uskoa helsinkiläisen lehtiyhtiön vakuutteluja. Huolestuminen syveni tamperelaisen Alma Median ryhdyttyä omilla tahoillaan hankkimaan osuuksia pohjoisen ja keskisen Suomen lehtitaloista, kun Sanoma Oy oli ostanut niitä eteläisessä Suomessa.

Alma Median taustalla on ruotsalainen Bonnierin kustantajasuku, joka kauan sitten eli onnellisena elämänsä ystävyysuhteessa Erkon kustantajasukuun. Lehdenkustantamisen annettua tilaa kaiken läpäisevälle kaupallisuudelle ovat suvut nyttemmin käyneet kasvuhaluiseksi Pohjanlahden molemmiin puolin, työntyneet toistensa markkina-alueille ja ärsyyntyneet toisiinsa, kenties riitaantuneet.

Esimerkiksi Keskisuomalainen on kuvannut asetelmaa Sanoma Osakeyhtiön ja Alma Median kilpajuoksuksi tasavallan median jakamiseksi. Keskisuomalainen kirjoitti tuoreeltaan SanomaWSOY:n fuusion aikoihin: "Sanoma Osakeyhtiön korkein johto on vuosia vakuuttanut, ettei se tahdo enemmistöosakkuutta maakuntalehtitaloissa. Tästä periaatteesta on kirkkaasti luovuttu.

"Monet ennustavat Suomen sanomalehdistön ehdottoman pääosan olevan viiden vuoden kuluessa kokonaisuudessaan Helsingissä pääkonttoriaan pitävien yhtymien komennossa. Alma Median luiskahtaminen kokonaan ruotsalaisille on yksi

mahdollisuus. Eteneminen tapahtuu yleensä vähittäin, osaomistuksen suurentamisen tietä.

”Kehitys murtaa merkittäviä siivuja maakuntien omaleimaisesta sanankäytöstä ja täten myös identiteetistä. Toisaalta omistuksen kaatuminen samoihin kammareihin helpottaa ratkaisuja. Jo Suomen Euroopan Unioniin liittymisen edellä Sanoma Osakeyhtiön, Aamulehden ja Turun Sanomien hallitukset päättivät yhteispäätöksellä tukea jäsenyyttä. Toimitukset todellisuudessa ohjeistettiin yhden jaloksi mielletyn asian taakse. Tämän kaltaiset ilmiöt yleistyvät. Ketjutus on muotisana, samoin keskitetty valta. Vastareaktioon hupenee aikaa, vaikka joskus se vielä tulee.” (Keskisuomalainen 14.3.99)

SanomaWSOY:n Rauramo on johtanut jo pitkään Aatos Erkon määräysvallassa olevaa lehtiyhtiötä ja sitten fuusioitunutta lehden- ja kirjankustantamoa ja edennyt Erkon seuraajaksi yhtymän hallituksen puheenjohtajana talvella 2001 omistajan itsensä jäätyä jollakin tavalla eläkkeelle. Hän on ollut mukana antamassa kaikkia noita lupauksia, joista Keskisuomalainen kirjoitti. Hän on ollut samaan aikaan neuvottelemassa mediaostoista ja painokoneista, jotka tekevät mahdolliseksi aivan uudenlaisen sodan Suomen mediamarkkinoista.

Taannoin Erkko julisti menettäneensä uskonsa kapitalismiin kuten muistettaneen. Nyt sovinnollisesti sanottuna Erkon lisäksi myös Rauramo näyttää menettäneen uskonsa kapitalismiin ja he ovat yhdessä matkalla monopolismiin. Pienten talousalueiden paikallinen rahamahti tai kulttuuritahto eivät riitä panemaan vastaan helsinkiläisen kansainvälistyvän erittäin rikkaan pörssiyhtiön valtaushankkeille.

KAHDEN KERROKSEN LEHTIÄ

”Urjala on Helsingin horisontista hyvinkin kaukana, jossain Valkeakosken Hakan ja Aamulehden alueella. Siis maaseudulla.” Näin kukki helsinkiläinen huumori parhaimmillaan taannoisessa Helsingin Sanomien kesäsarjassa, joka arvioi ilmiöitä pääkaupungin taidemaailman ulkopuolella. (HS, 21.7.00) Nurkkakuntaisen pääkaupunkilaistyylin ongelmia on se, ettei lehti kykene kirjoittamaan muun Suomen asioista nälvimättä samalla muuta Suomea siitä, ettei se ole samanlainen kuin Helsinki.

Sanoma Osakeyhtiön toimittajakoulu takoo nuorten päähän perin väkevää mehenkeä, eräänlaista hesari- ja helsinkiläisrasismia, ja se voi olla keskeinen syy erittäin korostuneeseen itsetuntoon, jota jopa vasta Helsinkiin muuttaneet ja lehteen työhön päässeet toimittajat potevat. Muun Suomen lehdillä ei välttämättä ole myönteistä ja rakentavaa oppimista Helsingin Sanomilta, vaikka SanomaWSOY yrittää väkisin tarjota oppejaan.

Suomessa suuret osat maata taantuvat väkimäärällä mitattuna. Koko maassa on vain muutama kasvualue ja kasvukeskus. Niistä katsottuna Helsingin Sanomat on pääkaupunkiseudun paikallislehti. Sen mainostama valtakunnallisuus ei merkitse koko Suomen uutisvirran kattamista. Valtakunnallista Sanoma Osakeyhtiön piirissä on lähinnä Leijonajakelu, joka hoitaa aamulehtien kotiinkannon ympäri maata.

Jos Alma Media ja SanomaWSOY onnistuvat kumpikin haalimaan yhä enemmän maaseutulehtiä, joutuu Suomi uudelleen näkemään, miten monopolistinen strategia johtaa kilpailun päättymiseen ja yleisen tason heikentymiseen. Valtakunta jakautuu pahasti kahteen osaan ja muu Suomi joutuu elämään pääkaupunkiseudun ehdoilla. Niissä ehdoissa raha ratkaisee eikä niissä ole pienintäkään ymmärrystä maakuntien

omaa voimaa ja kulttuuria kohtaan, vaikka suurin osa suomalaisista asuu ja työskentelee pääkaupunkiseudun ulkopuolella.

Voi olla, että painetun lehdistön kasvun ura Suomen historiassa on valtaosin elettyä elämää ja uutisvirta kommentteineen siirtynyt suurimmaksi osaksi sähköisiin viestimiin. Ainoa vastaansanomaton syy paperille painetun lehden tarpeeseen oli luettavissa Savonlinnan torin lehtitilauspisteen kesän 2000 mainosjulisteesta: "Tästä tilaamalla hyviä saunasytykkeitä". Se pätee maassa, jossa rantasaunat lämpiävät joka kesä hamaan iankaikkisuuteen.

Median jatkuva keskittyminen on vaara demokratialle. Sananvapaus on monopolisoitumisen ensimmäisiä uhreja. Uutisvirran vapaa kulku tyrehtyy eivätkä kaikki tärkeät uutiset saati moniarvoiset mielipiteet pääse julkisuuteen. Monopolisoituminen tekee viihteellistetyistä tiedonvälityksestä liiketoimintaa, jolla ei ole enää todellista tekemistä journalismin kanssa. Monopoli vain edistää omia etujaan lakisääteisen sananvapauden valekaavussa.

Hufvudstadsbladet elää Amos Andersonin rahoilla ja se on ruotsinkielisen Suomen hyvää onnea. Lehti on tietenkin sisäänlämpiävä omissa piireissään, mutta silti se on verrattomasti avarakatseisempi kuin Helsingin Sanomat.

Suomenkielisellä Suomella ei ole vastaavaa kansallismieliseksi katsottavaa isoa rahastoa, joka voisi ja haluaisi ylläpitää isoa uutislehteä -- tai joutuisi ylläpitämään sellaista. Kulttuurirahasto on ajautunut Erkon leiriin vanhan WSOY-kytkentänsä kautta. Kulttuurirahaston omaisuus palvelee enemmänkin monopolin rakentamista kuin huolehtii kansallisesta lehdistökulttuurista.

SAMAISTUMINEN TELEVISIOON

Maakuntien sanomalehtien haaliminen omaan omistukseen voisi olla siunaukseksi, jos haalijalla olisi jotakin etevää annettavaa journalismia huonommin osaaville. Viihdettä edistävällä Sanoma Osakeyhtiön lippulaivalla ei sellaista kuitenkaan ole, vaan se päin vastoin itse jäljittelee parhaansa mukaan muita tiedotusvälineitä.

Helsingin Sanomien joka-aamuisista toimitusneuvotteluista on tarjolla runsaasti esimerkkejä tavasta, jolla päätoimittajat paahtavat väen mieleen pyrkimystä tehdä televisioruudun näköistä uutisetusivua. Raportissa on toistuvasti siteerattu päätoimittaja Reetta Meriläisen suurta tyytyväisyyttä siitä, miten "päihitimme taas uutiskuvissa" televisiouutiset ja miten hienosti uutisetusivu on taitettu mahdollisimman suurin kuvin ja vähin tekstein. Raportit kertovat, miten onnellisia päälliköt ovat olleet, kun huomaavat toimituksen etenevän yhä lähemmäs tavoitetta, pelkin värikuvien täytettyä tekstiöntä uutisetusivua.

Television uutislähetysten vaikutus Helsingissä ilmestyviin lehtiin on kasvanut vuodesta toiseen. Raitiovaunuissa ilmaiseksi jaettava Metro ja sen kilpailijana katujen kulmissa jaettava Uutis-100 kertovat valtakunnallisista aiheista näppärämmin ja muun maailman uutisistakin suunnilleen yhtä lavealti joskin lyhyemmässä muodossa kuin Hesari. Kuin painetun median kuolinlaulun tai karkeana vitsinä kaikkien kolmen uutistarjontaa hallitsee tapa, jolla edellisen illan televisiouutiset ovat käsitelleet asioita. Kolme lehteä pyrkivät kaikki toistamaan televisiota, tilattava lehti orjallisimmin.

Helsingin Sanomat yrittää kääntää mielikuvatasolla tapahtumien virtaa takaisinpäin. Tämän luvun otsikko "Kuulla on yhtä kuin luulla" on muiden lukujen tavoin talven

2000 mainoskampanjasta, jolla pääkaupungin paikallislehteä mainostettiin Helsingin raitiovaunujen ja hieman bussienkin kyljessä. Otsikko haluaa selvästi väittää radion ja television uutisvirtaa lehtien uutisia huonommaksi. Se on omalaatuinen väite sähköistä mediaa vastaan etenkin nykyvuosina, kun Helsingin Sanomat uutisetuvillaan matkii ihonmyötäisesti televisiouutisia. On aika yllättävää väittää huonommaksi sitä, mitä apinoi intohimoisesti päivästä toiseen.

SAMMON JAONTA

Mainostelevisiion päädyttyä Alma Median omistukseen Suomessa alkoi kilpajuoksu sähköisen median hallinnasta. Sanoma Osakeyhtiö luopui lopullisesti pidätyvästä linjastaan ja ryhtyi hankkimaan ja sai oman toimilupansa neloskanavan, jota hakemassa valtiolta oli joukko muitakin yrittäjiä. Selostaessaan kilpaa kanavasta Suomen Kuvalehti kertoi, että Erkko halusi kanavan ja saa sen. Se oli mediatalojen keskinäistä nokittelua, sillä Suomen Kuvalehden toisena omistajana oli Otava Osakeyhtiö, joka oli myös Alma Median ja sitä tietä Mainostelevisiion iso omistaja.

Rinnan televisiokilvan kanssa mediatalot pyrkivät saamaan radiotaajuuksia ja perustamaan valtakunnallisia ja paikallisia mainosradioita. Niitä syntyi joka oksalle ja parhaille kaksin kappalein. Kaiken taustalla oli mainonnan kultainen rahavirta ja sen siirtyminen painetusta mediasta ja keskittyminen sähköiseen.

MTV oli parhaina aikoinaan kultaa jauhava sampo, joka tuotti vuosi vuodelta yhä enemmän mainonnan kasvaessa. Mediatalojen kiihtynyt kilpailu omistamisesta johti mainosmarkkinoiden jatkuvaan uusjakoon. Mainonnan kasvun laantuessa kasvuhaluiset mediatalot joutuivatkin jakamaan mainoskakun yhä useampien välineiden kesken.

Mediataloja vaivaava kyvyttömyys kehitellä aivan uusia kannattavia viestinnän ja muun toiminnan aloja ja erilaista tuotantoa vei uusien sampojen taonnan sijaan olemassa olleen sammon jaontaan. Se näkyi ennen kaikkea tuottoisan televisiomainonnan kentällä, josta rahaa ei enää riitäkään kaikille entisille ja uusille yrittäjille.

SanomaWSOY:n Nelonen aloitti tuoreeltaan railakkaan hintakilpailun MTV:n kanssa. Nelonen ei ole kehittynyt kannattavaksi mutta se on tehnyt myös MTV:stä tappiollisen. Verinen hintakilpailu syö molempien yhtiöiden pääomia. Rahapula on johtanut toimitusten pienentämiseen ja henkilökunnan irtisanomisiin sekä oman ohjelmiston korvaamiseen halvoilla tuontifilmeillä. Johtajia vaihdetaan ja kuluja leikataan mutta se ei paranna ohjelmia eikä siten tuo uusia katsojia tai mainostajia.

Rauramon hätäntynyt reaktio tappiokurimuksessa oli vaatimus, että MTV:n on lopetettava mainosajan alennusmyynti ja nostettava hintatasoa. Se on kohtalaisen hupaisa ehdotus mieheltä, joka aloitti hintakilpailun mainosajan alennusmyynneillä.

Jos Suomen väestö tai edes katsojamäärät olisivat kasvaneet samaa tahtia kuin mediatalojen into perustaa yhä uusia kanavia, ei ongelmia olisikaan syntynyt. Yli 56 miljoonan asukkaan Britanniassa oli taannoin neljä valtakunnallista televisiokanavaa eli yhtä monta kuin viiden miljoonan asukkaan Suomessa. Käytännössä jokainen suomalainen televisionkatsoja joutuu summittaisesti laskettuna kustantamaan noin yksitoista kertaa enemmän mainoksia kuin keskivertobritti ja sai ja saa vastineeksi paljon huonompaa ohjelmaa. Mediatalojen olisi kannattanut alkaa tuoda maahan miljoonamäärin varakkaita tai edes keskituloisia televisionkatsojia, jotta business olisi Suomessa pysynyt tuottoisana.

Television mainonnan jakaminen on näinä vuosina jo kuivahtavan kakun jakamista yhä useamman syöjän kesken. Siinä mediataloille on tapahtunut sama väärinkäsitys kuin maanviljelijöille, jotka ryhtyvät suurin joukoin viljelemään kulloistakin muotikasvia -- kuten mansikkaa tai viinimarjoja -- jonka ensimmäiset yrittäjät olivat havainneet hyvin tuottoisaksi. Television mainonnassa rajallisten markkinoiden laki tulee väkisinkin vastaan.

DIGI-TV -- TIE ONNEEN

Digitaalinen televisio on vastaus laitteenvalmistajien rukouksiin uusien monivuotisten markkinoiden avautumisesta. Digilaitteita on varmasti päivitettävä useammin kuin vanhanaikaisia vastaanottimia. Jokaisen ruokakunnan on toistuvasti hankittava uutta eikä kukaan voi enää tyytyä vuosikymmenen ikäisiin varusteisiin. Uusi järjestelmä takaa loistavat ja laajentuvat laitemarkkinat. Katselijatkin varmasti tottuvat uusiin loputtomiin valinnanmahdollisuuksiin, kun omassa olohuoneessa voi valita sadasta kanavasta mieleisensä.

Kanavien täytyy kuitenkin tarjota mahdollisimman laajat katsojajoukot miellyttävää ohjelmaa, jotta ne saisivat riittävästi mainostajia. Se kaiketi tarkoittaa yhä enemmän ihmishuonokuvia, toimintaelokuvia ja pehmopornoa, sitten kovaa ja sen jälkeen yhä kovempaa ärsykekyynnyksen kohotessa.

Kun jo nyt neljällä kanavalla on kilvan tarjottu kevyitä sarjoja, jatkuu sama täysin merkityksettömän tajunnanturrutuksen jakelu sadalla kanavalla muutamaa omille aloilleen täysin erikoistunutta kanavaa lukuunottamatta. Sellaista on mediatalojen taistelu viestinnästä, joka ei ole viestintää vaan viihdettä.

Digi-tv:n kanavat ovat suuri mahdollisuus monenlaiseen hyötyyn, mutta mediateollisuuden yleisen typerämisen lain mukaan kanavat hakeutuvat kohti suurimpia katselijajoukkoja ja alkavat ennen pitkää esittää samankaltaisia viihdeohjelmia. Digitelevisio on nykyajan hallitsevan eliitin vastine roomalaisten leivälle ja sirkushuveille. Kaikkien maiden mediatalojen parhaita onnenpotkuja viime vuosina ovat olleet formula-ajot ja sitä ennen jääkiekko- ja jalkapallokisat. Kyse on aidosta sirkushuvista kun kaksi miljoonaa suomalaista saadaan istumaan, puolet heistä olutta särpien, kokonaisia viikonloppuja ruudun ääressä katselemassa formula-ajoja.

Kun kesällä 2001 joku suomalainen osoitti vähäistä menestymisen oireita tenniksessä, on ilmeistä, että ennen pitkää puolitoista miljoonaa suomalaista saadaan houkutelluiksi ruudun ääreen seuraamaan hievahtamatta suorita lähetyksiä tenniskentiltä. Sitä seurannee vuorollaan golf.

Televisioyhtiöiden kannalta on Luojan lykky, että lukemattomia suomalaisia kiinnostaa edelleen intohimoisesti maanmiehen menestys kansainvälisillä teknisen tai välineurheilun areenoilla. Taitava yhtiö muuttaa kiinnostuksen rahaksi. Moderni viihdeteollisuus tuo kaiken ihmisten olohuoneisiin. Se on suurten mediatalojen tavoite, koska se pitää kassavirran liikkeellä. Ruutu välkkyy sirkushuvia ja ruudun ja muun medialaitteiston ja urheiluvälineiden valmistaminen tuo leipää.

Digi-tv on alkemistin unelman täyttymys, kun ajanvietteestä puserretaan kultaa. Mediatalojen pyörittämissä sadan kanavan maissa ei synny vallankumouksia.

PAKKOMYYNTIÄ

Uusien digitelevisiön vaatimien laitteiden kalleus on ainoa ongelma rahanteon tiellä. SanomaWSOY:n toimitusjohtaja kehittikin talvella 2001 liikemiehen ratkaisun katsojien haluttomuuteen ryhtyä ostamaan uusia vastaanottimia tai edes uusia mustia laatikoita sadan kanavan saamiseksi olohuoneeseen, kun entisissäkin kanavissa riittää samanlaisia kilpailevia ohjelmia vuorokauden ympäri. Jaakko Rauramo ehdotti, että mediatalot antavat mustat laatikot maksutta katselijoille, jotta nämä pääsevät alusta alkaen näpräämään sataa digikanavaa.

Rauramo unohti kokonaan sanoa, että mediatalot keräisivät tuota pikaa mustien laatikoiden hinnan katselijoilta moninkertaisena, kun ne pääsisivät velottamaan erikseen erikoiskanavia ja -ohjelmia ja muuta uutta maksullista ohjelmaa. Rauramon ehdotus ei toteutunut, ainakaan vielä. Se noussee esiin uudistetussa muodossa.

Tietenkin on selvää, että jokainen suomalainen ryhtyy vaihtamaan kanavia, kun kolmekymmentä tai jopa sata ohjelmaa on tarjolla. Näin tapahtuu, vaikka sadan kanavan tarjonta sinänsä on tarpeetonta. Se on tarpeetonta, vaikka sadasta kanavasta puolet annettaisiin kaikenlaisen yleishyödyllisen tiedon, aikataulujen, säätiedotusten, eduskunnan ja kaupunginvaltuuston jäsenten nimiluetteloiden ja aikaansaannosten, urheilutulosten tai vaikkapa lintubongaajien käyttöön maksutta tai nimellisestä korvauksesta.

Jonkun on pidettävä huoli noista tiedotuskanavista ja päivitettävä niitä tunnin välein tai ne menettävät aiotun ja luvatus merkityksensä. Ja tämä joku tarvitsee kaikilla kanavilla myös palkkansa ja laitteistonsa, jotka maksetaan katselijoilta jollakin tavalla kerättävistä rahoista tai mainonnan kylkiäisistä.

Sekä Yle että MTV ovat kokeneet talouskasvun taituttua ongelmia. Rahapulan takia ne ovat vähentäneet henkilökuntaa ja omaa tuotantoaan. Uutistoimintaa on leikattu vaikka uutislähetysten määrää on lisätty. Samoja uutisia tai eri versioita samoista uutisista lähetetään yhä useampaan kertaan. Neloskanava ei ole yltänyt kannattavaksi, vaikka se on keskittynyt mahdollisimman tarkasti houkuttelemaan mainostajia, jotka etsivät nuorta keskiluokkaista hyvin palkattua katselijakuntaa.

Leikkausten suunta vahvistaa otaksuman, että myös sadan kanavan aikana mediatalojen on supistettava omaa tuotantoa, vähennettävä omien uutisten hankintaa ja täytettävä vuorokaudet moneen kymmeneen kertaan huokeilla viihdesarjoilla kannattavuussyistä.

Kun ohjelmat eriytyvät, jää viihdettä etsivä yleisönosa jokseenkin kokonaan ilman asiallista uutistarjontaa ja normaalia tietovirtaa maailmasta. Media jättää pahimmillaan suuren osan yleisöään ilman uutisia, vaikka jokin digi-kanava pitäisikin huolta maailman asioista kiinnostuneista valistuneista ihmisistä. Siinä modernin tietotekniikan ajan digi-tv jakaa kansan lopullisesti kahden kerroksen väkeen, valistuneisiin oman yhteiskunnan ja maailman asioita seuraaviin hyväosaisiin ja näitä palveleviin tai työttömiksi ajautuviin huono-osaisiin. Aikamoinen uuden teknologian ajan paradoksi.

Kilpailusta on mediassa tullut itsensä irvikuva ja journalismista henkisen joukkomurhan väline. Myös toimittajien määrä vähenee ja se on perusasia, jonka pitäisi vetäistä journalistien ammattiliitto jo barrikadeille.

LUKU 5:
"JONKUN PITÄÄ KERTOA, JOS KEISARILLA EI OLE UUSIA AATTEITA."

Tosiasioden tarkistaminen pilaa usein hyvät jutut, opetetaan koulutusvaiheessa toimittajiksi aikovia. Varoituksen voi palauttaa aika ajoin vanhempienkin journalistisen sanan kyntäjien mieleen, sillä innostuksen hetkellä perustotuus unohtuu helposti.

Lause palasi mieleen, kun Helsingin kärjäoikeus tuomitsi Helsingin Sanomia julkaisevan Sanoma Osakeyhtiön maksamaan 15 miljoonan markan vahingonkorvaukset turkulaiselle Nostokonepalvelu Oy:lle ansioiden menetyksestä ja yhteensä lähes puolen miljoonan markan korvaukset henkisistä kärsimyksistä sen kahdelle pääomistajalle rikostoimittaja Harri Nykäsen kirjoittamien juttujen takia.¹⁾

Kärjäoikeuden mielestä Helsingin Sanomat ei ollut tarkistanut tarpeeksi tosiasioita tai esimerkiksi vihjaajan motiiveja, miten tuo erittäin merkittävä prosessi sitten joskus päättyneekään ylimmässä oikeusasteessa.

Juridinen ratkaisu on tuomioistuinlaitoksen käsissä. Journalistisesta puolesta voidaan silti keskustella. Julkisen sanan neuvoston arkistossa on kanteluja, joista jokunen koskee Harri Nykäsen aiemmin tekemiä ja Helsingin Sanomien julkaisemia juttuja.

Nykänen oli tietolähteitään siteeraten kuvannut petolliseksi henkilöä, jolle hän ei kuitenkaan ollut antanut puheenvuoroa eikä kunnon tilaisuutta kertoa omaa näkökulmaansa asioihin. Toimittaja oli ahertanut vastoin Journalistin ohjeita, jotka vaativat myös paljastuksen tai syytöksen kohteen kannan esittelemistä. Silti JSN oli antanut Helsingin Sanomille vapauttavan ratkaisun ja todennut lehden noudattaneen eettisiä sääntöjä ja hyvää lehtimiestapaa.

JSN:n kauan sitten hyväksymät ja aika ajoin uusimmat Journalistin ohjeet käskivät toimittajaa tarkistamaan asiat loppuun saakka ja antamaan kohdehenkilöille puheenvuoro sekä pyytämään virheen sattuessa anteeksi. Ristiriita on siinä, ettei JSN ole pitänyt kiinni näistä vaatimuksista, vaan antaa aika ajoin toimittajien ja lehtien kohdalla armon käydä oikeudesta tavalla, joka vaikuttaa varsin valikoivalta.

Ehkäpä tällainen erivapaus innostaa paljastuksiin. Joka tapauksessa JSN:n heiluttelema eettinen sananvapauden miekka on osoittautunut toisenlaiseksi kuin kärjäoikeuden heiluttelema juridinen. Siitä on tullut valikoiva kaupallisuuden miekka.

Nostokonepalvelun jutun kiihdyttäessä mieliä toimituksissa monia toimittajia yhä askarrutti Veikkaus Oy:n käpälöintijuttu ja siihen liitetty kuuden vuoden takainen Harri Nykäsen tekemä ja Hesarissa ilmestynyt juttu Veikkaus Oy:n myymäläkaupoista. Syksyllä 1995 Veikkauksen johtaja Matti Ahde pystyi osoittamaan virheitä Nykäsen jutusta ja Helsingin Sanomat julkaisi oikaisun. Käpälöintijutun yhteydessä monet toimittajat arvelivat kirjoituksissaan, että tappio Veikkaukselle tuolloin antoi Nykäselä riittävän syyn etsiä Ahteen liepeiltä jotakin paljastettavaa. Asia on esimerkki jutuista, jotka ovat moniongelmaisista eivätkä ratkea Journalistin ohjeiden tai välttämättä raastuvankaan avulla.

Toimittaja Jouni Tervo käsitteli myymäläkaupat ja käpälöinnin kolumnissaan Journalistissa osoittaakseen, että Nykäsen myymäläkauppajuttu oli ollut varsin

pitkälle paikkansa pitävä. Tervon mukaan Ahde oli erehdyttänyt Hesarin julkaisemaan oikaisun, kun Ahteen pelkkä vastine olisi riittänyt.2)

Tervo toi esille kahdeksan kohtaa, jotka Ahde oli oikaissut ja väitti, että vain puolitoista kohtaa oli todella ollut virheellisiä. Tervo jätti asian puolitiehen selvittämättä esimerkiksi Sanoma Osakeyhtiön suhdetta Rautakirjaan, joka myös tavoitteli myymälöitä. Rautakirja oli tuolloin Sanoma Osakeyhtiön tytäryhtiö, joka sulautetaan syksyllä 2002 kokonaan SanomaWSOY-yhtymään.

Maallikko voisi ajatella, että ymmärtäessään menettävänsä edullisen kaupan Rautakirja oli kääntynyt emoyhtiön omistaman sanomalehden puoleen ja tämä oli ryhtynyt paljastamaan skandaalia. Jutussa ei mainittu Sanoma Osakeyhtiön ja Rautakirjan suhdetta eikä Tervokaan sano sitä. Tutkimatta jäänyt kysymys kuuluukin, ryhtyikö Helsingin Sanomat tuolloin ajamaan tytäryhtiön etuja uutissivuillaan. Jos myymäläkaupoista haluttaisiin saada pitävä selvitys, olisi niihin sekaantuneiden henkilöiden ja myymälöiden nykyinen vaihe selvitettävä, jotta nähtäisiin, kuka lopulta korjasi taloudellisen ja sosiaalisen hyödyn noista hankkeista.

MEDIAN HERRASMIEHET HARHAANJOHTAJINA

Suurin osa uutisista aina vaikuttaa johonkin. Media saa julkaista koviakin uutisia ilman korvausvelvollisuutta, koska se kuuluu sovittuun työnjakoon avoimessa yhteiskunnassa. Uutisten täytyy kuitenkin pitää paikkansa tai lehden ja toimittajan on pyydettävä anteeksi ja joka tapauksessa annettava paljastusten kohteeksi joutuneille rehti tila esittää oma kantansa. Muuten media ryhtyy tuomariksi, vaikka se on pelkkä vahtikoira.

Median tehtävänä on ottaa myös riskejä, kun se yrittää paljastaa epäkohtia ja väärinkäytöksiä. Jokaista lehteä ja toimittajaa kutkuttaisi päästä kertomaan, että verohallituksen pääjohtaja on toiminut verokonsulttina yrityksessä, jonka osakkeita hän itse omistaa. Jos pääjohtaja on tehnyt sen omalla nimellään ja virka-asemansa arvovallalla siten, etteivät verotarkastajat tohdi muuttaa hänen tulkintojaan, on syytä kysellä pääjohtajan moraalinen perään, koska silloin roolit ovat sekoittuneet.

Jos toiminta on mahtunut lain puitteisiin, voi ajatella, että median tehtävänä olisi kertoa asiasta ja kehottaa muuttamaan lakia. Enempää ei edes tarvitse väittää jotta uutisella olisi vaikutusta. Jos pääjohtaja on antanut neuvonsa siten varmistettuna, etteivät hänen nimensä ja virka- asemansa näy missään eivätkä verovirkailijat tiedä hänen olleen konsulttina, ei kiivaskaan toimittaja voisi tehdä asiassa muuta kuin onnitella liikeyritystä hyvin löydetyistä osakkeenomistaja-asiantuntijasta.

Nostokonepalvelun tapauksessa suurista korvauksista nousi median suunnalta hätäinen valittelujen aalto. Sekä sähköiset että painetut viestimet ja liittojen edustajat valittivat korvausten tason olevan uhka lehdistön vapaudelle. Nuo median herrasmiehet antoivat vaikutelman, että he yhdessä ja erikseen valittelivat lähinnä sitä, ettei media voi enää jatkaa virheellisten juttujen julkaisemista, koska siitä on tullut äkkiä hyvin kallista lystiä. Lehdistön ihanteisiin yhä uskovat olisivat odottaneet herrasmiesten julistavan tyytyväisyyttään siitä, ettei media enää julkaisisi virheellisiä juttuja, koska nousseet sakot niistäisivät voitot ja kenties vielä hieman rankaisisivatkin.

Kiinnostavaa suuren yleisön kannalta on se, etteivät median minkään osapuolen edustajat valittaneet virheellisiä kirjoituksia ja pyytäneet anteeksi väärä tekoja. Heistä kukaan ei valittanut sitä, että virheelliset jutut ovat olleet omiaan syömään

median luotettavuutta. He antoivat maallikoille vaikutelman, että virheellisistä jutuista maksettavat suuret korvaukset johtavat siihen, ettei oikeitakaan juttuja väärinkäytöksistä enää voida julkaista. Median herrasmiehet ryhtyivät kollektiivina johtamaan yleisöään harhaan ja toimivat vastoin Journalistin ohjeita.

Ehkä merkillisimmän lausunnon näistä herrasmiehistä antoi se, joka ilmoitti televisiohaastattelussa, että sananvapaus on Suomessa menetetty, jos Hesarin on todella maksettava tuomittu korvaus. Onko todella niin, että perustuslain mukainen sananvapaus merkitsee oikeutta levittää maanlaajuisesti vääriä tietoja pelkäämättä rangaistusta?

”Lehtikirjoittelusta katkerat yritykset lähtevät nyt liikkeelle ison rahan toivossa. Tiedossani on juristien kautta useampia yrityksiä, jotka ovat katkeria lehtien niitä koskeneesta kirjoittelusta. Moni niistä on odottanut tätä päätöstä toimiakseen itse”, kertoi Suomen journalistiliiton työehtoasiamies Lauri Kerosuo Kauppalehden uutisjutuissa käräjäoikeuden tuomiosta.³⁾ Lehden mukaan Kerosuo pelkäsi, että ”lottopottikorvaus” voi yllyttää yrityksiä kokeilemaan kepillä jäätä ja nostamaan syytteitä helpommin. Kerosuo oli jatkanut lehden mukaan: ”Lehdille on taattava yhteiskunnallinen sananvapaus, vaikei sataprosenttista näyttöä aina olisi.”

Kerosuon pahaenteiset väitteet voi kuoria kuin sipulin ja jäljelle jää vain vuolaita kyyneliä. Yksikään järkävä liikeyritys ei lähde nostamaan juttua mediaa vastaan pahantahtoiksi kokemistaan kirjoituksista ellei sillä ole selviä todisteita siitä, etteivät median väitteet pidä paikkaansa. Oikeusjutuissa hävinnyt osapuoli maksaa voittaneen kulut. Jos liikeyritys nostaa heppoisin perustein kanteen, se voi joutua maksamaan jopa miljoonia markkoja tiedotusvälineen oikeudenkäyntikuluina. Harvaa sellainen houkuttaa. Lottovoittoa tavoittelevia oikeusjuttuja ei tarvitse pelätä.

Juttuvyörystä puhuminen on tahallista harhaanjohtamista. Kerosuo piti pahana sitä, että liikeyritykset voisivat saada hyvitystä lehtien väärästä kirjoittelusta. Journalistiliittoa työkseen edustavan Kerosuon pitäisi päinvastoin olla erittäin tyytyväinen, jos virheellistä kirjoittelua voidaan saada hillityksi. Kerosuon velvollisuuksiin työehtoasiamiehenä sisältyy paljon muun ohella se selkeä yksittäinen piirre, että hänen on korostettava aina virheiden välttämistä ja tietojen tarkistamista niin kauan, että ne ovat varmasti oikeita. Tämän velvollisuuden Kerosuo väisti kokonaan Kauppalehden haastattelussa. Kerosuo on aiemminkin esiintynyt yhtiökaupallisen linjan puolestapuhujana.

Kerosuo on journalistiliiton palkkalistoilla. Liiton juristi Pirkko Peltonen on ottanut täysin päinvastaisen kannan julkaisuperiaatteisiin. Peltonen on sanonut varoituksena toimittajille: ”Jokainen sana merkitsee.”⁴⁾ Peltosen tarkoituksena oli muistuttaa siitä, että tosiasiat täytyy aina tarkistaa kunnolla ja jos silti julkaisee vääriä tietoja, asiasta joutuu vastuuseen.

Suomen journalistiliitossa on siten kaksi linjaa. Kerosuo innostaa kirjoittamaan aivan mitä tahansa ilman velvollisuutta pysyä tosiasioissa ja ilman vastuuta, kun Peltonen yllyttää vanhanaikaiseen journalistiseen tapaan tarkistamaan tietoja tarkistamasta päästyäkin virheiden välttämiseksi ja tekstin luotettavuuden varmistamiseksi. Toimittajat tietävät tietenkin, kumpi liiton kahdesta juristista on oikeassa, mutta ristiriita on häikäilemättömille todella ihanteellinen tapa väistää vastuuta ja säilyttää syy muiden niskoille.

TUOMAREIDEN SYYTÄ!

Kauppalehden uutisjutuissa oli Kerosuon kanssa samassa pelästyneessä rintamassa Iltalehden päätoimittaja Pekka Karhuvaara, joka kertoi olleensa "puulla päähän lyöty" ja sanoi: "Tästä on välitön seuraamus, että erityisesti talouspuolella iso joukko merkittäviä asioita jää penkomatta. Tuomareiden tulisi miettiä, haluavatko he ottaa siitä vastuun."

Karhuvaara sälytti vastuun tuomareiden harteille, mutta aivan perusteita. Tutkivaa journalismia harjoittavat henkilöt ja lehdet penkovat edelleen aivan varmasti etenkin talouspuolella monia merkittäviä asioita innon lainkaan vähentymättä. Penkominen jatkuu ja pengotuista asioista julkaistaan normaalikäytännön mukaan edelleenkin vain ne, joissa on saatu pitävä näyttö väärinkäytöksistä. Kokenut vanha toimittaja Karhuvaara lankesi iänikuiseen kuoppaan eli hän unohti, että tosiasioiden tarkistaminen pilaa usein hyvän jutun.

Nostokonepalvelun juttu tarjoaa tilaisuuden vertailla poliitikkojen ja median edustajien puheita. Yleensä poliitikot syyttävät omista virheistään mediaa. Nostokonepalvelun kohdalla käy ilmi, että median edustajat ryhtyivät omista virheistään syyttämään tuomareita. Poliitikot ja mediotoimittajat ovat ilmeisen samankaltaisia ammatteja, kun kumpikaan ryhmä ei halua kantaa vastuuta vaan ryhtyy etsimään syyllisiä ulkopuolelta pitäessään itseään erehtymättöminä.

Nostokonepalvelun tapauksessa sekä sähköiset että painetut viestimet haastattelivat myös Julkisen sanan neuvoston puheenjohtajaa professori Olli Mäenpäättä. Hän pelkäsi Karhuvaaran ja Kerosuon tapaan median työn vaikeutumista. JSN:n puheenjohtajana hänen olisi kuitenkin otaksunut ihmettelevän esimerkiksi sitä, ettei Helsingin Sanomat ollut antanut tilaa Nostokonepalvelun ja sen omistajien näkemyksille. Hänen tehtäviään suurissa mediasodissa voisi kuvitella olevan toimittajan eettisten sääntöjen nostaminen korkealle ja toistuva muistuttaminen siitä, ettei edes kaikkein herkullisimmista kuiskaten kerrotuista juoruista aina kannata lähteä tekemään paljastusjuttuja.

JURISTI VOI VALEHDELLA -- TOIMITTAJA EI

Valittajien rintamaan liittyi asianajaja Matti Wuori, poliitikko ja europarlamentaarikko, joka antaa mielellään lausuntoja mistä tahansa ja jota media kritiikittä käyttää lausuntojen antajana. Media on yleisesti kohdellut häntä eräänlaisena puolueettomana oikeusoppineena asiantuntijana, jos johtopäätöksen voi tehdä lausuntojen lukumäärästä.

Wuoren työnä ei kuitenkaan ole totuuden puhuminen vaan kulloisenkin päämiehen, palkanmaksajan, esittäminen mahdollisimman kauniissa valossa. Puolustusasianajaja ei ole puolueeton ja neutraali oikeusoppinut, vaan erittäin tiukasti sitoutunut päämieheensä. Ei myöskään poliitikko ole puolueeton vaan mitä puolueellisin oman puolueensa tai ryhmänsä edustajana. Wuoren käyttö lausunnonantajana saattaa perustua hänen taistolaismenneisyyteensä ja toveriverkon jäsenyyteen.

Nostokonepalvelun jutussa Wuori meni harhaan ja siirtyi kaupallisuuden puolustusasianajajaksi. Wuoren mukaan käräjäoikeuden päätöksessä "heijastuu, ettei käräjäoikeus ole ymmärtänyt journalistisen työn laatua".⁵⁾ Reaalielämässä lausuntonsa valossa Wuori itse ei ymmärtänyt journalistisen työn laatua, koska hän ei ainakaan STT:n haastattelussa lainkaan ihmetellyt sitä, ettei Helsingin Sanomat ollut antanut verovilpistä ja petoksista paljastamilleen Nostokonepalvelulle eikä Niemisen veljeksille mahdollisuutta selittää omaa kantaansa lehden palstoilla.

Ammatillisesti katsottuna Nostokonepalvelu ja Niemisen veljekset olivat asianmukaisen tutkivan journalismin kohteita niin kauan kuin asiaa selvitettiin ja juttua tehtiin. Koko asiointi muuttui, kun juttu julkaistiin ilman, että kohteet olisivat saaneet tilaisuutta esittää omaa kantaansa. Silloin heistä tuli median uhreja. Jos Helsingin Sanomat olisi antanut uhriensa tulla julkisuuteen lehden palstoilla edes suunnilleen yhtä näkyvästi ja seikkaperäisesti kuin oli paljastanut heidän väitetyjä tekojaan, olisi lehti harjoittanut journalismia ja tilanne kokonaisuudessaan olisi nyt toinen.

Juristina Wuori ei varmaankaan ole tottunut siihen ankaraan arkeen, jonka keskellä toimittajat tekevät työtään. Puolustusasianajajana Wuori on puolueellinen ja vaikenee päämiehelleen epäedullisista asioista, mutta tuollaiseen tapaan ei toimittaja voi tehdä työtään. Wuori voi valikoida tarjotuista töistä kiinnostavat ja palkitsevat helmet päältä ja puolustaa vain sellaisia tapauksia, jotka hän voi voittaa ja jos hän ei sitten voitakaan asiaa oikeudessa, hän voi aina lohduttautua sillä, että näyttö ei riittänyt ja satuttiin olemaan väärässä ja asiakas maksaa eikä Wuori joudu näkemään maineensa rapisevan saati maksamaan korvauksia huonon asian puolustamisesta. Se on juristin elämää. Poliitikon elämä on samankaltaista vaikka poliitikko saattaa huonolla tuurilla joutua vastuuseen vaaleissa. Toimittaja maksaa itse erehtyessään, vaikka median perinnäinen asema sananvapauden vartijana on lieventävä asianhaara.

Käräjäoikeuden päätöksen mukaan lehti ei antanut paljastamilleen henkilöille mahdollisuutta puolustautua. Siinä kohdassa olisi hälytyskellojen pitänyt alkaa soida, koska lehden toiminta ei enää ollut sananvapauden vartioimista eikä journalismia, vaan lehdellä olikin jo muita kuin journalistisia tavoitteita. Wuori valitteli lausunnossaan, että käräjäoikeus oli kiinnittänyt liian vähän huomiota perusoikeuksiin kuuluvaan sananvapauteen. Lausunto on merkillinen, sillä tässä kohtaa käräjäoikeus oli nimenomaan kiinnittänyt huomiota siihen, ettei Helsingin Sanomat antanut Nostokonepalvelun ja Niemisen veljesten käyttää sananvapautta ja vastata lehden kirjoitteluun.

VALIKOITU SANANVAPAAUS

Wuoren lausunto saattaa tietysti merkitä sitä, että hänen mielestään median sananvapaus, oikeus kirjoittaa mitä tahansa kenestä tahansa esittämättä tosiasioita tuekseen, on tärkeämpää kuin muiden liikeyritysten tai yksityisten ihmisten sananvapaus.

Tuossa se on se median ja median uhrien välisten kiistojen ydinkysymys. Onko tiedotusvälineen sananvapaus tärkeämpi asia kuin tiedotusvälineen uhrin sananvapaus? Se on kysymys, josta isojen varakkaiden mediatalojen palkkaamat kalliit juristit eivät edes ryhdy keskustelemaan ja josta Julkisen sanan neuvoston maineikkaat ja arvostetut sananvapauden ritarit vaikenevat. Sen takia juuri tuosta kysymyksestä täytyy keskustella, jotta selvitetään, onko mediaryitysten erityisen suuri sananvapaus olemassa yhteiskunnan parhaaksi yhteisestä sopimuksesta vai onko se muuttunut mantraksi, jolla mediaryitykset pystyvät tahkoamaan rahaa ja hankkimaan valtaa.

Kun median herrasmiehet alkoivat Nostokonepalvelun jutun takia vierittää syytä virheellisten juttujen aiheuttamasta korvausvelvollisuudesta tuomareiden niskoille, onnistuivat Nostokonepalvelun pääomistajat Niemisen veljekset pääsemään julkisuuteen televisiouutisissa. He sanoivat tyytyväisinä, että käräjäoikeus on nyt osoittanut, etteivät tiedotusvälineet saa kirjoittaa ihan mitä tahansa. Se oli median

uhrien aito reaktio. Juuri tuota pientä yksityiskohtaa pitää korostaa ja tutkia myös toimittajakoulutuksessa sen sijaan, että siellä puhutaan mieluusti rintaa röyhistäen sananvapauden vartijoiden suuresta velvollisuudesta julkaista mitä tahansa juorut kertovat.

Kaupallistuneen median uhrien ongelma on vaikeus aloittaa oikeudenkäyntejä tiedotusvälineitä vastaan. Lähes kaikki kantelut Julkisen sanan neuvostoon tulevat tavallisilta yksityisiltä ihmisiltä, joilla ei yleensä ole varaa nostaa oikeusjuttua ja ottaa häviämisen riskiä. Nostokonepalvelun tapauksessa lehti tuomittiin maksamaan voittajan oikeudenkäyntikulut, reilut 350 000 markkaa, noin 60 000 euroa, Helsingin Sanomien julkaiseman uutisen mukaan. Aikaa ensimmäisen jutun ilmestymisestä lehdessä käräjäoikeuden päätökseen saakka oli ehtinyt kulua viitisen vuotta. Asia jatkuu ylemmissä asteissa ja rahaa ja aikaa voi mennä kenties yhtä paljon lisää, tai enemmänkin.

Ei ole olemassa yksityistä ihmistä, joka pystyisi ottamaan moisten rahanmenojen ja ehkä koko loppuelämän vievien oikeudenkäyntien suunnattoman taakan niskoilleen. Yksityiset rivikansalaiset joutuvat nöyrästi ja katkerasti nielemään kaiken mitä media suvaitsee kaataa niskaan ilman, että mikään taho tarjoaa apua tai edes tukea.

Tiedotusvälineet voivat ottaa satunnaisia liikeyrityksiä tai yksilöitä pahantahtoisen kirjoittelunsa kohteiksi poliittisista tai kilpailusyistä, kostaakseen jollekulle tai edistääkseen jonkun muun liikeyrityksen etuja herjaamalla sen kilpailijaa. Onneksi valtaosa mediaa pidättyy kaikesta tällaisesta, mutta halutessaan median röyhkeällä osalla on monia mahdollisuuksia toteuttaa motiivejaan viattomin ilmein ja väittää olevansa sananvapauden puolustaja.

Ongelmaa pahentaa se tosiasia, että kun julkisuuden henkilöt kuten poliitikot joutuvat useimmin vastakkain revittelevän median kanssa isojen otsikkojen saattelemana, ajautuvat tavalliset rivikansalaiset median uhreiksi ilman otsikoiden antamaa tukea ja ilman muiden tiedotusvälineiden asiaan kiinnittämää huomiota. Jos poliitikot pystyvätkin varsin hyvin lyömään takaisin, eivät rivikansalaiset siihen pysty. Heidän taakkansa on kohtuuttoman raskas poliitikkoihin verrattuna, koska he eivät ole kyllin kiinnostavia, jotta heidän tapaustensa selostaminen löisi rahoiksi kilpaileville tiedotusvälineille.

Valta tiedotuslalla on luisunut mediatyhtiöille, jotka painovapauslaki asettaa parempaan asemaan kuin median uhrit. Lakia uusittaessa media on syytä saattaa samankaltaiseen vastuuseen tuotannostaan kuin paperiteollisuus ja kännykkätehtaat.

VAHTIKOIRASTA OSALLISEKSI

Nostokonepalvelu Oy:n tapaus ja alioikeuden tuomio yllättivät yhteiskunnan. Tuomion julkistamispäivänä Hesarin päätoimittajaa Janne Virkkusta haastateltiin televisiouutisissa. Hän ei kiistänyt lehden syyllisyyttä eikä tuomiota muuten kuin rahakorvausten suuren määrän osalta, mutta ei hän pyytänyt erehdyksiä anteeksikaan. Oikeusministeri Johannes Koskinen sanoi, ettei rankaiseva vahingonkorvaus kuulu suomalaiseen malliin eikä liian innokkaiden käräjäoikeuksien ole luvallista lähteä lainkäytön kautta muuttamaan eduskunnan, lainsäätäjän, rakentamaa mallia amerikkalaiseen suuntaan.⁶⁾ Lausunto sai oikeustieteen professori Aulis Aarnion kritisoidaan Koskista innokkuudesta ohjailla tuomioistuimia oikeusministeriön toivomalle tielle. Aarnion mukaan siinä menevät toimeenpanovalta ja tuomiovalta sekaisin vielä pahemmin kuin median yrityksessä tunkeutua

tekemään tuomiovallalle kuuluvia ratkaisuja.7) Aarnion mukaan aidossa oikeusvaltiossa ministeri Koskisen lausuntoa pidettäisiin skandaalina.

Aarnio torjui väitteen, jonka mukaan käräjäoikeus oli alkanut amerikkalaistua tuomitessaan Helsingin Sanomien maksettaviksi 15 miljoonan markan korvaukset kantajalle vahingoista. Aarnion mukaan kyse ei ollut amerikkalaisten filmitähtiprosessien mallin mukaisista korvauksista "kivusta ja särystä" vaan nimenomaan liiketoiminnalle aiheutuneiden vahinkojen korvaamisesta.

Professori arveli kirjoituksessaan kohteliaasti, että amerikkalaisuudesta puhuneet eivät olleet ehkä lukeneet käräjäoikeuden päätöstä. Hän kirjoitti: "Amerikkalaisista tuomioista puhumalla johdetaan hakoteille keskustelu siitä, mikä on julkisen sanan vastuu yksityisen kansalaisen (tai yrityksen) oikeusturvasta. Lehdistölle ei ole syytä panna suitsia suuhun. Yhteiskunta, jossa lehdistön vapautta kahlitaan perusteetta, on vaarallisella tiellä. Mutta lehdistöllä on oltava myös vastuu tuottamistaan mielikuvista. Myös juridisista. -- Jos sitä ei ymmärretä, uhkana on oikeusvaltion rapautuminen."

Aamulehti julkaisi Aarnion kirjoituksen, vaikka tämä kritisoi myös Aamulehteä. Julkaiseminen oli oikeaa länsimaisen moniarvoisen ja vapaan yhteiskunnan tarvitsemää ja hyväksymää journalismia. Aamulehti kesti itseensä kohdistuneen arvostelun.

LEHDISTÖN TALOUDELLISET SITEET

Sanomalehtien Liiton toimitusjohtaja Håkan Gabrielsson myönsi osan Aarnion huomautuksista aiheellisiksi: "Lehtien on syytä entistä tarkemmin selostaa lukijoilleen, missä määrin ne mahdollisesti ovat sidoksissa selostamiinsa tai kommentoimiinsa tiedotusvälitystä koskeviin oikeusjuttuihin tai tapahtumiin. Se saattaa auttaa lukijoita paremmin arvioimaan esitettyjä näkökohtia ja argumentteja."8) Gabrielsson torjui perinteisen ajatuksen, että lehdistö on neljäs valtiomahti. Hän ei antanut uutta määrettä, mutta olisi hyödyllistä tietää, miksi lehdenkustantajille neljäs valtiomahti ei enää sovi. Se on kuin valmistautumista virallisesti muuttamaan yhteiskunnallisen osallistujan rooli viihdeteollisuudeksi.

Gabrielsson ehdotti, että lehdet myöntäisivät avoimesti omat taloudelliset siteensä kulloisiinkin tapahtumiin. Se on nykyisenä kaiken läpäisevän kaupallisuuden aikana järkevä ja tarpeellinen ehdotus. Se vastaisi tavallaan pörssitiedotetta, joka median alalla selventäisi asioista kertovan tai oikeuteen joutuneen tiedotusvälineen omat intressit kussakin asiassa. Sellainen vähentäisi ehkä ratkaisevasti median kykyä hyötyä omista kirjoituksistaan salaa muun yhteiskunnan kustannuksella. On jo olemassa aivan liikaakin esimerkkejä siitä, miten media pystyy pelkästään vaikenemalla uutisarvoisista asioista keräämään itselleen olennaisia voittoja.

Aarnio julkaisi kannanottonsa myös Kanavassa, jossa hän jalosti Aamulehdessä julkaistua näkökulmaansa. Oikeustieteen lisensiaatti Jukka Remes ja asianajaja Heikki Salo kritisoivat Aarnion kirjoituksen kevyeksi ja arvioivat sen "osoittautuneen yllättäen lähes täysin tyhjäksi oikeudellisista argumenteista".9)

Oikeusoppineet asettuivat taisteluasemiin peitset tanassa ja se kertoo, että jutun uudet kierrokset oikeuslaitoksessa tuottavat loputtoman määrän kannanottoja, mielipiteitä, tulkintoja ja väitteitä. Niistä koostuu julkinen keskustelu, jonka olettaisi tuovan ymmärrettävän ja kohtuullisen lopputuloksen. Kiinnostavaa on, että Remes ja Salo väittivät Aarnion tulkinneen väärin lähtökohtia ja omaksuneen ilmeisen

puolueellisen kannan sekä hyväksyneen puolinaisia todisteita koko totuudeksi, popularisoidakseni juristien kieltä journalistiseen tapaan.

Kuten alioikeus ja monet muut keskustelijat ottivat Remes ja Salo esille Journalistin ohjeet. Niiden pitävyydestä ja pätevyydestä oikeusistuimessa ja tuomioiden pohjana vaihdetaan kiihkeästi mielipiteitä. Journalistien kannalta keskustelu on huvittavaa, sillä Journalistin ohjeille eivät monet päätoimittajat ja toimitukset anna minkäänlaista arvoa eivätkä salli niiden häiritä arkista työntekoaan. Journalistin ohjeet ovat epämääräisiä ja viitteenomaisia ja antavat hyvin laajan kentän tulkinnoille kuten Julkisen sanan neuvoston summittaiset haparoinnit kertovat. Kun ne eivät kelpaa toimituksille, miten ne voisivat riittää perustaksi tuomioistuimessa? Tuomioiden täytyy perustua täsmällisiin lakeihin ja niiden puuttuessa oikeuteen ja kohtuuteen eikä venyviin ja paukkuviin Journalistin ohjeisiin, joita vastuuttomat lapset toimituksissa käyttävät tikkatauluinaan.

Toisaalta Aarnion kirjoitukset osoittavat, ettei hän ole oivaltanut tiedotusvälineiden tehtävää kriitikkona ja kaikkien kolmen valtiomahdin vahtikoirona, nykyajan hovinarrina. Tiedotusvälineillä on epävirallisena neljäntenä valtiomahtina perinteinen ja yhteisesti sovittu oikeus ja velvollisuus tarkastella ja arvostella myös tuomioistuinten työtä. Siihen läntisen yhteiskuntamallin elämä nojaa, vaikka siinä pitää olla selvät rajat; painostus ei ole hyväksyttävää.

MEDIA JA MORAALI

Muiden kustannuksella hyötyä ja valtaa tavoitteleva osa mediaa viittaa kintaalla moraalille ja eettisille ohjeille, joita se on itse ollut laatimassa. Esimerkkejä on runsaasti, vaikka vielä enemmän on tarjolla näyttöä aidosta ja rehellisestä journalismista, pätevistä ja kriittisistä toimittajista, hyvistä valokuvaajista ja kunnollisista lehdistä. Rikkojien moraalinpalautus on yhteinen tehtävä ja siinä auttaa ehkä parhaiten eduskunta säätäessään uutta sananvapauslakia.

Terho Pursiainen pohti taannoin hyvin osuvasti median moraalialueella tuomari Eeva Vuoren ensimmäisen tapauksen yhteydessä.¹⁰ Hän korosti liberaalisen yhteiskunnan perusasiana ammattikuntien ja elämänalojen laajaa toimintavapautta, joka nojaa ehdottomaan ammatilliseen vastuuseen. Vastuussa on kyse moraalista. Pursiainen valitteli, että Suomessa etenkin 1960-luvulta lähtien -- taistolaisaallon aikana -- saatettiin elitismi huonoon huutoon, mutta nyt sitä tarvitaan takaisin: "Liberaalisessa yhteiskunnassa tarvitaan sen peruskäytäntöjä toteuttamaan nimenomaan moraalisia eliittejä. Moraalisen eliitin jäsenten moraalisia rikkeitä ei suinkaan katsota sormien läpi, vaan heiltä vaaditaan moitteettomampaa moraalialueita kuin kadunmieheltä, jolle ei erityisiä valtuuksia annetakaan. Tässä näyttää vallitsevan käsitteiden sekavuutta. Moraaliset eliitit olisi saatettava jälleen kunniaan."

Pursiainen kirjoitti kuin siteeraten suoraan moniarvoisen yhteiskunnan liberaalia lehdistöoppia: "Emme voi kontrolloida meihin kohdistuvaa vallankäyttöä, ellemmme saa tietoomme myös niitä asioita, jotka demokratian erilaiset loiskäytännöt mieluusti kätksivät. Siksi emme salli mahtavien rajoittaa median vapautta kertoa meille kaikkea, mitä meidän on kansalaisina tähdellistä tietää. Ei siis ole totta, että liberaalisessa yhteiskunnassa media olisi vastuussa vain lukijoilleen ja vain siitä, etteivät sen välittämät tiedot ole epätosia. Media on vastuussa meille kaikille siitä, ettei se käytä loisena hyväkseen sitä luottamusta, jota siihen kohdistamme puolustaessamme sen vapauden pyhyyttä. Tiedotusväline, joka taloudellista tulosta tavoitellen käsittelee kansalaisia saaliinaan, on loiskäytäntö."

Pursiainen ymmärtää median valtuudet selvästi laajemmiksi kuin professori Aulis Aarnio, joka keskittyi tarkastelemaan valtiomahdin virallista kolmijakoa. Mutta silti Pursiainen ja Aarnio molemmat päätyvät samaan kysymykseen lehdistön ja toimittajien omasta alan sisäisestä moraalista. Pursiainen sanoin: "Mediassa esiintyviä loiskäytännön muotoja ei voida vastustaa ulkopuolisella kontrollilla. Vapautta voi puolustaa vain vapaus itse. Vain lehtimieskunta voi eheyttää luottamuksen mediaan, jos se syystä tai toisesta on kärsinyt. Media, jonka moraalialia toiset kontrolloisivat, ei enää olisi vapaa. -- Lehdistön on kerrottava uskaliaasti kaikki, mitä kansalainen tarvitsee. Ei ole niin etuoikeutettua ihmisryhmää, että se tässä mielessä olisi julkisuudelta turvassa. -- Ei siis riitä, että media toimii lakien puitteissa. Vapaata toimijaa ohjaa ennen muuta hänen oma moraalinsa."

Samana sanoi Aarnio kysyessään lehdistön vastuuta ja sen toteutumista: "Toteutuuko se lehden sisäisellä moraalilla ja toimituksen noudattamalla eettisillä pelisäännöillä vai käräjäoikeuksien langettamalla pakotteilla? Jälkimmäinen tie tuskin on kenenkään edun mukainen."

Moraalisena eliittinä lehdistö kruunaa vapaan moniarvoisen yhteiskunnan ja takaa sen jäsenten vapauden hoitaa laillisia asioitaan vapaasti yhteisten lakien puitteissa. Nykykehityksen vaiheessa näyttävä osa mediaa on kuitenkin irtaantunut moraalivelvoitteistaan ja käyttää yhteiskunnan suomaa vapauttaan omien etujensa ajamiseen, vallan ja vaurauden kahmimiseen muulta yhteiskunnalta ja hamuaa tiedonvälityksen rintamalla monopolia. Osasta mediaa on tullut loiskäytäntö eikä lehtimieskunta tee mitään eheyttääkseen yhteiskunnan luottamuksen mediaan. Lehtimieskuntaa houkuttaa raha tai se pelkää omistajia. Lehtimiehet ja -naiset itse tietävät totuuden ja syyt omaan vaikenemiseensa.

LEHDISTÖ TIENHAARASSA

Lehdistö on muuttunut maailman muuttumisen myötä ja niin sen täytyykin tehdä. Lehdistön on kuljettava muutoksen edellä ja annettava sille vauhtia ja pidettävä sitä tiukasti silmällä. Ongelman ydin onkin siinä, että neljännen valtiomahdistä on tullut sijoitus, jolle täytyy saada jatkuvasti kasvava tuotto. Muutos on kulkenut arveluttavaan suuntaan.

Median tuotevastuu ei koske enää sisältöä vaan osinkotuottoa. Omistajat haluavat saada yhä suuremmat tulot. Ei siinä mitään erityistä huomauttamista kaiken muutoksen keskellä olisi, ellei lehdistö edelleenkin nauttisi erikoisetuja sananvapauden vartijana tavalla, joka takaa sille poikkeuksellisia etuja voitontekokilpailussa. Se saa käyttää sananvapautta rahantekokoneena. Kaupallistumisen myötä neljäs valtiomahti on syönyt eväänsä ja ryhtynyt tuottamaan viihdettä rahasta. Keisarilla ei ole vaatteita, lehdistöparoneilla ei ole aatteita muita kuin raha ja valta. Kokonaisuutena lehdistö ei ole enää moraalinen eliitti, vaikka yhä on suuria ja pieniä lehtiä, jotka haluavat ja pystyvät ylläpitämään kunnioitettavaa moraalista tasoa.

Kaupallistunut media on vaara demokratialle, koska se pitää oikeutenaan kirjoittaa mitä tahansa ilman velvollisuutta kantaa vastuuta. Vaikeutena on rajankäynti röyhkeän kaupallisen median ja rehellisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun tähtäävän lehdistön välillä. Kaupallisen itsekkyyden aikana yhteiskunnan hyvästä puhuminen voi monesta nuoresta päälliköstä kuulostaa lapsellisen tyhmältä, mutta lehdistö ansaitsee erioikeutensa sananvapauden vartijana vain jos se elää ihanteittensa mukaan. Kaupallistunut osa mediaa ei alistu toimimaan moraalisten velvoitteiden puitteissa. Perinteinen vastuullinen median osa ei pysty pakottamaan kaupallisia takaisin ruotuun. Se on väkisinkin johtopäätös viime vuosien väittelyistä.

Yhteiskunnan on ratkaistava tienhaaraan kiirehtineen median ongelmat, koska median röyhkein osa ei itse siihen kykene. Itsesääntelyjärjestelmä nykyisen Julkisen sanan neuvoston muodossa on ala-arvoinen väärinkäytösten kulissi, vaikka se matkan varrella tekee tietenkin myös hyvää työtä. Se on kuitenkin antautunut kaupallistuneen median vaatimuksille ja se on siis korvattava tai uudistettava perin pohjin. Sen täytyy ansaita yleisön kunnioitus eikä se saa toimia itsetyytyväisesti vain rahoittajiensa eduksi. Kun JSN on pettänyt, on oikeuslaitos median uhrien ainoa tie oikaista asiat ja saada voittojen tavoittelijat vastuuseen. Samalla on osattava ratkaista demokratian vaatimukset. Koko media ei omanvoitonpyynnissä nakerra demokratiaa, mutta röyhkeimpien hillitsemiseksi on yhteiskunnan osattava korjata lajeja vastaamaan vaatimuksia ja estämään asioiden huonontuminen edelleen.

Lipposen hallituksen eduskunnalle kesällä 2001 antama esitys sananvapaudesta joukkoviestinnässä on ollut lausuntokierroksella. Esitys etenee eduskuntaan syksyllä 2002. Voimassa oleva painovapauslaki on säädetty Suomen itsenäisyyden alkuvuosina ja monista korjauksista ja lisäyksistä huolimatta vanhentunut. Radiovastuulaki on samaan tapaan vanhentunut alan teknologian mullistuttua vuosikymmenessä ennalta- arvaamattomasti. Lait yhdistetään sananvapauslaiksi, mutta lakiesitys on lavea. Se uskoo ihmisen hyvyyteen ja erityisesti toimittajien, päätoimittajien ja median omistajien poikkeukselliseen hyvyyteen. Lakiesitys tarvitsee tiukkaa otetta ja runsaita muutoksia, jotta vastuut käyvät selviksi, median uhrit saavat hyvityksensä ja jotta rikos ei kannattaisi.

Lainsäätäjän on ratkaistava ristiriita neljännen valtiomahtin ja rahantekokoneen välillä. Se edellyttää lehdistön irrottamista mediasta eli viihdeteollisuudesta. Jos lehdistö haluaa jatkaa muita valtiomahteja valvovana neljäntenä valtiomahtina, sille on säädettävä selkeä asema sananvapauden vartijana. Jos lehdistö taas pysyy muuttuneessa roolissaan osana mediaa ja viihdeteollisuutta ja pitää arvoinaan ennen kaikkea nousevaa pörssikurssia ja runsaita ja kohoavia osinkoja, se täytyy niputtaa yhteen muun viihdeteollisuuden ja tavarantuotannon kanssa ilman mitään erityisiä oikeuksia sananvapauden vartijana.

Eihän viihdeteollisuus valvo kolmea valtiomahtia ja mahtavien talouspäättäjien ja pohattojen välistä vetoja muun yhteiskunnan kustannuksella, vaan vetää itsekin välistä ja hyödyntää sananvapautta tehdäkseen rahaa muiden kustannuksella. Jos lehdistölle halutaan antaa erioikeuksia, jotta se vartioi sananvapautta poliitikkojen ja muun eliitin painostusta vastaan, on myös yleisö turvattava lehdistön mahdolliselta mielivallalta ja jopa tyrannialta. Lainsäätäjän on osattava kirjoittaa sananvapauslaki sellaiseen muotoon, että erityisetuja saa vain sellainen lehdistö, joka hoitaa oman osansa perinteisessä yhteiskunnan työnjaossa.

TOTUUS ON MAINOKSISSA

Sananvapauslakiesitys on ollut lausuntokierroksella ja paperia on kertynyt runsaasti. Kustantajat ja lehtialan liitot ovat halunneet laajentaa sanomisen oikeutta edelleen ja vähentää vastineoikeutta sekä suureksi osaksi ottaa kaiken vastuun painetusta ja puhutusta alalla toimivien omiin käsiin tai enintään itsesääntelyjärjestelmän hoitoon. Niiden lausunnoista ei käteen jää juuri muuta kuin niiden yhteinen väite itsesääntelyn loistavasta tulevaisuudesta jatkona kiitettävälle menneisyydelle. Nuo lausunnot heijastelevat varmuutta siitä, että media pystyy edelleen huijaamaan muuta yhteiskuntaa kauniilla puheilla, jotka kätkevät ahneen todellisuuden.

Onkin virkistävää lukea Suomen Suoramarkkinointiliiton toimitusjohtaja Sakari Virtasen voimakasta ja selväsanaista kritiikkiä sananvapauslain luonnoksesta: "Lakiluonnoksessa lähdetään melko yksioikoisesti siitä, että kaikkea viestintää koskevat samat säännökset. Jos toimitukselliset ja kaupalliset jutut laitetaan samaan käsittelyyn, niin silloin tosiasioista poikkeava toimittajan juttu pitäisi viedä markkinatuomioistuimeen. Vastaavasti päätoimittajan pitäisi katsoa, onko 9,95 oikea hinta suhteessa tuotteen laatuun."¹¹) Virtanen ironisoi median omahyväisyyttä sanoessaan, että mainokset ovat totuudellisempia kuin toimitukselliset tekstit, koska mainoksissa oleviin virheisiin iso veli iskee heti ja uhkaa sakottaa herpaantumatta, kun taas toimituksellisia juttuja kukaan ei oikein valvo. Virtanen osui siinä asian ytimeen ja kaatoi häpeän tiedonvälitysalan ja sananvapauden ritareiden niskaan. Markkinatuomioistuin on kaupallistuneen median oikea paikka ja kaupakorkeakoulu juuri sopiva laitos alan opetukseen yliopiston sijaan.

Yhteiskunta pitää tiukan huolen siitä, että tiedotusvälineissä julkaistut mainokset ovat totuudellisempia kuin toimitukselliset tekstit. Maksullisena ilmoituksena ei saa rankaisematta julkaista tekstejä, jotka voidaan julkaista toimituksellisina töinä. Minkä takia mainostajan on pitäydyttävä totuudessa, kun toimituksellisen tekstin kirjoittajan ja kustantajan ei tarvitse?

Jokainen toimittaja ja lehdenomistaja tietää aivan hyvin, että vakaumukselliset puheet sananvapauden vartiointista ovat teatteria, sillä paikkansa pitävät ja täsmälliset paljastukset väärinkäytöksistä eivät edellytä tekijöittensä turvaksi mitään erityistä lainsäädäntöä. Äänekkäästi vaadittuja erityispykälä halutaan omaksi suojaksi vain silloin, kun on tarkoituskin julkaista summittaista ja kenties selvästi virheellistä, ehkä vääristelevää tekstiä, tahallisen pahansuopia virheellisiä skandaaleja. Normaali terävä journalismi läntisessä moniarvoisessa yhteiskunnassa tulee hyvin toimeen yleisen lainsäädännön kehyksissä. Oikea ja rehellinen lehdistö ei tarvitse erityissuojaa, pelkkä tavallinen kaikille yhteinen sananvapaus ja mielipiteenoikeus riittävät.

Jos lainsäätävä antaa medialle muista poikkeavia laajoja sanomisen vapauden valtuuksia ohii totuudellisuuden ja hyvän kotikasvatuksen, se avaa laillisen tien tahallisen virheellisille kirjoituksille. Jos lainsäätävä taipuu tuollaiseen, sen on säädettävä myös sakoista ja rangaistuksista, joiden on oltava aina suurempia kuin julkaisurikoksella hankittu tulo. Muuten lainsäätävä asettaa ihmiset ja yritykset yhteiskunnassa eri asemaan ja vielä niin keinotekoiseen tilanteeseen, että median omistajille ja työntekijöille sallitaan mahdollisuus hyötyä rikollisesti muiden kustannuksella. Sananvapauslain tehtävänä on suojata Suomen kansalaisia, väestöä, kaupallisen median vastuuttomuudelta ja taata kaikille sananvapaus. Rikokset on osattava todeta rikoksiksi myös sananvapauden kentällä.

Leiristä riippuen näkökulmat ja samojen asioiden tulkinnat vaihtelevat suuresti. Päätoimittaja Erkki Laatikainen puhui vuoden 2002 Journalismin päivillä Journalisti-lehden mukaan median joutumisesta rahastuksen kohteeksi jopa räyhäkkäällä tavalla. Pääkirjoituksessaan Journalisti-lehti kirjoitti: "Hyvin toimiva itsesääntely voisi myös ainakin lieventää nopeasti yleistynyttä median rahastuksen ongelmaa, jonka professori Erkki Laatikainen nosti esiin Journalismin päivillä."¹²) Kumpikaan ei nostonut esiin yleistyneeksi väitetyn rahastuksen syytä, median raskasta kaupallistumista. Jos kohta tarkoituksena lienee ollut viitata STT:n ja Hiihtoliiton doping-sekoiluihin, ei ainakaan lehtien sivuilta ole vielä käynyt ilmi, että median rahastaminen olisi onnistunut edes kohtuullisesti, mutta asian ytimenä onkin se, että sekä Laatikainen että Journalisti ovat asianosaisia ja puhuvat omaan pussiinsa. Jos media malttaisi luopua kaupallistumisesta ja palaisi aiempaan ruotuunsa neljäntenä

valtiomahtina ilman oman edun tavoittelua, jäisivät unelmat rahastamisesta kultaamaan vain horisontin pilviä.

SANANVAPAUDESTA TUOTEVASTUUSEEN

Otsikko on lainaus Journalisti-lehden pääkirjoituksesta, joka oli päätoimittaja Timo Vuortaman käsialaa. Hän kirjoitti: "Perinteisen käsityksen mukaan sananvapaus on olemassa erityisesti mielipiteen ilmaisua ja demokratian toteutumista varten. Markkinoiden maailmassa perinteet voivat kuitenkin olla liiketoiminnan esteitä.

"Jos sananvapauden käyttö ymmärretään pelkästään kaupalliseksi toiminnaksi, sen klassiset perustelut eivät enää päde.

"Ajatus on Olli Mäenpään alustuksesta, joka kuultiin eilen Mediaetiikan kipupisteet-sarjassa Tampereen yliopistossa. Teemana olivat median sääntelyn eri muodot.

"Perinteiden kannalta JSN:n puheenjohtajan visio oli sävyltään pessimistinen. Hän ennusti sananvapauden statuksen muuttumista ja arveli median itsesääntelyn joutuvan alakynteen kilpailussa tehokkaampien menetelmien kanssa."13)

Vuortama tutkiskeli kirjoituksessaan EU:n uutta direktiiviehdotusta, joka määrittelee värien tietojen levittämisen rahoitusvälineiden kaupasta ja hinnasta markkinoiden manipuloinniksi ja siis rangaistavaksi teoksi. Vuortama päätyi ironisoimaan direktiivien taustoja näin: "Kaikki tämä koskee meitä, jotka toimimme sisällöntuottajina mediamarkkinoilla.

"Keskustelu yksityisyyden suojasta, julkisuudesta ja sananvapaudesta jää turhaksi puheeksi, ellemmme osaa tarkastella sitä markkinoiden näkökulmasta.

"Väärä tieto vahingoittaa markkinoiden toimintaa. Väärä näkökulma pahoittaa kuluttajan mielen eikä hän siksi pysty täysipainoisesti toimimaan markkinoilla.

"Mitä sananvapaudella on annettavaa näiden ongelmien ratkaisemiseksi?"

Muuten mainiossa jutussaan Vuortama pysähtyi puolitiehen, vaikka hän oli jo löytänyt nykyhetken vallitsevan totuuden Mäenpään puheesta. Mäenpää oli sanonut: "Jos sananvapauden käyttö ymmärretään pelkästään kaupalliseksi toiminnaksi, sen klassiset perustelut eivät enää päde." Juuri näin on Suomessakin median röyhkein ja kaupallisin osa tehnyt ja alkanut jo käyttää sananvapautta kaupallisena menetelmänä. Mediamogulit ovat ottaneet sananvapauden kaupalliseksi aseeseen eikä heille merkitse mitään sananvapauden klassinen käyttö yhteiskunnan parhaiden etujen edistämiseksi. Journalistin olisi hyvä pohtia mediamoguleiden palauttamista takaisin vanhaan yhteiskuntasopimukseen, vaikka sellainen vaatimus merkitseekin astumista työnantajien varpaille.

Eduskunnan huomiota kannattaa kiinnittää tuohon havaintoon, että sananvapauden ryöstöviljelijät on saatettava täyteen tuotevastuuseen uudessa sananvapauslaissa. Röyhkeää osaa mediasta ei saa päästää niin pienillä sakoilla, että rikollinen kirjoittelu ja herjaus kannattavat taloudellisesti. Yhteiskunnan jäsenten yksilönsuojan on oltava keskeinen kriteeri saatettaessa ryöstöviljelijöitä käyttäytymään ihmisiksi. Aika on ajanut klassisten määritelmien ohi, koska rahantuntevan kaupallisuuden voitto hengestä median sektorilla on toteutunut asia ja vallitseva tilanne.

Kun mediassa mahdoton on jo toteutunut ja mainokset ovat totuudellisempia kuin toimitukselliset tekstit, on tietosuojaavaltuutetun toimisto onnistunut tekemään varteenotettavan ehdotuksen uuden sananvapauslain lausuntokierroksella. Tietosuojaavaltuutettu Reijo Aarnio ehdottaa valvontaelimen perustamista tiedotusvälineitä varten. Siinä on nykyisen kaupallistuneen ajan realismia. Media repii tuohta hampaat irvessä käyttäessään sananvapautta.

Valvontaelimen olemassaolo on jo hillitsevä tekijä samalla tavalla kuin kaduilla partioiva poliisi estää näkymisellään pikkurikollisia karkaamasta ihmisten kimppuun. Valvontaelin ei varmasti estä sananvapauden käyttöä eikä toteutumista täysin määrin mutta se voi tuoda nopeasti rikkojat vastuuseen. Sitä kaupallistunut aika tarvitsee, koska se hillitsee juuri sitä röyhkeintä osaa, joka on unohtanut hyvän kotikasvatuksen eli sen asian, jonka varassa normaali sivistynyt länsimainen yhteiskunta toimii.

Tietosuojaavaltuutetun ehdotukselle on olemassa markkinarako. Tämä kävi ilmi vuoden 2002 Journalismin päivillä, joiden aikana monista alustajista ainakin JSN:n puheenjohtaja Olli Mäenpää ja Keski-suomalaisen päätoimittaja Erkki Laatikainen esittivät itsesääntelyjärjestelmän uudistuksia tai laajennuksia.

Mäenpää ehdotti Ruotsin mallin tapaista media-asiamiestä ja Laatikainen puhui lehtensä jo kokeilemaa lukija- asiamiesjärjestelmää ja siihen liittyvää kohtuullista korvausvelvollisuutta vääryyttä kärsineille. Molemmat esitykset todistavat, että tiedotuslalla tunnetaan uudistusten tarve pitkälti siksi, että JSN on osoittautunut mahoksi. Tämän asian Mäenpää totesi suorin sanoin kritisoidessaan lehdistöä siitä, ettei se ota JSN:ää vakavasti. Lausunto on moinen piikkilankakimppu lehdistölle.

OKKOSEN MEDIAOPIT

Ei ole vielä kovin monta vuosikymmentä siitä, kun Sanoma Osakeyhtiön toimittajakoulussa luettiin Antero Okkosen journalismin oppikirjaa Toimittajan työ. Helsingin Sanomissa pitkän päivätyön tehnyt, sittemmin opetusneuvoksen arvonimellä palkittu toimittaja Okkonen pani alulle lehtitalon oman toimittajakoulutuksen ja heilutti koulun kateederista liberalismia lippua. Jokainen koulunkäynyt toimittaja tietää, että liberaalin sanomalehden keskeinen tehtävä on tarjota lukijoilleen puolueetonta ja kaikenkattavaa uutisvirtaa. Tiedotusvälineiden tehtävä moniarvoisessa läntisessä yhteiskunnassa on toimia vallanpitäjien vahtikoirana ja yrittää taata vapaa tiedonkulku kaikista tärkeistä asioista.

Okkonen kirjoitti: "Lehti kokoaa sisältönsä lukijan etu (= tietämisen tarve) tavoitteenaan. Kun jutun julkaisemisen takana on jutun tai aiheen antajan (taloudellinen) etu, puhutaan puffista eli tekstimainoksesta." Nykytilanteessa Okkosella on ihmettelemistä tavassa, jolla liberaali lehtitalo tukahduttaa Suomen pääkaupungin keskustan rakentamista koskevan keskustelun tärkeiltä osilta ajaakseen omia etujaan. Hänellä riittäisi työkenttää tutkiskella tietoa julkaisevien toimittajien sijaan tietoa pimentävien toimittajien ajatusmaailmaa ja sellaisten toimittajaryhmien vaikutusta lehtien sisältöön.

Varmaankin Okkosta miellytti Helsingin raitiovaunujen kyljissä talvella 2000 nähty ison sanomalehden mainoskampanja "Tieto on valtaa -- siis kaikkien saatavilla" tai vaikkapa "Kansanvalta ei toimi jos kansa ei tiedä." Kiskoilla kulkenut mainoskampanja oli lauseesta toiseen kuin suoraan Okkosen lehdistöopista käännetty parodia. Jokaiselle lauseelle voi antaa uuden sisällön, joka on täsmälleen päin vastainen Okkosen oppikirjalle.

Kirjassaan Okkonen kertoi, miten Yhdysvalloissa kävi toisen maailmansodan loputtua, kun oikein isot mediayhtiöt kävivät ahneiksi ja kokoonsa luottaen ryhtyivät ajamaan sananvapauden varjolla ja uutisvirtaa valikoiden omia taloudellisia ja poliittisia etujaan. Kehitys uhkasi demokratiaa ja yhteiskunnan moniarvoisuutta.

Maassa heräsi reaktio, lakeja korjattiin ja ajanmukaistettiin. Sen jälkeen ei painettua lehdistöä julkaiseva mediatalo saa enää omistaa samalla talousalueella sähköistä mediaa, televisio- ja radioasemia. Se voi hankkia niitä haltuunsa maan muista osista, muilta talousalueilta, mutta tarkoitus on, ettei yksikään mediatalo pääse käsiksi viestinnän monopoliin missään osassa Yhdysvaltoja.

Suomessa on tietenkin valtakunnallinen ja poliittisesti sähköistynyt Yle takaamassa edes jotakin, mutta muuten ei ole mitään rajoituksia laidasta laitaan ulottuvien, sekä painetun että kaikenmuotoisen sähköisen viestinnän kattavien monopolien rakentamiselle ja niitä tehdäänkin parhaillaan täyttä vauhtia. Yhdysvallat ei välttämättä ole matkittava ihanneyhteiskunta kaikissa asioissa, mutta tässä yksityiskohdassa Suomen olisi ollut jo ajat sitten syytä noudattaa sen esimerkkiä paitsi sisältövastuun myös mediaomistuksen keskittymisen osalta.

Vuonna 2002 lainsäädännön uudistamisen ansiosta keskustelu mediasta, tiedotusvälineistä, lehdistöstä, on hieman vilkastunut Suomessa. Nykyaikana elämme median varassa. Sen asiallinen osa lehdistö pitää meidät perillä maailman asioista jos pitää ja sen viihdeteollisuusosa media hauskuttaa meitä ja torjuu ennalta kuohunnan ja vallankumoukset. Kaikki on läpeensä kaupallista ja kasvavat rahavirrat ovat kauko- ohjattuja ja silti puhutaan paljon sananvapaudesta aivan kuin se olisi avoin kutsu kaikille hyvien ihmisten juhlaan. Tässä tekopyhässä sirkuksessa juuri median omistajat ja edustajat ovat kaikkein hurskaimpia tyhjänpuhujia ja harhaanjohtajia.

- 1) HS, 30.6.01.
- 2) Journalisti, 21/01.
- 3) Kl, 2.7.01.
- 4) Journalisti, kevät 96.
- 5) Al, 4.7.01.
- 6) Al, 8.7.01.
- 7) Al, 31.7.01.
- 8) Al, 7.8.01.
- 9) Kanava, 7/01 ja 9/01.
- 10) HS, 13.9.97.
- 11) Kl, 27.9.01.
- 12) Journalisti, 15/02.
- 13) Journalisti, 21/01.